

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Historie

Josef Kettner

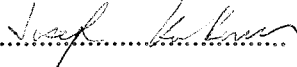
Litva, Polsko a moskevský stát na konci 15. století

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Dana Picková, CSc.

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

.....

PODĚKOVÁNÍ

Mé poděkování za ochotnou pomoc, cenné a podnětné rady, věnovaný čas i odborné vedení patří především vedoucí mé diplomové práce doc. PhDr. Daně Pickové CSc.

OBSAH

Úvod.....	4
I. Litva, Polsko a moskevský stát v průběhu staletí	7
II. Počátek pohraničních srážek 1486 - 1490.....	31
III. Nepokoje ve stínu války o uherský trůn 1490 - 1492	46
IV. Litevsko-moskevská válka 1492 - 1494	60
V. Neklidný mír 1494 - 1500.....	75
Závěr	96
Seznam použitých pramenů	100
Seznam použité literatury	102
Summary	109

Úvod

Na konci 15. století dostávaly do té doby několik desetiletí poklidné vztahy mezi Litvou a Polskem na jedné straně a moskevským státem na straně druhé silně konfrontační ráz. Právě počáteční období střetů těchto zemí, které pak probíhaly s menšími přestávkami i ve století následujícím, jsem si zvolil za téma své práce. Pokusil jsem se v ní nastínit jednak obraz vzájemných vztahů panovníků těchto států před i po konfliktu a hlavně v jeho průběhu a také jejich přístup k němu. Vše je vylíčeno v širších souvislostech, neboť různé postoje okolních států z východní a také střední Evropy měly svůj dopad na výsledek první litevsko-moskevské války.

Práce je psána v chronologické posloupnosti a rozčleněna do pěti kapitol. Úvodní kapitola (*Litva, Polsko a moskevský stát v průběhu staletí*) je věnována vývoji litevského státu a ruských zemí od 12. století až do roku 1485. Pozornost byla soustředěna hlavně na události, které ovlivňovaly dění v daných zemích a jejich vztahy. Těžištěm práce jsou následující čtyři kapitoly. Druhá (*Počátek pohraničních srážek 1486-1490*) a třetí (*Nepokoje ve stínu války o uherský trůn 1490-1492*) popisují vzájemné vztahy mezi Litvou a Moskvou v letech 1486-1492, tedy v době neutuchajících pohraničních konfliktů. Čtvrtá kapitola (*Litevsko-moskevská válka 1492-1494*) zachycuje dění od chvíle, kdy se novým litevským panovníkem stal Alexandr Jagellonský, až do podpisu mírové smlouvy mezi ním a moskevským vládcem. Poslední pátá kapitola (*Neklidný mír 1494-1500*) se věnuje vývoji vzájemných vztahů Litvy a Moskvy v období od skončení vojenského konfliktu až do předvečera nové války těchto zemí, jež vypukla v roce 1500.

Prameny zachycující bezprostředně vztahy mezi Ivanem III. a Jagellonci, vládnoucími v té době na Litvě a v Polsku, se dochovaly hlavně z ruské strany. V 19. století začala být v Rusku vydávána edice dokumentů, týkající se vztahů moskevského a následně ruského státu se zahraničním, pojmenovaná *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rossii s děržavami inostrannymi*. Svazek č. 35

je věnován vztahům Moskvy s Polskem a Litvou v letech v 1487-1533.¹ Stal se proto hlavním zdrojem informací, s jehož pomocí jsem se pokusil osvětlit politické dění na konci 15. století mezi těmito státy. Dále jsem využil také svazky, které jsou věnovány vztahům moskevského státu s Habsburky² a krymským chanátem a Tureckem.³ Důležitá pro tuto práci byla též edice *Akty, odnosjaščijesja k istorii zapadnoj Rossii*.⁴

V Polsku či Litvě se pramenný materiál vztahující se k záležitostem vztahů s moskevským státem dochoval v daleko skromnější míře. Dokumenty, týkající se kontaktů se zahraničím, byly vydány v třídílné edici *Codex epistolaris saeculi decimi qunti*,⁵ jejíž třetí díl obsahuje listiny z konce 15. století. Doplnující materiál k této době obsahuje edice *Materiały do dziejów dyplomacji Polskiej z lat 1486-1516*,⁶ v níž jsou publikovány listiny uložené v záhřebském archívu. Korespondence polských a litevských panovníků s Krymem byla vydána Kazimierzem Pułaskim.⁷ Materiál týkající se státoprávního uspořádání mezi Polskem a Litvou je obsažen v edici *Akta unji Polski s Litwą*.⁸

Mezi důležité práce týkající se sledovaného tématu patří na ruské straně zvláště kniha *Vněšňaja politika Russkogo centralizovannogo gosudarstva* od Konstantina Vasiljeviče Bazileviče.⁹ Dále pak publikace Anny Leonidovny Choroškevičové,¹⁰

¹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rossii s děržavami inostrannymi. Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim, I. (1487 – 1533 god)*, ed. Karpov, G. F., (Sbornik Imporatorskago Russkago Istoričeskago Obščestva XXXV), S. Petěrburg 1882.

² *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rossii s děržavami inostrannymi. Pamjatniki diplomatičeskich snošenij s Rimskoju imperijeju, I. (1488 – 1594)*, S. Petěrburg 1851.

³ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rossii s děržavami inostrannymi. Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogojskoju ordami i s Turcijeju, I. (1474 – 1505 god, epocha sverženija mongolskago iga v Rossii)*, ed. Karpov, G. F., (Sbornik Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obščestva XLI), S. Petěrburg 1884.

⁴ *Akty, odnosjaščijesja k istorii zapadnoj Rossii, sobrannyje i izdannnye Archeografičeskoju kommissijeju, I. 1340 – 1506*, S. Petěrburg 1846.

⁵ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti, III. (1392 – 1501)*, ed. Lewicki, A., (Monumenta medii aeui historica res gestas Poloniae XIV), Kraków 1894.

⁶ Garbacik, J., *Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486 – 1516 (Kodeks zagrzebski)*, Wrocław 1966.

⁷ Pułaski, K., *Stosunki z Mengli-Girejem chanem Tatarów perekopskich (1469 – 1515), Akta i listy*, Kraków 1881.

⁸ *Akta unji Polski z Litwą 1385 – 1791*, ed. Kutrzeba, S. – Semkowicz, W., Kraków 1932.

⁹ Bazilevič, K. V., *Vněšňaja politika Russkogo centralizovannogo gosudarstva. Vtoraja polovina XV veka*, Moskva 1952 (2. vydání, Moskva 2001).

¹⁰ Choroškevič, A. L., *Russkoje gosudarstvo v sistěme meždunarodnych otnošenij konce XV – načala XVI v.*, Moskva 1980.

Angličana Johna Listera Illingwortha Fennella¹¹ a nejnověji Nikolaje Sergejeviče Borisova.¹²

Na polské straně se vztahy mezi Litvou, Polskem a moskevským státem na konci 15. století zabýval hlavně Ludwik Kolankowski ve své práci *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*¹³ a také velký znalec této epochy Fryderyk Papée.¹⁴ Velmi důležitá je také publikace Krzysztofa Pietkiewicze *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*,¹⁵ která i když se spíše soustředí na vnitřní záležitosti litevského státu, poskytuje mnoho cenných informací i v oblasti zahraniční politiky. Zajímavá je též kniha Felikse Koneczneho *Litwa a Moskwa w latach 1449-1492*.¹⁶

¹¹ Fennell, J. L. I., *Ivan the Great of Moscow*, London – New York 1961.

¹² Borisov, N. S., *Ivan III*, Moskva 2000.

¹³ Kolankowski, L., *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów I., 1377 – 1499*, Warszawa 1930. K tomu také *Polska Jagiellonów. Dzieje polityczne*, Lwów 1936.

¹⁴ Papée, F., *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich. Ostatnie dwunastolecie rządów Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1903; Jan Olbracht, Kraków 1936 (2. vydání Kraków 1999); Aleksander Jagiellończyk, Kraków 1949 (2. vydání Kraków 1999).

¹⁵ Pietkiewicz, K., *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań 1995

¹⁶ Koneczny, F., *Litwa a Moskwa w latach 1449 – 1492*, Wilno 1929.

I. Litva, Polsko a moskevský stát v průběhu staletí

Kyjevská Rus, státní útvar v jehož rámci se poprvé obyvatelé slovanského původu obývající východní Evropu sjednotili, se v polovině 11. století po smrti velkého knížete Jaroslava Moudrého (1019-1054), začala pozvolna drobit na jednotlivá ruská knížectví. Kromě velkého počtu příslušníků vládnoucí rurikovské dynastie, kteří by rádi vládli samostatně, k tomu přispěl i vpád kočovného kmene Polovců v šedesátých letech 11. století.¹

Na počátku následujícího století se stal velkým knížetem kyjevským Vladimír II. Monomach (1113-1125). Jemu a též jeho synovi Mstislavovi (1125-1132), který převzal vládu po smrti otce, se ještě podařilo znovu sjednotit skoro všechna ruská knížectví i odrazit nájezdy Polovců. Po smrti Mstislava však již došlo k definitivnímu rozpadu kyjevského státu. Z množství různých knížectví, jejichž počet se v průběhu let stále zvyšoval, měly největší význam země haličská a volyňská, Veliký Novgorod a knížectví vladimirsko-suzdalské. Samotný Kyjev jakožto centrum rozpadnuvšího se státu naopak na významu postupně ztrácel, i když jednotlivá knížata o nadvládu nad městem sváděla mezi sebou vleklé boje. Nikomu se však nepodařilo ovládnout ho na delší dobu.

Mezi nejaktivnější v bojích, které byly vedeny o kyjevské knížectví a s tím spojený titul velkého knížete, patřila právě knížata vladimirsko-suzdalská.² Jurij Dolgorukij (1125-1157) vladimirsko-suzdalský kníže, šestý syn Vladimíra Monomacha dobyl Kyjev v roce 1149, ale podařilo se mu ho udržet pouze dva roky. Ani následující pokus v roce 1155 nedopadl lépe a po dvou letech znovuobnovené vlády nad Kyjevem byl Jurij Dolgorukij otráven a jeho družina pobita. Jeho syn Andrej Bogoljubskij (1157-1174) ovládl Kyjev v roce 1169 a poté co město brutálně vydrancoval, dosadil jednoho ze svých bratrů jako místodržitele. Andrej se vrátil do své nové rezidence Bogoljubovo ve vladimirsko-suzdalském

¹ K dějinám Kyjevské Rusi více viz Frojanov, I. J., *Kijevskaja Rus: Očerki social'no-političeskoj istorii*, Leningrad 1980; Rybakov, B. A., *Kijevskaja Rus' i russkije knjažestva XII. –XIII. vv.*, Moskva 1982; Frojanov, I. J., *Kijevskaja Rus*, Leningrad 1990.

² Více k období feudální rozdrobenosti Rusi ve 12. a 13. století viz Limonov, J. A., *Vladimiro-suzdalskaja Rus*, Leningrad 1987; Aleksandrov, D. N., *Feodalnaja razdroblenost Rusi*, Moskva 2001; Fennell, J. L. I., *The crisis of Medieval Russia 1200 – 1304*, London – New York 1983.

knížectví. Začal se titulovat jako veliký kníže, přestože nesídlil v Kyjevě, čímž se v podstatě titul velikého knížete přenesl z Kyjeva do Vladimiru nad Kljazmou. Nástupcem Andreje se stal jeho bratr Vsevolod „Bolšoje Gnězdo“ (1176-1212), kterému se podařilo podřídit si okolní knížata a rozšířit vliv na velkou část Rusi. Poslední komu se povedlo navázat na vcelku úspěšnou vládu vladimirsko-suzdalských knížat byl Vsevolodův syn Jurij II. (1212-1216 a 1218-1238).

Ke sjednocení mongolských kmenů došlo na přelomu 12. a 13. století v daleké Asii. Sjednotitelem byl Temudžin (1206-1227), který byl na sjezdu mongolských kmenů v roce 1206 proklamován jako velký chán. Od této chvíle byl nazýván Džingischán. Po sjednocení začali Mongolové, v Evropě nazývaní Tataři, útočit na své sousedy. Napadli Čínu, Chorézm a střetli se také s Polovci. Těm se podařilo uzavřít spojení s některými ruskými knížaty a společně se pak postavili mongolským vojskům v roce 1223 na řece Kalce. Přesto byly drtivě poraženi a zbytky Polovců po té odtáhly do Uher, kde jim bylo povoleno usadit se. Mongolové se však po té překvapivě stáhli.

O několik let později se rozhodl chán Ugedej (1229-1241) uspořádat tažení do Evropy, vedením akce byl pověřen Džingischánův vnuk Bátů. První oběti počínajícího tažení se stali Volžští Bulhaři. Na konci roku 1237 začal útok na ruské země. Mongolové zaútočili nejdříve na rjazaňské knížectví, po jeho vyplenění bylo napadeno knížectví vladimirsko-suzdalské. Kníže Jurij II. se postavil nájezdníkům v poli, ale v bitvě u řeky Siti zahynul a jeho vojsko bylo rozprášeno. Útočníci pokračovali dál na západ a jejich ničení unikl jen Veliký Novgorod. V roce 1240 byl vypálen také Kyjev, čímž definitivně ztratil na politickém významu. Vojska pod velením Bátua, pak ještě vtrhla do střední Evropy, odkud však brzy po zprávě o smrti chána Ugedeje odtáhla.

Na území táhnoucím se od Černého moře až k hranicím Sibíře vznikl státní útvar nazývaný Zlatá horda. Z něho Tataři ovládali celé území Rusi. Ruská knížata byla ponechána u moci. Podmínkou však bylo, aby se každý z nich dostavil do Saráje (hlavního města tatarského chanátu), kde mu byl, popřípadě též nebyl potvrzen jeho titul. Knížata tak musela činit vždy, když nastoupila na trůn, a také pokaždé, když nastala změna panovníka v chanátu. Jednomu z knížat byl též udělen titul velikého knížete vladimirského. Tatarští chánové požadovali od obyvatel vysoké daně a případné vzpoury ostře potlačovali. Ohledně náboženství,

však byli velmi tolerantní a do záležitostí pravoslavné církve nezasahovali a dokonce ani kláštery nemusely platit daně.³

Veliký Novgorod se v době vrcholícího tatarského nájezdu na Evropu musel potýkat s jinými nepřáteli, konkrétně Švédy a livonským řádem. Švédové, kteří si již dříve podrobili jižní Finsko, chtěli ovládnout i pobřeží finského zálivu v okolí ústí řeky Něvy, aby mohli kontrolovat obchod v této oblasti. Proto se v roce 1240 odhodlali k útoku. Novgorodský kníže Alexandr (1236-1251) jim však vytáhl vstříc a na břehu řeky Něvy je porazil. Druhým nepřítelem, který se pokoušel expandovat na úkor Velikého Novgorodu byla livonská větev řádu německých rytířů. Ještě dříve, v době kdy jako řád mečových rytířů si podmaňovali Pobaltí, došlo k několika střetům mezi rytíři a novgorodskými vojáky, kteří často vystupovali jako spojenci pobaltských kmenů. Po spojení obou řádových organizací, se livonským rytířům podařilo stabilizovat vnitřní situaci a brzy začali opět uvažovat o dalším rozšíření svého území.

V době, kdy zaútočili Švédové, překročilo vojsko řádu hranice a dobylo Pskov a Izborsk. Následně ale situaci opanoval kníže Alexandr, získal zpět ztracená města a porazil řádové vojsko v bitvě na zamrzlém Čudském jezeře (1242). Touto porážkou skončila expanzivní politika livonského řádu a hranice mezi livonským státem a ruskými zeměmi se ustálila. Alexandrova politika vzhledem k Tatarům byla přátelská. Podařilo se mu získat titul velkého knížete vladimírského (1252-1263) a když v Novgorodu vypuklo povstání proti Tatarům, tvrdě je potlačil.⁴

Po smrti Alexandra Něvského bojovali o vladimírský velkoknížecí stolec mezi sebou nejdříve bratři a pak synové zemřelého knížete. Právě v této době se na severovýchodní Rusi počala utvářet nová knížectví Moskva a Tver, která už na počátku následujícího století začala významně zasahovat do historie Ruska.

V Moskvě se dostal k moci kníže Daniel (1276-1303), jeden ze synů Alexandra Něvského, a jeho rod zde vládl až do 16. století. I v Tveru se ujalo vlády příbuzenstvo spjaté s Alexandrem Něvským, tentokráte byl prvním samostatným knížetem Alexandrův bratr Jaroslav (1263-1271). Právě potomci obou těchto

³ Více k dějinám Rusi za tatarské nadvlády viz Borisov, N. S., *Politika moskovskich knjazej: konec XIII-pervaja polovina XIV veka*, Moskva 1999; Krivošejev, J. V., *Rus' i mongoly: issledovanije po istorii Severo-Vostočnoj Rusi XII-XIV vv.*, Sankt-Peterburg 1999.

⁴ K dějinám Velikého Novgorodu viz Janin, V. L., *Novgorodskaja feodal'naja votčina: Istoriko-genealogičeskoje issledovanije*, Moskva 1981; Janin, V. L., *Sredněvekovyj Novgorod*, Moskva 2004.

knížat tj. Jurij Danilovič (1303-1325, veliký kníže vladimirský 1317-1322) v Moskvě a Michail Jaroslavič (1271-1318, veliký kníže vladimirský 1305-1318) z Tveru spolu měli svádět tvrdé boje o titul vladimirského velikého knížete. V roce 1305 získal jarlyk (potvrzovací listinu od chána) na vladimirské velké knížectví tverský kníže Michail. Jeho soupeř moskevský kníže Jurij se opíral o církev, ale válečné štěstí mu nepřálo, a tak se mu podařilo až v roce 1317 přesvědčit chána Uzbeka (1312-1341), aby mu byl udělen titul velikého knížete vladimirského. V reakci na to se kníže Michail rozjel do Zlaté hordy, aby se pokusil zvrátit chánovo rozhodnutí, namísto toho ho dal ovšem tatarský panovník popravit. Na tverský trůn nastoupil jeho syn Dmitrij (1318-1325, veliký kníže vladimirský od 1322), kterému se podařilo po čtyřech letech získat titul velikého knížete opět pro Tver. O tři roky později sám pomstil svého otce a zavraždil moskevského knížete Jurije na chánově dvoře. Za tento čin ho posléze nechal chán popravit. Titul velikého knížete ale nadále zůstal v Tveru, když byl udělen Dmitrijovu bratru a nástupci Alexandrovi (1325-1328/1337-1339, veliký kníže vladimirský 1325-1327).⁵

Určitým přelomem v dějinách Moskvy byl nástup Ivana I. Kality (1325-1341, veliký kníže vladimirský od 1328) na trůn. Když v roce 1327 vypuklo v Tveru povstání proti Tatarům, pochopil moskevský panovník, že nyní má šanci vypořádat se se svým politickým konkurentem tverským knížetem Alexandrem. Ivan spěšně odjel ke dvoru chána Uzbeka, kde se mu podařilo získat si jeho důvěru a svalit vinu za povstání na tverského knížete. Chán mu dal udělil jarlyk na vladimirské velké knížectví a pověřil ho potlačením vzpoury, k čemuž mu přidělil početné tatarské oddíly. Knížeti Alexandrovi se sice podařilo utéci do Pskova a následně na Litvu, ale samotný Tver byl vydrancován a vypálen. Po pacifikaci povstání tatarský chán následně změnil i systém výběru daní. Zatímco do teď v každém knížectví působili tatarští výběrčí „*baskakové*“, od této chvíle měly být daně ze všech knížectví odevzdávány chánovi prostřednictvím velikého knížete vladimirského. Právě díky tomuto novému způsobu výběru daní začala Moskva

⁵ Přímou k dějinám Tveru viz Klug, E., *Knjažestvo Tverskoje (1247 – 1485 gg.)*, Tver 1994.

bohatnout. Již současníci Ivana I. podezřivali, že ne vše co bylo vybráno bylo následně odesláno do Saráje. Upozorňovalo na to i jeho přízvisko Kalita (měsíc).⁶

Po dobu své vlády byl ovšem Ivan I. zcela loajální vůči Tatarům. Zároveň se tak jako jeho bratr Jurij opíral o pravoslavnou církev, výrazným úspěchem bylo v tomto ohledu trvalé přesídlení ruského metropolity z Vladimiru nad Kljazmou do Moskvy v roce 1328 (z Kyjeva do Vladimiru bylo metropolitní sídlo přeneseno v roce 1299). Ke konci svého života se mu podařilo ještě jednou odvrátit hrozbu, ze strany navrátilivšího se knížete Alexandra, jemuž chán překvapivě opět svěřil vládu ve Tveru (1337). Ivan neváhal a urychleně odjel do Zlaté hordy, aby zde přímo na dvoře tatarského panovníka zakročil. Alexandr upadl opět v nemilost a roku 1339 byl popraven. Brzy po něm zemřel také Ivan I.

Po Ivanově smrti se vystřídali na moskevském trůně jeho dva synové Semjon Hrdý (1341-1353) a Ivan II. (1353-1359). Oba dva pokračovali v politice svého otce, tj. posilovali vnitřní pozici státu s podporou církve a uznávali zároveň tatarskou nadvládu. V této době taktéž dochází k prvním přímým srážkám mezi Moskvou a Litvou. Právě Litva v této době počala přičleňovat ke svému území stále více ruských zemí s programem jejich sjednocení pod svou vládou.

První písemné zmínky o Litvě pocházejí z doby kolem konce prvního tisíciletí. Tehdy ještě jednotlivé litevské kmeny netvořily žádný státní celek a během 11. století se samy čas od času na krátkou dobu stávaly poplatnými silnějším sousedům, ruským knížatům či dánským králům. Nájezdy Dánů časem ustaly a rozpad dvou silnějších sousedů Litvy, tedy Polska a Kyjevské Rusi na jednotlivá knížectví, dal litevským kmenům čas, aby vytvořily státní celek. Již během 12. století to byli sami Litevci, kdo začal napadat své sousedy, hlavně ruská knížectví, ale též Polsko či sousední lotyšské kmeny.

Na počátku 13. století se proces sjednocování litevských kmenů chýlil ke konci. Roku 1219 byla mezi Litevci a haličsko-volyňskými knížaty uzavřena mírová smlouva, v níž je jako jeden z hlavních litevských knížat uveden také Mindaugas

⁶ Přímě k vládě Ivana Kality viz Averžanov, K. A., *Moskovskoje knjažestvo Ivana Kality*, tom I-III., Moskva 1993 a 1994; Borisov, N. S., *Ivan Kalita*, Moskva 1995; Fennell, J. L. I., *The Emergence of Moscow 1304-1395*, Los Angeles 1968.

(† 1263).⁷ Tomu se v následujících letech podařilo porazit konkurenty, a stát se tak prvním vládcem všech Litevců. Pouze oblast Žemaitška (též Žmuď) si nadále udržela své částečně nezávislé postavení. Litevci se taktéž dokázali vypořádat s nástupem nového nepřítele, kterým byl řád mečových rytířů, jenž si postupně podmaňoval lotyšské a estonské kmeny.⁸ K hlavnímu střetu Litvy a mečových rytířů došlo roku 1236 v bitvě u Saule, kde řádové vojsko utrpělo drtivou porážku. Padl zde i velmistr řádu Volquin.⁹ Řád mečových rytířů se z této porážky už nevzpamatoval a o rok později se sloučil s řádem německých rytířů, jenž se v té době snažil podmanit si pruské kmeny.¹⁰ Sám Mindaugas byl nejen zkušeným válečníkem, ale také dobrým diplomatem, když se mu podařilo pod příslibem přijetí křtu na začátku padesátých let získat prostřednictvím řádu od papeže Inocence IV. královskou korunu. Tu přijal roku 1253 v Novogrodku. Za odměnu se ve prospěch řádu vzdal Žemaitška, které však v té době stejně neovládal. Když Žemaité v roce 1260 drtivě porazili vojska řádu u Durbes, navrátil se Mindaugas k pohanství a spojil se s nimi v boji proti řádovým rytířům. Brzy na to, roku 1263, byl však zavražděn a vlády se chopil jeho synovec Treniota. Litva tak byla vržena na několik let do nestability, kdy se vládcí rychle střídali. K určitému uklidnění v zemi došlo až za vlády knížete Traidena (1269-1281/2) a poté Vytenise (1295-1315).¹¹ Přes vnitřní krize státu však stále pokračovaly nájezdy Litevců na sousední země. Tyto původně čistě kořistnické výpravy částečně změnil svůj charakter a staly se také dobovatelskými výpravami, to když Litevci začali připojovat ke svému státu sousední ruské země. Již Mindaugas připojil k Litvě tzv. Černou Rus s městy Grodno a Novogrodek. Vytenisovi se pak podařilo získat definitivně Polock.

⁷ K dějinám Litvy do doby unie s Polskem více viz Zajączkowski, S., *Dzieje Litwy pogańskiej do r. 1386*, Lwów 1930; Łowmiański, H., *Studia nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego I-II*, Wilno 1931-1932; Ochmański, J., *Historia Litwy*, Wrocław 1990 (3. vyd.); Koneczny, F., *Dzieje Litwy i Rusi przed unią z Polską w świetle źródeł (zeszyt 22)*, Kraków 1924; Švec, L., *Dějiny pobaltských zemí*, Praha 1996.

⁸ Podrobněji k tomu viz Lewandowski, J., *Historia Estonii*, Wrocław 2002, s. 26-35.

⁹ Volquin († 1236), poslední mistr řádu mečových rytířů, v jehož čele stál od roku 1209 až do své smrti.

¹⁰ K dějinám řádu německých rytířů viz Zajączkowski, S. F., *Dzieje zakonu krzyżackiego*, Łódź 1946; Biskup, M. – Labuda, G., *Dzieje zakonu krzyżackiego w Prusach*, Gdańsk 1986; Łowmiański, H., *Prusy – Litwa – Krzyżacy*, Warszawa 1989.

¹¹ Více o Litvě v tomto období viz Prekop, D., *Wojna zakonu krzyżackiego z Litwą w latach 1283 – 1325*, Toruń 2004.

Nástupcem Vytenise se stal jeho bratr Gediminas (1315-1341). Tomu se podařilo rozšířit území litevského státu o knížectví minské, vitebské a také turovsko-pinské. Nájezdy na Rus se neseťkávaly s příliš velkým odporem, neboť jednotlivá ruská knížata neměla sílu se sjednocené Litvě postavit. Sama často bojovala mezi sebou a také leckde byl považován litevský vliv za přijatelnější než tatarský. Připojená území zůstávala buď ve správě dřívějších knížat nebo zde byli dosazováni členové vládnoucí litevské dynastie, kteří ale většinou velmi záhy přijali pravoslaví a zcela se sžili s novým prostředím.

Gediminasovi se současně dařilo odrážet nájezdy řádových rytířů na Litvu. Uzavřel spojení s Novgorodem, Pskovem a též Polskem, když provdal roku 1325 svou dceru Aldonu za Kazimíra, syna polského krále Vladislava Lokietka (1306-1333). Zároveň se snažil využívat častých sporů mezi livonskou větví řádu a rižským arcibiskupstvím a čas od času se pokoušel vyjednávat s arcibiskupem o přijetí křesťanství nebo ho přímo vojensky podpořil v jeho konfliktech s rytíři.

Po smrti Gediminase nastoupil na velkoknížecí stolec podle přání otce syn Janutis (1341-1345). Ostatní synové dostali vlastní úděly a byli mu podřízeni. Roku 1345 byl však Janutis zbaven trůnu svými bratry Kjestutisem (1345-1382) a Algirdasem (1345-1377). Ti si mezi sebou rozdělili vládu. Algirdas měl titul vrchního knížete, sídlil ve Vilně a staral se hlavně o východní území státu. Kjestutis se usadil v Trakai a spravoval západní část Litvy. Janutis utekl do Moskvy, ale po čase se usmířil s bratry, vrátil se a roku 1347 dostal do správy jako své údělné knížectví Zaslav. Přes počáteční vojenské neúspěchy, jakým byla například porážka, kterou Litvě uštědřil řád německých rytířů v roce 1348 v bitvě u řeky Strevy, se bratrům podařilo udržet mocenskou pozici litevského státu. Postupně připojovali k Litvě další ruské země, konkrétně to byly Perejeslav, Černigov, Brjansk a Novgorod-Seversk. Roku 1363 porazili i Tatary, čímž si definitivně zajistili kontrolu nad Kyjevem, který již předtím dobyl jejich otec Gediminas v roce 1323, a okolními knížectvími. Nebezpečí ze strany řádu však stále nepomíjelo. Řádoví rytíři podnikli v letech 1345 – 1382 přes 90 nájezdů na Litvu. Roku 1362 se jim dokonce podařilo dobýt jedno z nejdůležitějších litevských měst Kaunas.

V květnu roku 1377 zemřel velkokníže Algirdas a na trůn po něm nastoupil jeho syn Jagello (1377-1434). Mezi ním a jeho strýcem Kjestutisem se brzy začaly objevovat rozpory. Zatímco Kjestutis byl zastáncem války na dvou frontách

zároveň, Jagello byl ochoten obětovat Žemajtsko, aby za cenu míru s řádem mohl napnout své síly proti Moskvě. Když pak roku 1380 v bitvě na Kulikovském poli Moskva se svými spojenci porazila Tatary, Jagello chtěl aktivně zasáhnout do dění na východě, a proto se tajně dohodl s řádem na uzavření příměří a odstoupení Žemajtska. Na zprávu o dohodě mezi Jagellem a řádem reagoval Kjestutis obsazením Vilna a Jagellovi vykázal úděl ve Vitebsku. O rok později (1382) však Jagello využil nepřítomnosti Kjestutise, který byl na válečném tažení proti křižákům, a spolu s bratrem Skirgailem¹² ovládl Vilno a Trakai. Posléze zajal Kjestutise i s jeho synem Vitoldem (1392-1430). Zatímco Kjestutis byl brzy na to ve vězení zavražděn, Vitoldovi se podařilo uprchnout a najít ochranu na území řádu.

Ihned poté, co se Jagello chopil vlády, uzavřel roku 1382 s řádem německých rytířů mírovou smlouvu, v níž se zavázal odstoupit ve prospěch řádu polovinu Žemajtska až po řeku Dubisu, přijmout křesťanství a v případě války poskytnout řádu vojenskou pomoc. Příměří mělo platit čtyři roky. Za cenu těchto pokořujících podmínek získal Jagello čas, aby se pokusil uklidnit vnitřní situaci v zemi, popřípadě se mohl angažovat na východní hranici země. Naštěstí pro Litvu v tomtéž roce byla Tatary vypálena a zničena Moskva, a tak prozatím nehrozilo další posilování pozice moskevského knížectví jakožto mocenského konkurenta Litvy ve východní Evropě.

Jagello se však brzy opět dostal do sporů s řádem, neboť neplnil podmínky mírové smlouvy. Řád se chopil příležitosti a podporujíc Vitoldovy nároky na vládu, podnikl tažení na Litvu, kde dobyl Kaunas a oblehl Vilno a Trakai. Jagellovi se podařilo nakonec útočníky odrazit, ale bylo jasné, že i nadále hrozí další útoky ze strany řádu. Proto se v roce 1384 tajně dohodl s Vitoldem, který se poté vrátil do země, kde dostal do správy Grodno a Podlesí.

To již bylo v době, kdy po předčasné smrti Ivana II. vládl v Moskvě jeho syn Dmitrij Ivanovič, později nazývaný Donský (1359-1389, veliký kníže vladimirský od roku 1362). Mocenská pozice Moskvy se díky Dmitrijově nedospělosti vážně otřásla. Titul velikého knížete vladimirského získal suzdalsko-nižněnovgorodský kníže Dmitrij Konstantinovič (1355-1383, veliký kníže vladimirský 1360-1362).

¹² Skirgaila (*1353, † 1397), syn litevského velkoknížete Algirdase a Juliany Tverské. Trakaiský kníže v letech 1382-1392, kyjevský kníže od roku 1395.

Církev v čele s metropolitou Alexijem¹³ se však postavila na stranu Dmitrije Ivanoviče, k tomu se přidaly spory Dmitrije Konstantinoviče s jeho vlastním bratrem Borisem, a tak došlo brzy k dohodě mezi Moskvou a Dmitrijem Konstantinovičem. Moskva podpořila suzdalsko-nižněnovgorodského knížete v boji s bratrem a ten se naopak vzdal titulu velkého knížete vladimírského ve prospěch Dmitrije Ivanoviče. Brzy na to se dcera Dmitrije Konstantinoviče provdala za moskevského knížete, čímž bylo potvrzeno spojenectví.¹⁴

Staronovým politickým soupeřem se ukázal být Tver. Tverský kníže Michail Alexandrovič (1368-1399) usiloval ihned od svého nástupu na knížecí stolec o získání titulu velkého knížete vladimírského pro svou osobu. K tomu mu mělo též dopomoci spojenectví s Litvou, které bylo zpečetěno manželstvím mezi Michailovou sestrou Julianou Tverskou¹⁵ a litevským velkoknížetem Algirdasem. Právě do této doby spadají tři litevská tažení proti Moskvě, podniknutá v rozmezí let 1368 – 1372. Ani jednou se však Algirdasovi nepodařilo Moskvu dobýt. Samotný Michail Alexandrovič se mezitím pokoušel ve Velké hordě získat jarlyk na vladimírské velické knížectví. Ten mu byl udělen celkem třikrát v letech 1370, 1371 a 1375, přesto však se mu nepodařilo se ve Vladimiru skutečně chopit moci. Moskevský panovník se ukázal vojensky silnější a Tataři v této době neměli sílu do sporu aktivně zasáhnout. Proto se nakonec Michail Alexandrovič svého nároku na vladimírské velické knížectví vzdal a dohodl se Dmitrijem.

Zlatá horda byla v této době zmítána rozsáhlou vnitřní krizí, moc chánů slábla a většina z nich na trůně dlouho nevydržela. Toho využil i Dmitrij a rozhodl se přestat s odváděním daní Tatarům. Skutečnou moc v hordě se v této kritické době podařilo získat vojenskému náčelníkovi Mamajovi.¹⁶ Ten se rozhodl obnovit poplatnost ruských zemí a v roce 1380 zahájil velké tažení proti Moskvě. Ještě předtím uzavřel spojenectví s litevským velkoknížetem Jagellem a Rjazaní. Když došlo 8. září na Kulikovském poli k rozhodujícímu střetnutí mezi Velkou hordou a Moskvou, ani jeden z tatarských spojenců nebyl přítomen.¹⁷ Zatímco Rjazaň své

¹³ Alexij († 1278) metropolita vší Rusi od roku 1354 až do svého skonu.

¹⁴ K vládě Dmitrije Donského viz Karasev, A. V. – Oskin G. I., *Dimitrij Donskoj*, Moskva 1950; Loščic, J. M., *Dimitrij Donskoj*, Moskva 1989.

¹⁵ Juliana Tverská († 1392), dcera tverského knížete Alexandra Michailoviče. Roku 1350 se provdala za litevského panovníka Algirdase.

¹⁶ Mamaj († 1380) tatarský vojenský náčelník.

¹⁷ K bitvě na Kulikovském poli viz Kirpičnikov, A. N., *Kulikovskaja bitva*, Leningrad 1980; Skrynnikov, R. G., *Kulikovskaja bitva. Problemy izučeniya. Kulikovskaja bitva v istoriji i kulture našej Rodiny*, Moskva 1985.

vojsko ani nevyslala, litevské vojsko se opozdilo na cestě. Moskevský kníže Dmitrij Ivanovič a jeho spojenci Tataři porazili. Zbytky Mamajových vojsk byly na zpáteční cestě následně rozprášeny jeho tatarským protivníkem Tochtamyšem.¹⁸ Ten se následně stal novým chánem Zlaté hordy, podařilo se mu uklidnit situaci v chanátu a v roce 1382 provést odvetné tažení vůči Dmitrijovi. Vypálil Moskvu, Vladimir a další města, zpusťošil celé knížectví a Dmitrij Donský se musel podrobit a zavázat k opětovnému odvodu daní tatarskému chánovi. Od této doby až do Dmitrijovy smrti roku 1389 již nedošlo mezi Tataři a Moskvou k žádným střetům.

Navzdory porážce ušťědřené Tataři se mocenská pozice moskevského panovníka nijak neoslabilala. Důkazem byla i Dmitrijova závěť, v níž moskevský kníže odkázal svému nejstaršímu synovi jako dědičný majetek i veliké knížectví vladimírské, které doposud nebylo soukromým majetkem moskevských knížat. Tím byla zcela jasně naznačena dominantní pozice moskevského panovníka mezi ostatními ruskými knížaty.

Na konci 14. století zůstávala Litva jediným státem v Evropě, který byl stále pohanský. To také byla hlavní záminka pro opakující se nájezdy řádových rytířů. V době, kdy se Jagello rozmýšlel, zda bude lepší přijmout víru katolickou či pravoslavnou, objevila se nabídka zástupců polského království na uzavření personální unie mezi Polskem a Litvou, spojená s nástupem Jagella na polský trůn. Ten se uvolnil po smrti krále Ludvíka z Anjou v roce 1382. Tato nabídka byla spojena s přijetím křesťanství západního ritu. Po měsících vyjednávání byla 14. srpna 1385 v Krevě podepsána dohoda mezi Jagellem a polskými zástupci.¹⁹ Jagello se zavázal přijmout křesť pro sebe i celou Litvu a propustit polské zajatce.²⁰ Dále vrátit Polsku ztracené země, vtělit Litvu do polského státu a vyplatit odškodné Vilémovi Habsburskému²¹ 200 tisíc florénů, předchozímu nápadníkovi dědičky trůnu Hedviky (1384-1399) dcery zesnulého krále Ludvíka. 14. února 1386 byl Jagello v Krakově pokřtěn jménem Vladislav a oženil se

¹⁸ Tochtamyš († 1406), chán Zlaté hordy v letech 1381-1396.

¹⁹ *Akta unji Polski z Litwy 1385-1791*, dok. č. 1, s. 1-3.

²⁰ Jednalo se o lidi, kteří padli do zajetí při válce mezi Litvou a Polskem o Halič a Volyn.

²¹ Vilém Habsburský (*1370, †1406), korutanský a štyrský vévoda (1386-1406), syn rakouského vévody Leopolda III. Habsburského.

s tehdy dvanáctiletou Hedvikou. O tři dny později byl korunován polským králem.²²

Na přelomu osmdesátých a devadesátých let 14. století došlo znovu k rozepřím mezi Vitoldem a Jagellem, které vyvrcholily opětovným útekem Vitolda k řádovým rytířům. S jejich pomocí následně podnikal nájezdy na Litvu. Teprve v roce 1392 se bratrance opětovně dohodli, Jagello předal Vitoldovi vládu na Litvě a sám si ponechal pouze titul vrchního knížete.²³ Vitold se energicky ujal vlády, stabilizoval vnitřní situaci Litvy a soustředil se na východní politiku.

Vasilij I. (1389-1425), který nastoupil na moskevský stolec po smrti svého otce Dmitrije, se i přes jeho závěť vydal na dvůr chána Tochtamyše, kde si nechal udělit jarlyk na vladimírské veliké knížectví. Zároveň zde získal také svolení připojit nižněnovgorodské knížectví k Moskvě. Již v roce 1392 byl Nižnyj Novgorod obsazen vojskem velikého knížete Vasilije a stal se trvalou součástí moskevského státu. Suzdalsko-nižněnovgorodským knížatům, kteří ještě nedávno soupeřili s Moskvou o Vladimir, zůstalo v držení jen suzdalské knížectví. Již v roce 1391 uzavřel Vasilij I. sňatek s dcerou litevského knížete Vitolda, Sofií,²⁴ což opět výrazně posílilo zahraničně politické postavení Moskvy.

Neschody mezi Litvou a Moskvou přesto zcela nezmizely. Ke sporným bodům patřily Pskov, Veliký Novgorod či Smolensk – země, ve kterých si oba konkurenti chtěli zajistit rozhodující vliv, či jako tomu bylo v případě Litvy dokonce přímou vládu. Roku 1395 se Vitoldovi podařilo dobýt Smolensk, o tři roky později uzavřel dohodu s řádem, v níž se v jeho prospěch vzdal Žemaitška, zatímco řád se zavázal poslat mu posily pro zamýšlené tažení proti Novgorodu. Vitold se však rozhodl nejdříve zasáhnout do tatarských záležitostí. Po té co byl v roce 1396 chán Zlaté hordy Tochtamyš poražen mongolským vládcem Tamerlánem († 1405) uchýlil se na Litvu k Vitoldovi. Následně se s litevským panovníkem dohodl, že Vitold pomůže chánovi, aby se znovu chopil moci v hordě a na oplátku mu následně

²² K dějinám polsko-litevské unie ve středověku viz Halecki, O., *Dzieje Unii Jagiellońskiej I.*, Kraków 1919; Kolankowski, L., *Polska Jagiellonów. Dzieje polityczne*, Lwów 1936; Łowmiański, H., *Polityka Jagiellonów*, Poznań 1999.

²³ Více ke vztahům mezi Jagellem a Vitoldem a k Vitoldově vládě viz Kochanowski, J. K., *Witold wielki książę litewski*, Lwów 1900; Łowmiański, H., *Witold wielki książę litewski*, Wilno 1930; Duchiewicz, K., *Władysław, Witold, w. ks. litewski: W 500-letnią rocznicę śmierci 1430-1930*, Jarosław 1932; Kosman, M., *Wielki książę Witold*, Warszawa 1967; Krzyżaniakowa J., Ochmański J., *Władysław II Jagiełło*, Wrocław 1990.

²⁴ Sofie (*kolem 1370, † 1453), dcera litevského velkoknížete Vitolda. Roku 1391 se provdala za moskevského vládce Vasilije I.

Tochtamyš poskytne pomoc při jeho zamýšleném tažení na Rus. Při tažení proti Tatarům v roce 1399 byli Litevci v bitvě u řeky Vorskly poraženi a expanze na východ se na čas zastavila. Válka mezi Moskvou a Litvou se rozhořela až v letech 1406 – 1408. Mírnou převahu v ní získala litevská vojska. Výsledkem bylo potvrzení připojení Smolenska k Litvě (znovu obsazen byl již 1404) a též zisk několika drobných knížectví kolem horního toku řeky Oky. Vasiliji I. se přesto podařilo udržet nezávislost Velikého Novgorodu a Pskova. V obou těchto zemích se pak panovníci Moskvy i Litvy pokoušeli prosadit vliv prostřednictvím jim nakloněných skupin obyvatel. Jejich soupeření poté ovládalo politickou scénu jak v Novgorodu tak i Pskovu, až do chvíle než byly později připojeny k Moskvě.

K uzavření litevsko-moskevského míru na podzim roku 1408 přispěla hlavní měrou zpráva, že se Tataři chystají zaútočit na Vasilijovy země. Moskevský panovník se proto urychleně rozhodl ukončit boje s Litvou a odtáhl vstříc Tatarům. Samotnou Moskvu se podařilo ubránit, ale země byla zpustošená a mnoho jiných měst vypáleno. Nájezdníci odtáhli až po zaplacení vysokého výkupného.

Po zbytek vlády Vasilije I. byly vztahy mezi ním a Litvou již jen mírové, a tak se moskevský panovník mohl soustředit na vnitřní záležitosti. Jeho hlavní prioritou bylo prosazení primogenitury v moskevském knížectví. To se mu podařilo jen částečně (přesvědčil jen dva ze svých čtyř bratrů), a tak zůstala otázka budoucí vlády Vasilijova stejnojmenného potomka nejistá. I to byl jeden z důvodů, proč před svou smrtí svěřil moskevský vládce svého nedospělého syna a nástupce Vasilije Vasiljeviče i se svými zeměmi pod ochranu jeho děda litevského velkoknížete Vitolda.

Celé první desetiletí 15. století se řádoví rytíři snažili podmanit si území Žemaitška. Obyvatelstvo tajně podporované Vitoldem se však úspěšně bránilo. Právě tato podpora udělovaná Žemaitům se stala důvodem k „velké válce“²⁵ mezi řádem německých rytířů na a Litvou a Polskem. Boje začaly roku 1409, ale po menších akcích, kdy se řádu podařilo obsadit některé hrady v Dobrzyňsku, uzavřely obě strany příměří s tím, že jejich spor posoudí jako rozhodčí český král Václav IV. (1378-1419). Jeho výrok z 15. února 1410 vyzněl jednoznačně ve prospěch řádu, což Polsko a Litva odmítly akceptovat. Bylo tedy jasné, že spor se bude řešit na válečném poli. Obě strany se kromě vlastních sil spoléhaly i na

²⁵ Více k tomuto konfliktu viz Kuczyński, S. M., *Wielka wojna z zakonem krzyżackim w latach 1409-1411*, Warszawa 1987.

početné zástupy žoldnérů najímané skoro v celé Evropě. Polsko-litevské vojsko bylo podpořeno dokonce i oddílem Tatarů, což bylo řádem propagandisticky využito s tím, že polský král se spolčuje s nevěřícími proti křesťanům.

Válečné tažení vyvrcholilo 15. července 1410 v bitvě u Grunwaldu, kde bylo vojsko řádu německých rytířů drtivě poraženo.²⁶ Následovalo obléhání Marienburgu,²⁷ hlavního sídla řádových rytířů. Po několika měsících neúspěšného obléhání polsko-litevské vojsko odtáhlo. Vitold se se svou částí vojska vrátil na Litvu, aby se zde případně mohl bránit útoku řádových rytířů z Livonska. Poláci na zimu většinu vojska rozpustili a jen menší část se přesunula k jižní hranici země, neboť jako spojenec řádu se chystal do války zasáhnout uherský král Zikmund Lucemburský (1387-1437). Následně se řádu podařilo obsadit skoro všechny hrady ztracené na počátku války. V poli však řádoví rytíři či žoldnéři v jejich službách prohráli další dvě bitvy u Koronova²⁸ a u Łačka. Na přelomu let 1410-1411 byl odražen nájezd uherského vojska, jenž směřoval na jižní polská území. Poté bylo zřejmé, že nastal čas na uzavření příměří. 1. února 1411 byla podepsána v Toruni mírová dohoda. Řád se po dobu života Jagella a Vitolda vzdal Žemaitška, Polsko získalo zpět Dobrzyňsko. Dále musel řád zaplatit jako odškodné 100 tisíc kop pražských grošů.²⁹

Vzájemné vztahy mezi Litvou a Polskem nově upravovala horodelská smlouva z roku 1413,³⁰ jež navazovala na smlouvu z Radomi, podepsanou o dvanáct let dříve.³¹ Vzhledem k rozloze Litvy a zároveň ambicím Vitolda bylo brzy jasné, že jednoduché včlenění litevského státu do polského království, jaké bylo dohodnuto v Krevě, není možné. Smlouva podepsaná v Horodle zrovnoprávnila obě země s tím, že oba státy si budou volit nového panovníka po dohodě s partnerem. Zároveň došlo ke sblížení šlechtických táborů obou zemí, když 47 nejslavnějších litevských rodů bylo „adoptováno“ polskými rody.

Po dalších dvou kratších konfliktech mezi Polskem, Litvou a řádem bylo smlouvou u Melna roku 1422 definitivně rozhodnuto o připojení Žemaitška

²⁶ Příměří k bitvě u Grunwaldu nejnověji viz Nadolski, A., *Grunwald 1410*, Warszawa 2003.

²⁷ Marienburg, též Malbork. V této době hlavní rezidence řádu německých rytířů.

²⁸ Bitvou u Koronowa se nejnověji podrobně zabývá Derdej, P., *Koronowo 1410*, Warszawa 2004.

²⁹ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti, II. 1382-1445*, dok. č. 35, s. 39-43.

³⁰ *Akta unji Polski z Litwą*, dok. č. 49, s. 50-54, dok. č. 50, s. 55-59, dok. č. 51, s. 60-72.

³¹ *Akta unji Polski z Litwą*, dok. č. 37, s. 33-34, dok. č. 38, s. 34-36, dok. č. 44, s. 44-47.

k Litvě. Od této doby Litva na rozdíl od Polska udržovala dlouhou dobu s řádem vcelku korektní a mírové vztahy.

Po uzavření melnického míru získal Vitold konečně vytoužený klid na západních hranicích a mohl se soustředit na východní politiku. V této době dosáhla Vitoldova moc vrcholu, ruská knížata mu skládala hold, posílala dary a hranice Litvy sahaly až k Černému moři. Vitold taktéž podnikl výpravy na území Pskova (1426) či Novgorodu (1428) a vybral od těchto kupeckých republik vysoké výkupné. Ke konci života ještě Vitold vyjednával s císařem Zikmundem o přijetí královské koruny. Poselstvo, které v roce 1430 jelo za Vitoldem s korunou, bylo zadrženo v Polsku. Než mohl být problém mezi Jagellem a Vitoldem vyřešen, litevský panovník ve Vilně 27. října 1430 zemřel.³²

Velkokníže Vitold zemřel bez mužského potomka, proto Jagello se souhlasem litevské šlechty předal vládu svému bratru Švitrigailovi (1430-1432).³³ Ten se však brzy dostal do sporů s Polskem o území Volyně a uzavřel spojení s řádem. Švitrigailo se obklopoval hlavně ruskými bojary, proto se litevská šlechta spojila s polským panstvem a společně povolali panovníkem Zikmunda Kjestutoviče (1432-1440), bratra zemřelého Vitolda. Ten získal na svou stranu i pravoslavné bojary, když je privilegiem z roku 1434 zrovnoprávnil s litevskou katolickou šlechtou. O rok později byl Švitrigailo i se svými spojenci z Livonska poražen v bitvě u Pobojska. Tvrdou politikou vůči šlechtě, jež stála na straně Švitrigaila, však Zikmund Kjestutovič rychle ztratil počáteční popularitu a 20. března 1440 byl zabit šlechtici z řad nespokojenců.

V roce 1434 zemřel polský král Vladislav II. Jagello. Na polský trůn nastoupil jeho starší syn Vladislav III. (1434-1444). Právě nepřehledná situace, která nastala na Litvě po smrti Zikmunda Kjestutoviče, dávala možnost polskému králi Vladislavovi III., aby se pokusil po polské koruně pro sebe získat i litevský velkoknížecí titul, a tím také více připoutal Litvu k polskému státu. Tou dobou se již angažoval v Uhrách, kde se ucházel o trůn proti nedospělému Ladislavovi Pohrobkovi. Nemohl proto sám aktivně zasáhnout do bojů o velkoknížecí stolec, jež se na Litvě v té době rozpoutaly. Proto jako svého zástupce poslal do Vilna

³² K problematice neuskutečněné Vitoldovy korunovace viz Błaszczuk, G., *Burza koronacyjna. Dramatyczny fragment stosunków polsko-litewskich XV wieku*, Poznań 1998.

³³ Více k postavě velkoknížete Švitrigaila viz Lewicki, A., *Powstanie Świdrygielły: Ustęp z dziejów Unii Litwy z Koroną*, Kraków 1892; Halecki, O., *Ostatnie lata Świdrygielły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1915.

svého bratra Kazimíra. O velkoknížecí stolec na Litvě soupeřili v té době dva kandidáti, Michal,³⁴ syn zavražděného velkoknížete a bratr již zemřelého polského krále Vladislava II., Švitrigailo. Po příjezdu na Litvu byl však překvapivě zvolen za litevského velkoknížete teprve třináctiletý Kazimír (1440-1492).³⁵ Proti tomu se sice zvedla opozice vedená neúspěšným pretendentem trůnu Michalem, ale Kazimírovi se podařilo ji potlačit a Michal utekl do Polska ke krakovskému biskupovi Oleśnickému.³⁶ Zároveň svému strýci a druhému uchazeči o velkoknížecí titul Švitrigailovi udělil Kazimír do správy volyňské knížectví, a tím uspokojil jeho nároky. Vzniklá situace sice značně rozčarovala Kazimírova bratra Vladislava, ale ten byl až do konce svého života zaangažován v uherských záležitostech, a nemohl proto nijak zasáhnout ve vzdálené Litvě ve svůj vlastní prospěch. Jeho předčasná smrt v bitvě u Varny v roce 1444³⁷ pomohla Kazimírovi k tomu, aby po svém bratrovi získal i polskou královskou korunu. Část polských magnátů v čele s krakovským biskupem Oleśnickým, však Kazimírovi předkládala tvrdé požadavky, a tak se vyjednávání protáhlo až do roku 1447. Kazimírovi se podařilo Oleśnického nakonec dostat do politické izolace a získat polskou korunu, aniž by přistoupil na biskupovy požadavky.

První léta po nástupu Vasilije II. (1425-1462) na stolec velikého knížete v Moskvě probíhala v poklidu. Když však zemřel v roce 1430 litevský velkokníže Vitold, vystoupil se svými nároky na vládu v Moskvě strýc Vasilije II. kníže galičský Jurij Dmitrijevič.³⁸ To byl počátek vleklé domácí války mezi příslušníky

³⁴ Michal (též Michaljuška) (kolem *1390, † 1452), jediný syn litevského velkoknížete Zigmunda Kjestutoviče.

³⁵ K vládě Kazimíra IV. Jagellonského v Polsku a na Litvě viz Kolankowski, L., *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, Warszawa 1930; Bogucka, M., *Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy*, Warszawa 1981; Biskup, M. – Górski, K., *Kazimierz Jagiellończyk*, Warszawa 1987.

³⁶ Zbigniew Oleśnicki (*1389, † 1455), od roku 1423 krakovský biskup, roku 1439 papežem Evženem IV. jmenován kardinálem, jeden z hlavních reprezentantů konzervativní části šlechty. Více k jeho osobě viz Koczerska, M., *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu 1423-1455*, Warszawa 2004.

³⁷ Mrtvé tělo krále Vladislava nebylo nikdy nalezeno. Z tohoto důvodu mnoho lidí věřilo, že král stále žije a jeho návrat není vyloučen. Proto když v roce 1447 Kazimír nastupoval na polský trůn, musel mimo jiné odpřisáhnout, že v případě návratu svého bratra Vladislava se bezpodmínečně vzdá trůnu. Další částí legendy o králi Vladislavovi byla víra v to, že král se na neznámém místě uchýlil dobrovolně k poustevnickému životu, aby tak odčinil hanebnou porážku, kterou utřil od Turků. O setkání s jedním takovýmto poustevníkem žijícím v Kastilii nedaleko Mediny del Campo, o němž se lidé domnívali, že by to mohl být nešťastný král Vladislav se zmiňuje Václav Šašek z Břikova ve svém *Deníku o jízdě a putování Pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa*, Praha 1974, s. 88-90. K bitvě u Varny nejnověji viz Potkowski, E., *Warna 1444*, Warszawa 2004.

³⁸ Jurij Dmitrijevič († 1434), kníže galičský. Syn velikého knížete Dmitrije Donského a bratr Vasilije I.

vládnoucího rodu o moskevský trůn. V nastalých bojích mezi Vasilijem II. a knížetem Jurijem se štěstí přiklonilo na stranu Vasilijova strýce, který na druhý pokus v roce 1434 obsadil Moskvu a donutil Vasilije II. uprchnout. Když však brzy na to nečekaně zemřel, využil Vasilij rozporů mezi Jurijovými syny k návratu do Moskvy.³⁹

Kníže Jurij měl tři syny, Vasilije Kosého,⁴⁰ Dmitrije Šemjaku⁴¹ a Dmitrije Krásného.⁴² Oba Dmitrijové se přidali na stranu Vasilije II. a společně s ním sesadili Vasilije Kosého z moskevského stolce. Posléze se v roce 1436 Vasiliji II. podařilo zmocnit se svého konkurenta Vasilije Kosého a oslepit ho. Boje však trvaly dál a hlavním vůdcem opozice se nyní stal Dmitrij Šemjaka. Opětovné zhoršení situace Vasilije II. nastalo v roce 1439, kdy Moskvu napadli Tataři v čele s Ul Muhamadem, který stál od 1437 v čele kazaňského chanátu. V bitvě u Suzdalu porazil a zajal Vasilije II., který byl posléze propuštěn za velmi vysoké výkupné. Neklidná situace v moskevském velikém knížectví poskytla Šemjakovi příležitost, aby se ve spojení s Tverem opět chopil iniciativy. Podařilo se mu v roce 1446 obsadit Moskvu a zajmout Vasilije II., kterého dal ihned oslepit. Vasilijovi se však podařilo získat na svou stranu Tver a společně se svými stoupenci se znovu velmi rychle ujal vlády v zemi.

Krise moskevského státu se snažil využít litevský velkokníže Kazimír, jenž se pokusil dosadit na moskevský trůn možajského knížete, což se mu však nezdařilo. Rok na to 1449 byl uzavřen „věčný“ mír mezi Litvou a Vasilijem II.,⁴³ potvrzený i jeho synem a nástupcem Ivanem, čímž se také on zavázal k jeho dodržování. Zároveň Litva uzavřela obdobnou mírovou smlouvu také s Tverem.⁴⁴ Od této doby se Kazimír přestal aktivně angažovat v domácích válkách mezi Vasilijem II. a jeho příbuznými, což moskevskému knížeti umožnilo v následujících letech porazit opozici. Dmitrij Šemjaka posléze v roce 1450 uprchl do Novgorodu, kde o tři roky později zemřel, pravděpodobně na otravu. To znamenalo definitivní konec dvacet let trvajících bojů o moskevský trůn. Následně ještě Vasilij II. oženil svého syna

³⁹ Více k bojům o vládu v Moskvě viz Zimin, A. A., *Vitjaz' na rasput'je: feodal'naja vojna v Rossii XV v.*, Moskva 1991.

⁴⁰ Vasilij Kosoj († 1448), kníže zvenigorodský (1421-1448) nejstarší syn knížete galičského Jurie Dmitrijeviče.

⁴¹ Dmitrij Šemjaka († 1453), kníže galičský (1420-1453), mladší bratr Vasilije Kosého.

⁴² Dmitrij Krásný († 1440), kníže bežecký (1421-1440), nejmladší ze synů kníže Jurie Dmitrijeviče.

⁴³ *Akty, odnosjaščiesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 50, s. 62-65.

⁴⁴ *Akty, odnosjaščiesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 51, s. 66-67.

Ivana s dcerou tverského knížete Borise Alexandroviče (1425-1461) Marií,⁴⁵ aby tak upevnil spojení s jejím otcem. Poté pomohl roku 1452 Kazimírovi proti neúspěšnému uchazeči o litevský stolec Michalovi, jenž utekl na Krym a s tatarskou podporou začal napadat litevská území. Právě s pomocí Moskvy bylo jejich vojsko poraženo a Michal, který utekl do Moskvy, zde byl uvržen do vězení, kde v roce 1452 zemřel. Nyní měl moskevský panovník volné ruce aby se vypořádal s Novgorodem, spojencem zemřelého Dmitrije Šemjaky. Proto v roce 1456 podnikl vojenské tažení proti této kupecké republice, jehož výsledkem bylo omezení novgorodské samostatnosti a to hlavně v oblasti zahraniční politiky.⁴⁶

Nastolením Kazimíra na polský trůn, došlo k obnovení personální unie mezi polským královstvím a litevským velkoknížectvím. Král začal trvale sídlit v Krakově, zatímco na Litvu jen čas od času zajížděl. Tato situace vedla nevyhnutelně k tomu, že záležitosti litevského státu ustoupily do pozadí na úkor Polska a též dynastické politiky panovníka. To začalo být patrné už na počátku padesátých let, kdy královu pozornost zaujala situace v řádovém Prusku. Tam už nějaký čas rostla nespokojenost pruské šlechty a měšťanů s vládou řádových rytířů, kteří drželi pevně moc v zemi, a nedovolili tak ostatním podílet se na její správě. Ani obchod se nerozvíjel tak, jak by si hlavně měšťané představovali. Jednání mezi řádem a místní opozicí, jež se sdružila do tzv. pruské jednoty, nevedlo k dohodě. Císař Fridrich III. (1440-1493) jenž stál na straně řádových rytířů, tento spolek roku 1453 zrušil a rozkázal jeho neodkladné rozpuštění. Toto rozhodnutí donutilo šlechticko-měšťanskou opozici spojit se s jediným možným partnerem, polským králem Kazimírem IV. V únoru 1454 vypověděla tzv. tajná rada (vedení pruské jednoty) poslušnost řádu, a dala tak signál k zahájení povstání. Na stranu opozice se po předchozích domluvách postavilo Polsko, zatímco Litva zaujala neutrální postoj. Polské vojsko se shromáždilo vcelku rychle a poté co si šlechta ve vojenském ležení na králi Kazimírovi vymohla potvrzení nových privilegií, táhlo se k městu Chojnice. I přes optimistickou představu o snadné a rychlé výhře nad řádovým vojskem došlo ke zcela opačné situaci, když 18. září 1454 bylo polské vojsko v bitvě u Chojnice poraženo. Křižáci poté začali obléhat

⁴⁵ Marie Borisovna († 1467), dcera tverského knížete Borise Alexandroviče. Od roku 1452 manželka velkého knížete moskevského Ivana III.

⁴⁶ Mírová smlouva mezi Moskvou a Velikým Novgorodem byla podepsána koncem února 1456 v osadě Jazhelbice. in: *Gramoty Velikogo Novgoroda i Pskova*, dok. č. 22, s. 39-41, dok. č. 23, s. 41-43.

města obsazená povstalci, zatímco Kazimír začal shánět nové vojsko. Válka se následně protáhla na dlouhých třináct let až roku 1466.⁴⁷

V tomto roce se zprostředkováním papežského legáta zasedly obě strany k vyjednávacímu stolu, aby se dohodly na podmínkách uzavření příměří. Podmínky druhého toruňského míru znamenaly pro řád velké ztráty, a to jak územní (ztráta zhruba poloviny území Pruska – jež připadlo Polsku – pod označením Prusy Královské, čímž opět získalo Polsko přístup k moři), tak i ztrátu úplné suverenity zbytku řádového území (Prusy řádové) s centrem v Königsbergu, neboť velmistr řádu musel složit hold králi Kazimírovi.⁴⁸

Období míru však pro Polsko nemělo dlouhého trvání, neboť Kazimír IV. se nedlouho po uzavření míru s řádem angažoval v nastalých bojích o českou korunu v zájmu svého syna Vladislava (1471-1516). Válka, o to kdo bude českým králem, mezi Vladislavem Jagellonským a uherským králem Matyášem Korvínem (1458-1490) trvala až do roku 1479.⁴⁹ Kazimír IV. se jí aktivně účastnil hlavně v její první polovině, přesto právě střední Evropa upoutávala po celá sedmdesátá léta nejvíce jeho pozornost. V červenci roku 1479 byla podepsána v Olomouci mírová smlouva mezi Vladislavem a Matyášem.⁵⁰ Oba rivalové si podrželi získané země, to znamená, že Vladislav Jagellonský měl vlastní Čechy, zatímco vedlejší země připadly Matyáši Korvínovi. Titul českého krále směli používat oba. Vladislav získal právo na zpětný odkup Moravy, Slezska a Lužice za 400 tisíc uherských zlatých po smrti Matyáše. Bezplatně mohly být tyto země získány v případě, že Matyášův nástupce by usedl na uherský i český trůn.

Zatímco polské království bylo skoro neustále ve válečném stavu s některým ze svých sousedů, Litva si v této době užívala nezvykle dlouhé období míru. To se však mělo brzy změnit. Již v první polovině 15. století došlo k rozpadu Zlaté hordy, tatarského státu se kterým Litva dříve soupeřila o ovládnutí ruských zemí. Mezi dva nejvýznamnější nově vzniklé subjekty patřila Velká horda, hlavní nástupce zaniknuvšího státu, a krymský chanát v čele s Hadži Girejem († 1466),

⁴⁷ Podrobně viz Biskup, M., *Trzynastoletnia wojna z zakonem krzyzackim 1454-1466*, Warszawa 1967.

⁴⁸ *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jahrhundert II. (1438-1467)*, dok. č. 403, s. 262 – 288.

⁴⁹ Více k tomuto konfliktu viz Baczkowski, K., *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471-1479*, Kraków 1980.

⁵⁰ *Archiv český čili Staré památky písemné české a moravské V*, ed. Palacký, F., Praha 1862, s. 377-387. Latinská verze in: *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen III. (1467-1497)*, dok. č. 480, s. 103-109, dok. č. 481, s. 110-115.

který uzavřel spojenectví s králem Kazimírem IV. Situace se však zkomplikovala po smrti tatarského panovníka. Ihned poté totiž začal boj mezi jeho syny o nástupnictví. Na přelomu let 1468-1469 se k moci dostal s pomocí janovské kolonie Kaffy Mengli Girej (1468-1475 a 1478-1515). Ani jeho pozice v chanátu nebyla nejpevnější, proto navázal na zahraničněpolitickou linii svého otce a snažil se udržovat s králem Kazimírem korektní vztahy. O tom svědčí i listiny z roku 1472 adresované Kazimírovi a jeho synovi Vladislavovi, ve kterých Kazimíra ujišťuje o svém přátelství a spojenectví, respektive blahopřeje Vladislavovi k jeho zvolení českým králem.⁵¹

Novým velikým knížetem moskevským se na počátku šedesátých let stal Ivan III. (1462-1505). Ten navázal na politickou linii svého otce Vasilije II. a pokračoval v postupném ovládní zbyvajících nezávislých ruských zemí.⁵² Ke konci šedesátých let zesílil tlak Moskvy na Novgorod, kde se chopila moci prolitevsky orientovaná skupina. Na podzim roku 1470 přijel do Novgorodu s početnou družinou kníže Michail Olekovič,⁵³ aby posílil obranu města proti případnému moskevskému útoku. Není zcela jisté, zda se jednalo o samostatnou akci tohoto litevského šlechtice, nebo zda jednal z pověření krále Kazimíra.⁵⁴ Koncem roku zemřel Michailův bratr kyjevský kníže Semjon Olekovič.⁵⁵ Michail i se svými lidmi odjel zpět na Litvu, aby se pokusil získat zde Kyjev jako dědictví po bratrovi. Tím skončila jakákoli aktivní podpora Velikého Novgorodu v jeho nadcházejícím střetnutí s moskevským velikým knížetem. Když ještě v březnu roku 1471 zemřel český král Jiří z Poděbrad a Kazimír Jagellonský byl zaneprázdněn nastalou situací v českém království, měl Ivan III. vzhledem

⁵¹ Viz Pułaski, K., *Stosunki z Mendli-Girejem chanem Tatarów perekopskich (1469 – 1515). Akta i listy*, Kraków 1881, dok. č. 1 a č. 2, s. 199.

⁵² K vládě Ivana III. viz Bazilevič, K.V., *Vněšňaja politika Russkogo centralizovanogo gosudarstva*, Moskva 1952; Jazvickij, V. L., *Ivan III gosudar vseja Rusi*, Moskva 1957; Choroškevič, I. A., *Russkoje gosudarstvo v sistěme meždunarodnyh otnošenij konca XV-načala XVI v.*, Moskva 1980; Borisov, N. S., *Ivan III*, Moskva 2000; Aleksejev, V. I., *Rol' cerkvi k sozdaniu russkogo gosudarstva: period centralizacii: Ivan III. 1462-1505 gg.*, Sankt-Peterburg 2003; Fennell, J. L. I., *Ivan the Great of Moscow*, London/New York 1961.

⁵³ Michail Olekovič († 1481) kníže slucký. Po smrti bratra Semjona neúspěšně žádal Kazimíra IV., aby byl jmenován kyjevským knížetem. Posléze se podílel na spiknutí proti králi, za což byl následně popraven.

⁵⁴ To, že Michail Olekovič jednal bez rozkazu krále se domnívá Papée, F., *Polska i Litwa na przelomie wieków średnich*, Kraków 1903, s. 38 a také Koneczny F., *Litwa a Moskwa w latach 1449-1492*, Wilno 1929, s. 75. Opačný názor zastává Kolankowski, L., *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, s. 310.

⁵⁵ Semjon Olekovič (kolem *1420, †1470), kníže kyjevský od roku 1455, starší bratr Michaila Olekoviče. Otcem obou byl kyjevský kníže Alexander Olekovič (1440-1454), jejich pradědem litevský velkokníže Algirdas.

k Novgorodu volné ruce. Vojenská konfrontace mezi Novgorodem a Moskvou, jejímž spojencem byl i Pskov, vyvrcholila bitvou na řece Šeloně v červenci 1471. Porážka kupecké republiky znamenala omezení novgorodské samostatnosti na minimum. Dle mírové smlouvy⁵⁶ se Novgorod musel vzdát samostatné zahraniční politiky, zaplatit 15 tisíc rublů a moskevský panovník získal právo rozhodovat ve sporných záležitostech týkajících se města.

Definitivní zánik jakékoli politické samostatnosti Novgorodu nastal v druhé polovině 70. let.⁵⁷ Když se straníci Litvy pokusili znovu ujmout vlády ve městě, využil Ivan III. této situace jako záminky a vojensky zasáhl. Moskevský panovník potrestal své odpůrce peněžními sankcemi a vyhnanstvím. Nechal též odvézt z města věčový zvon – symbol samostatnosti Novgorodu. I při tomto Ivanově tažení byl jeho spojencem Pskov. Tento obchodní konkurent Novgorodu byl věrným spojencem Moskvy, a proto se mu podařilo zachovat si samostatnost po celou dobu Ivanovy vlády. Kazimír IV. jakožto případný novgorodský spojenec byl v osudné chvíli zaměstnán spory s řádem a opět nijak nezasáhl.⁵⁸

V první polovině sedmdesátých let se Ivan III. začal rozhlížet po možných spojencích. První s kým zřejmě v tomto smyslu navázal diplomatické kontakty byl krymský chán.⁵⁹ Tomu v roce 1474 předložil několik verzí možné spojenecké smlouvy. Většina z nich obsahovala pouze obecné formulace o vzájemném spojení, proti nepřítelům. Mengli Girej se cítil nejvíce ohrožován Velkou hordou a proto pochopitelně chtěl, aby chán Achmat byl ve smlouvě jmenovitě zmíněn. Moskevský panovník za to ovšem požadoval, aby jako společný nepřítel v ní byl uveden také „král“, tedy Kazimír IV.⁶⁰ Na to ovšem v tuto chvíli krymský chán nechtěl přistoupit a tak oba vládcí spolu patrně uzavřeli jen obecně formulovanou spojeneckou dohodu.

⁵⁶ *Gramoty Velikogo Novgoroda i Pskova*, dok. č. 26, s. 45-48, dok. č. 27, s. 48-51.

⁵⁷ K dějinám Velikého Novgorodu v 15. století viz Bernadskij, V. N., *Novgorod i novgorodskaja zemlja v XV veke*, Moskva – Leningrad 1961.

⁵⁸ Nový velmistr řádu německých rytířů Martin Truchsess (1477-1489), odmítal od svého zvolení až do roku 1479 pod vlivem spojení s uherským panovníkem Matyášem Korvínem složit lenní smlouvu s polskému králi. Došlo i k menším vojenským srážkám.

⁵⁹ Více ke vztahům Moskvy a Krymu na přelomu 15. a 16. století viz Choroškevič, I. A., *Rus' i Krym: ot sojuza k protivostojaniju: konec XV-načalo XVI vv.*, Moskva 2001.

⁶⁰ V návrhu smlouvy bylo uvedeno: „*Také my [Mengli Girej poznámka JK] proti tvému nepříteli králi, budeme s tebou zajedno. Kdykoli vytáhneš proti králi, také my vytáhneme proti jeho zemi.*“ in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 1, s. 5.

V březnu roku 1475 navštívili Ivanovi vyslanci opět Krym. Mengli Girejovi sdělili, že jelikož není ochoten spolupracovat s jejich panovníkem proti polskému králi, veliký kníže mu naopak neposkytne pomoc v boji s Velkou hordou. Chybějící aktivní podpora ze strany Litvy při snaze o posílení své pozice v chanátu a zároveň necitlivé uzavření spojenectví s nepřítelem Krymu Achmatem, nakonec přesvědčilo Mengli Gireje, aby přislíbil že bude s moskevským vládcem „*na všechny jeho nepřátele zajedno, jmenovitě i na krále*“.⁶¹ Než však mohlo dojít k podpisu nové smlouvy mezi těmito partnery, byl v roce 1475 Mengli Girej svržen z trůnu Turky a odvečen do Istanbulu. Turci pak na trůn dosadili jeho bratra Ajdora jako svého lenníka. Zároveň obsadili i janovskou kolonii Kaffu, ve které se usadil turecký místodržící. Změna na krymském stolci litevskému panovníkovi nijak nevadila, a také s Ajdorem navázal rychle přátelské vztahy. Ovšem na konci roku 1478 Turci dosadili opět Mengli Gireje na trůn v krymském chanátu. Sesazený Ajdar společně s jedním ze svých bratrů uprchl do Kyjeva.⁶² To, že Kazimír poskytl Girejovým bratrům útočiště popudilo krymského chána proti polskému panovníkovi ještě více.

I když ještě v roce 1479 uzavřel Mengli Girej s králem Kazimírem novou mírovou smlouvu, ve skutečnosti byl už zřejmě rozhodnutý ji porušit. Neboť v té době již opět navázal spojení s Ivanem III., a ubezpečil ho, že jejich dohodu považuje za stále platnou. Následně krymský chán podepsal s moskevským panovníkem roku 1480 novou spojeneckou smlouvu, ve které již byli jmenovitě uvedeni jako společní nepřátelé chán Achmat a polský král Kazimír.⁶³ Tato nová dohoda se osvědčila již v následujícím roce, kdy se chán Velké hordy Achmat (1465-1480) vydal na vojenské tažení proti Moskvě. Ta již určitou dobu odmítala Tatarům odvádět daně. Z toho důvodu se chán Achmat rozhodl, že vytáhne proti Ivanovi III. a obnoví jeho poplatnost. Spojencem Velké hordy měl být Kazimír IV. Tatarská vojska se s nepřítelem setkala u řeky Oky. Ani jedna ze stran se však neodvažovala překročit řeku. Chán Achmat vyčkával, doufaje, že brzy přitáhne

⁶¹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 2, s. 12.

⁶² Oba bratři pak na konci roku 1479 odešli do Moskvy k Ivanovi III.

⁶³ Přesné znění této nové smlouvy není známo. Dochovaly se pouze dva návrhy dokumentu, které Mengli Girejovi předložil vyslanec moskevského panovníka. V obou verzích jsou však uvedeni chán Achmat a Kazimír IV. jako společní nepřátelé, proti kterým si mají Krym a Moskva poskytnout v případě potřeby pomoc. *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 5, s. 20-21.

jeho litevský spojenec. Přitom pomalu postupoval podél řeky až k jejímu přítoku Ugře. Nastal podzim a Tatarům začaly docházet potraviny, zároveň se stále necítili dost silní, aby zaútočili na svého protivníka. Proto nakonec chán zavelel k ústupu. Třebaže k boji mezi Moskvou a Tatary nakonec nedošlo, vítěz byl přesto jasný, stal se jím moskevský veliký kníže Ivan III. Chán Velké hordy sice odtáhl neporažen, ale na zpáteční cestě byl napaden nogajskými Tatary a v boji s nimi byl zabit.⁶⁴

Právě v této době krymský chán zaútočil se svým vojskem na Litvu. Tento nájezd se stal jedním z důvodů, proč litevský panovník nepomohl svému spojenci Achmatovi v jeho boji s Ivanem III. Zároveň však Kazimír musel řešit i další problémy, konkrétně nespokojenost části litevské šlechty s jeho vládou v zemi. Když v polovině roku 1480 jmenoval Ivana Chodkovicze kyjevským vojvodou,⁶⁵ situace v zemi se ještě více vyostřila, neboť na správu této země si opětovně činil nárok Michail Olekovič. Právě Michail se společně s knížaty Fjodorem Bělským⁶⁶ a Ivanem Golšanským⁶⁷ pokusil připravit spiknutí, za účelem sesazení či dokonce snad i fyzické likvidace litevského panovníka. To však bylo odhaleno a Michail Olekovič s Ivanem Golšanským byli v roce 1481 popraveni. Fjodoru Bělskému se podařilo utéci do Moskvy.

V době, kdy vojska Tatarů a Moskvy stála naproti sobě u řeky Oky, vpadli na pskovské území livonští rytíři. Ti se již několik let cítili ohroženi vzrůstající mocí moskevského velikého knížete. Již v letech 1469 a 1478 vpadli vojáci Ivana III. na území Livonska. Právě doba tatarského útoku na Moskvu se proto zdála být vhodná pro odvetný úder. Livonské vojsko nejprve zaútočilo na Izborsk a posléze na Pskov. Ani jedno z měst se jim však nepodařilo dobýt. Naopak sami museli příští rok čelit odvetným nájezdům moskevských vojsk. Následně bylo v roce

⁶⁴ Zprávu o tom napsal polskému panovníkovi také Mengli Girej, viz Pułaski, K., *Stosunki z Mendli-Girejem*, dok. č. 15, s. 209.

⁶⁵ Ivan Chodkowicz (†1484), od roku 1480 druhý kyjevský vojvoda. V roce 1482, kdy byl Kyjev vypálen, se i s rodinou dostal do tatarského zajetí, ve kterém posléze zemřel.

⁶⁶ Fjodor Ivanovič Bělský († 1506), po nevydařeném spiknutí proti Kazimírovi IV. uprchl roku 1482 do Moskvy. Ještě předtím se stihl oženit s Annou Kobryňskou (1481), ta ovšem s manželem neodešla, ale zůstala na Litvě. Dle kronikáře musel Fjodor Bělský utéci hned druhý den po své svatbě a tak strávil se svou ženou pouze jedinou noc. *Sofijskaja vtoraja letopis*, s. 233.

⁶⁷ Ivan Golšanský († 1481), kníže dubrovický.

1482 prostřednictvím naměstníka v Novgorodu⁶⁸ podepsáno mezi Ivanem III. a livonským řádem desetileté příměří.⁶⁹

O vládu ve Velké hordě se pak rozpoutal dlouholetý boj mezi Achmatovými syny, čímž se tento stát stal pro Kazimíra jako spojenec v podstatě nevyužitelný. Zatímco se ještě před několika lety zdálo, že sázka na spojení s Velkou hordou je správnou volbou na rozdíl od nestabilního Krymu, nyní se ukázalo, že to naopak bude krymský chanát, který bude hlavní mocností mezi ostatními tatarskými státy. Začátkem osmdesátých let byl litevský stát vystaven několika ničivým nájezdům krymských Tatarů. Kazimír se snažil s Mengli Girejem vyjednávat o míru, který si chán podle svých slov „přeje a přísahá na něj“,⁷⁰ ba dokonce nabízel, že vyšle svého syna ke Kazimírovi jako „zakladníka“,⁷¹ přesto mu nedělalo žádné potíže tyto sliby nedodržet. Právě naopak už v roce 1482 byla Litva vystavena mohutnému nájezdu krymských Tatarů, který vyvrcholil dobytím a vypálením Kyjeva.⁷² V letech 1483-1484 byl sice Kyjev znovu zbudován, ale vojsko které ho pomáhalo obnovit a snad mělo podniknout odvetnou výpravu proti Mengli Girejovi, bylo pod vlivem událostí použito k ochraně jižní hranice proti případnému tureckému útoku.⁷³

Růst moci Ivana III. pociťoval od sedmdesátých let i tverský kníže Michail Borisovič (1461-1485). V roce 1483 proto uzavřel spojeneckou smlouvu s jediným možným spojencem králem Kazimírem IV.⁷⁴ Ovšem stejně jako Novgorod ani Tver se litevské pomoci v rozhodující chvíli nedočkal. Ještě téhož roku napadl Ivan III. zemi knížete Michaila a donutil ho podřídit se Moskvě. Tverský panovník se posléze ještě pokusil poslat tajného posla ke králi Kazimírovi s prosbou o pomoc. Posel byl však chycen lidmi moskevského vládce. V roce 1485 následovalo další vojenské tažení, po kterém byl Tver připojen k Moskvě. Novým

⁶⁸ Moskevský veliký kníže nepovažoval livonského magistra provincialis za partnera sobě rovného, a proto s ním jednal skrze svého novgorodského naměstníka.

⁶⁹ *Akty, odnosjaščiesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 75, s. 95-98.

⁷⁰ Pułaski, K., *Stosunki z Mendli-Girejem*, dok. č. 12, s. 207.

⁷¹ Pułaski, K., *Stosunki z Mendli-Girejem*, dok. č. 14, s. 208, dok. č. 18b, s. 214.

⁷² Moskevského panovníka zpráva o vypálení Kyjeva velmi potěšila. Následně proto napsal Mengli Girejovi list v němž mu poděkoval za věrné spojení. *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 9, s. 35.

⁷³ V roce 1484 Turci dobyli, a to s pomocí krymských Tatarů města Bělgorod (dnes Cetatea Alba) a Kilie na černomořském pobřeží. Ta do té doby patřila moldavskému knížectví. Jejich dobytí bylo chápáno jako přímé ohrožení polsko-litevské hranice. Ke vztahům mezi Polskem a osmanskou říší do r. 1484 více viz Stachoň, B., *Polityka Polski wobec Turcji i akcji antyturckiej w wieku XV do utraty Kilii i Białogrodu (1484)*, Lwów 1930.

⁷⁴ Viz *Akty, odnosjaščiesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 79, s. 99-100.

tverským knížetem byl ustanoven syn moskevského panovníka Ivan „Molodj“. Dosavadní tverský vládce Michail Borisovič stihl utéci na Litvu. Král Kazimír, který byl ve stálém diplomatickém spojení s Ivanem III., mu však vojensky pomoci nechtěl.⁷⁵

V polovině osmdesátých let tedy ovládal Ivan III. Novgorod i Tver. Zbylé dvě nezávislé ruské země, Pskov a Rjazaň, byly pevně pod jeho vlivem. Chtěl-li moskevský panovník pod svou vládou sjednotit i další ruské země, musel se nevyhnutelně střetnout s Litvou, v rámci jejíhož státního celku se nacházely.

⁷⁵ Jak sděluje Kazimír IV. Ivanu III. v listině z roku 1486, *Akty, odnosjaščijesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 89, s. 109.

II. Počátek pohraničních srážek 1486 - 1490

V sedmdesátých letech 15. století navázala Moskva diplomatické vztahy s moldavským knížectvím. Moldavský panovník Štefan III. Veliký (1458-1504) byl v té době pod stále větším tlakem přibližujících se tureckých vojsk. Pokoušel se proto nalézt vhodné spojence, kteří by mu pomohli v případě potřeby. Právě možnost spojení s Moskvou byla lákavá.¹ Ta neměla, narozdíl od moldavských sousedů Uher a Polska, ambice k sobě v rámci spojení knížectví mocensky připoutat. Obě země taktéž sblížovalo, že veliký kníže Ivan III. byl pravoslavného vyznání, stejně jako moldavský vládce Štefan III. V rámci navazování kontaktů těchto zemí došlo nejprve ke spříznění obou vládnoucích rodů. To když se po delším vyjednávání podařilo dohodnout sňatek mezi Ivanem Ivanovičem, nejstarším synem moskevského vládce, a Jelenou Vološankou² dcerou moldavského knížete Štefana. Svatba se konala na začátku roku 1483. Není zcela jisté, zda v této době došlo i k uzavření spojenecké smlouvy, ať už zaměřené proti Jagelloncům, či proti osmanské říši. Ovšem když v roce 1484 obsadili Turci města Bělgorod a Kilie ležící u břehů Černého moře, došlo pravděpodobně ke krátkému přerušení kontaktů obou zemí.³

Akutní turecké nebezpečí, jež v tuto chvíli Moldavsko pocíťovalo, vyžadovalo rychlé řešení. Kníže Štefan III. se proto dohodl s polským králem Kazimírem IV. na vojenské pomoci. Ta byla vykoupena tím, že moldavský vládce složil roku 1485 králi Kazimírovi lenní hold. To bylo velké diplomatické vítězství, neboť o vliv nad touto zemí Polsko již dlouho soupeřilo s uherským královstvím. Vojenské

¹ Více k moskevsko-moldavským vztahům za vlády Ivana III. viz Picková, D., *Mezi Moskvou a Suceavou (Příspěvek k dějinám rusko-moldavských diplomatických vztahů na přelomu 15. a 16. století)*, in: *Pocta k 60. narozeninám doc. PhDr. Vladimíra Nálevky, CSc.*, (Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 2, Studia Historica II), s. 29-39.

² Jelena Vološanka († 1505), dcera moldavského knížete Štefana III. Roku 1483 se provdala za následníka moskevského trůnu Ivana Ivanoviče Molodého († 1490), s nímž měla jediného syna Dmitrije Ivanoviče (* 1474, † 1509).

³ Od chvíle, kdy byl v roce 1484 moskevský vyslanec Fjodor Kuricyn na cestě z Uher přes Moldávii zpět do Moskvy zajat postupujícími Turky, až do poloviny roku 1486, nemáme o vzájemných kontaktech mezi oběma zeměmi žádné zprávy.

tažení, které následovalo, však skončilo bez výrazného úspěchu.⁴ Brzy po této události se podařilo moldavskému knížeti opět navázat kontakt z Moskvou. O konkrétních jednáních, máme jen málo informací. Z korespondence mezi Ivanem III. a Kazimírem IV., popřípadě krymským chánem Mengli Girejem, se dozvídáme jen o cestách vyslanců.⁵ Na přelomu osmdesátých a devadesátých let, poté co Polsko roku 1489 uzavřelo příměří s Turky, začalo docházet k napadání pohraničního polského území lidmi moldavského knížete.⁶ Důvodem bylo patrně zklamání z nedostatečné pomoci, kterou Kazimír IV. Moldavsku v boji proti osmanským vojákům poskytl. Zda moldavského knížete vedlo k těmto akcím i spojení s Moskvou, není jisté. Král Kazimír si však zřejmě uvědomoval, že vzájemné kontakty mezi Moldavskem a Moskvou, nejsou udržovány ku prospěchu Polska a Litvy. Z toho důvodu také ve chvíli, kdy se vzájemné vztahy mezi ním a Ivanem III., potažmo Štefanem III. zhoršily, pokusil se zamezit diplomatickému spojení mezi oběma státy.⁷

Na počátku osmdesátých let navázaly s Moskvou prostřednictvím moldavského knížectví diplomatické vztahy také Uhry. První přímé kontakty byly navázány už v roce 1482.⁸ Matyáš Korvín viděl v osobě moskevského velikého knížete možného spojence proti králi Kazimírovi, který by dokázal zaměstnat polského krále na východě tak, aby odpoutal jeho pozornost od dění ve střední Evropě. Taktéž Ivan III. přivítal navázání vztahů s novým partnerem, který by se tak stal, vedle krymského chána, dalším důležitým spojencem Moskvy. Vzhledem k oboustranným velkým očekáváním se vyjednávání o spojenecké smlouvě mezi velikým knížetem moskevským a uherským králem nijak neprotahovalo. Smlouva byla uzavřena již při prvním pobytu moskevského vyslance Fjodora Kuricyna na budínském dvoře v letech 1482-1483. Naneštěstí však bylo moskevské poselstvo při návratu do vlasti zajato Turky na pobřeží Černého moře. Ivan III. proto dlouho

⁴ Více ke vztahům mezi Polskem, Litvou a Moldavskem za Jagellonců viz Jabłonowski, A., *Sprawy wołoskie za Jagiellonów*, Warszawa 1878; Spieralski, Z., *Awantury Mołdawskie*, Warszawa 1967.

⁵ Viz například *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 5, s. 18-19, dok. 7, s. 24, dok. č. 13, s. 52, nebo *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 19, s. 66.

⁶ Od roku 1490 se moldavské nájezdy do polského pohraničí každoročně opakovaly. Více viz Papée, F., *Polska i Litwa na przelomie wieków średnich*, s. 213-217.

⁷ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 10, s. 40-41.

⁸ Více k diplomatickým vztahům mezi Ivanem III. a Matyášem Korvínem viz Karge, P., *Die ungarisch-russische Allianz von 1482-1490*; Picková, D., *Habsburkové a Rurikovci na prahu novověku*, Praha 2002, s. 49-54.

nevěděl, co přesně bylo v Uhrách dohodnuto. S propuštěním Kuricyna z osmanského zajetí pomáhal moskevskému vládci krymský chán Mengli Girej.⁹ Fjodor Kuricyn se vrátil do Moskvy až v roce 1486, či na počátku roku 1487. Tato epizoda silně narušila čerstvě navázané moskevsko-uherské diplomatické vztahy. K potvrzení smlouvy tak došlo až v druhé polovině osmdesátých let. Následně se Ivan III. snažil Matyáše Korvína přesvědčit o tom, že on již zaútočil „na našeho společného nepřítele polského krále Kazimíra“,¹⁰ a tím donutit i uherského krále, aby ho také napadl. K tomu však až do Matyášova skonu v roce 1490 nedošlo. Jeho smrtí ztratil moskevský vládce spojence, na kterého v boji proti Jagelloncům velmi spoléhal.

Přelomovým rokem v litevsko-ruských vztazích byl rok 1486. Ivan III. v předchozím roce úspěšně ovládl sousední tverské knížectví, a měl proto nyní volné ruce k novým pokusům o rozšíření Moskvou ovládaného území. Důležitou otázkou zůstávalo, proti komu by měla být akce zaměřena. Litevské velkoknížectví bylo jedním z možných cílů. Mezinárodní situace se zdála být příznivá a moskevský panovník už delší dobu nazýval krále Kazimíra v diplomatické korespondenci svým nepřítelem.¹¹ Ivanovým hlavním spojencem byl krymský chán Mengli Girej, s nímž byl moskevský panovník „vůči králi za jedno“.¹² Zároveň bylo v jednání uzavření protijagellonského paktu s uherským panovníkem Matyášem Korvínem. Mimo to byl Kazimír IV. od roku 1485, kdy táhl na pomoc moldavskému knížeti Štefanovi III., ve válce s Tureckem.¹³

Polsko-turecká válka sice nebyla vedena nijak aktivně ani jednou z bojujících stran, i přesto však poutala cele pozornost polského krále. Kazimír se proto velmi snažil najít nějakého spojence, s jehož podporou by se pokusil o nějaké větší protiturecké tažení. Strategicky nejvýhodnější se jevílo spojení s uherským královstvím, ale vztahy Matyáše Korvína a Kazimíra IV. nebyly právě nejlepší už od doby, kdy Vladislav Jagellonský usedl na český trůn. Uherský král také neměl

⁹ *Pamjatniki diplomatičeskich snoženij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 13, s. 47.

¹⁰ Konkrétně tím měl hlavně na mysli dobytí Tveru, neboť jak měl uherskému králi sdělit moskevský vyslanec, kníže Michail Borisovič byl spojencem Kazimíra IV. *Pamjatniki diplomatičeskich snoženij s Rimskoju imperijeju*, s. 162.

¹¹ Např. *Pamjatniki diplomatičeskich snoženij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 5, s. 18, 20-21, dok. č. 8, s. 32-34.

¹² *Pamjatniki diplomatičeskich snoženij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 6, s. 25.

¹³ Více k tomuto tématu viz Papée, F., *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich*, s. 191-217.

žádný zájem na tom, aby se po případném vítězství ještě více posílila pozice Polska ve vztahu k moldavskému knížectví, neboť Uhry si též činily nárok na lenní svrchovanost nad Moldavskem. Kromě toho král Matyáš uzavřel v roce 1483 s Turky mír, který byl v roce 1485 obnoven. Nehledě k tomu, že Uhry byly ve válečném konfliktu s císařem Fridrichem III.¹⁴ Přestože tedy římská kurie podporovala myšlenku společného tažení Matyáše Korvína a Kazimíra IV. proti osmanské říši, jeho uskutečnění nebylo reálné.

Možné spojence se proto polský vládce rozhodl hledat mezi východními sousedy. Prvním, na koho se v tomto smyslu obrátil, byl Ivan III.¹⁵ Král Kazimír svou výzvu, aby se moskevský panovník připojil k protitureckém tažení, prezentoval v první řadě jako pomoc knížeti Štefanovi III.¹⁶ Spoléhal patrně na to, že veliký kníže, jehož nejstarší syn Ivan „*Molodoj*“ byl zetěm moldavského knížete, mu neodmítne z rodinných důvodů pomoc. Nehledě na to, že mezi Moskvou a Moldavskem byla v té době možná již podepsána spojenecká smlouva. Veliký kníže moskevský však neměl o tažení proti Turkům žádný zájem, neboť se chtěl soustředit na jemu bližší záležitosti. Vzhledem k tomu, že Moskva udržovala s Moldavskem až na krátké pauzy stálé diplomatické spojení, dozvěděl se Ivan III. brzy od moldavského vyslance, že jeho pán kníže Štefan III. „*bil čelem*“ Kazimírovi IV., což ho jistě silně rozladilo, a proto nehodlal ani on posilovat vliv Polska v této části Evropy. Vzkázal tedy králi Kazimírovi velmi prozaicky, že by rád pomohl, ale „*jest mu daleko*“.¹⁷ Ostatně když mu moldavský kníže složil lenní hold, měl by to být právě on, polský král, kdo mu pomůže. Na nedostatečnou pomoc ze strany Polska si Štefan III. přímo stěžoval na moskevském dvoře, „*a i nám dal vědět Štefan vojvoda, aby chom i my tobě o tom přikázali*“.¹⁸

Král Kazimír se i přes tyto strohé odpovědi snažil udržet dobré vztahy s Ivanem III., proto vyhověl žádosti velkého knížete a svolil k cestě moskevského

¹⁴ V roce 1477 propůjčil Fridrich III. české země v léno Vladislavu Jagellonskému. To bylo hlavní příčinou nastalého konfliktu mezi ním a uherským králem. Ten byl ukončen ještě téhož roku podpisem mírové smlouvy mezi oběma soky v Gmundenu. Jelikož Fridrich III. neplnil podmínky, které byli ve gmundenské smlouvě dohodnuty, vypukla již roku 1479 znovu válka mezi ním a Matyášem Korvínem. Ta následně trvala až do roku 1489.

¹⁵ Ke vztahům mezi Jagellonci a Moskvou na přelomu 15. a 16. století viz Karpov, G. F., *Istorija borby moskovskogo gosudarstva s polsko-litovskim 1462 – 1508*, Moskva 1867; Kolankowski, L., *Obrona Rusi za Jagiellonów na przelomie XV i XVI wieku*, Lwów 1916; Zimin, A. A., *Rossija na rubeže XV-XVI stoletij*, Moskva 1982; Byčkova, M. J., *Russkoje gosudarstvo i Velikoje knjažestvo Litovskoje s konca XV v. do 1569 g.*, Moskva 1996.

¹⁶ *Akty, odnosjaščijesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 88, s. 106-107.

¹⁷ *Akty, odnosjaščijesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 88, s. 107.

¹⁸ *Akty, odnosjaščijesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 88, s. 108.

poselstva přes litevské území k moldavskému knížeti. Přislíbil také zjednat nápravu ohledně moskevského vyslance Fed'ky Jaropkina, který byl při posledním průjezdu Litvou přepaden a okraden vlastními sluhy.¹⁹ V září roku 1486 psal Kazimír IV. moskevskému vládci, že přijal sice knížete Borise Tverského na svém dvoře, ale nenašel žádnou možnost, aby mu pomohl k návratu do jeho země „bez krveprolití“, a tedy „proti vám jsme mu pomoc nedali“.²⁰

Druhým, koho král Kazimír oslovil s nabídkou spojenectví, byl krymský chán. V této době došlo z iniciativy Mengli Girije k obnově narušených diplomatických kontaktů mezi Litvou a chanátem. Ty se přerušily zřejmě v roce 1484. Král se pokusil využít této příležitosti a ústy svého vyslance se Mengli Gireje otázal: „*A kdyby car turecký napadl zemi panovníka našeho a chtěl by zemím jeho milosti škoditi, tvoje milost na které straně bude stát?*“ Zároveň se polský vládce pokusil provokovat chána konstatováním: „*Ty jsi svobodný vládce z otce i z předků svých a sedíš na carském stolci, tak málo si čest svoji vážíš ... že by tvoje milost caru tureckému sluhou byla*“.²¹ Přestože neznáme chánovu odpověď, z dalších událostí je zřejmé, že její vyznění nebylo kladné. Mengli Girej totiž poselstvo, které k němu král poslal, zajal, což následně sdělil moskevskému vládci.²² Hlavním důvodem, proč krymský chán znovu navázal kontakty s Litvou, byl patrně pokus zmírnit vzájemně napjaté vztahy. Mengli Girej totiž podezříval polského krále, že navádí tatarské chány z Velké hordy, aby na něho zaútočili.²³

Ani krymský chán se tedy k protitureckému tažení polského vládce nepřipojil. Naopak sám se prezentoval jako Kazimírův nepřítel a informoval velkého knížete Ivana III. o tom, že „*turecký sultán je nepřitelem králi litevskému*“.²⁴

Ke zhoršení rusko-litevských vztahů došlo koncem roku 1486. Důvodem byly srážky v litevském pohraničí. Právě na přelomu let 1486-1487 začaly nájezdy knížete Andreje Staršího²⁵ na území Vjazmy, patřící k Litvě. Brzy se nepokoje rozšířily skoro po celé délce moskevsko-litevské hranice. Obzvláště neklidné bylo

¹⁹ *Akty, odnosjaščijesja k istorii zapadnoj Rossii I*, dok. č. 88, s. 108-109.

²⁰ *Akty, odnosjaščijesja k istorii zapadnoj Rossii I*, dok. č. 89, s. 109.

²¹ Pułaski, K., *Stosunki z Mendli-Girejem*, dok. č. 21, s. 219.

²² *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 17, s. 60.

²³ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 18, s. 61.

²⁴ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 16, s. 58.

²⁵ Andrej Vasilijevič Starší (†1493), možajský úředlný kníže, bratr velkého knížete moskevského Ivana III.

území mezi řekami Ugrou a Okou. Rozmíšky mezi členy jednotlivých ruských šlechtických rodů, jež měly svá panství po obou stranách hranice, způsobovaly, že ve vzájemných šarvátkách proti sobě leckdy stáli bratři či bratrance. Mezi nejvýznamnější rody v této oblasti patřili Bělští, Vorotynští a Odojevští. Prvním z významných šlechticů, který i se svými zeměmi přešel z litevské na moskevskou stranu a „*bíl čelem*“ velikému knížeti Ivanovi III. byl Ivan Michajlovič Vorotynský.²⁶ Král Kazimír proti tomu v Moskvě protestoval stejně jako proti drancování pohraničí. Moskevský panovník ponechal bez odpovědi otázku, zda-li to „*bylo s tvým vědomím, či ne*“.²⁷ Naopak prohlásil, že to byli královi lidé, kdo vyvolal neklid na hranici. Co se týká knížete Vorotynského, veliký kníže se podivil, „*nevím jakým právem král k nám tak přikazuje a našeho poddaného svým nazývá?*“. S konstatováním, že Vorotynští sloužili už jeho předkům i se svými „*votčinami*“, celou záležitost uzavřel.²⁸

Přestože se Kazimír IV. proti přecházení těchto v litevském pohraničí sídlících knížat pod moskevskou vládu ohrazoval a považoval ho za nelegální, bylo zcela v souladu s místními zvyklostmi.²⁹ Již předci těchto tzv. *věrchovských* knížat mohli volně přecházet pod svrchovanost Moskvy či Litvy. Obvykle záleželo na tom, která z těchto zemí měla v dané oblasti v určitou chvíli silnější postavení. Tato výsada volného výběru seniora byla uznána i v mírové smlouvě, kterou mezi sebou uzavřely Litva a Moskva v roce 1449.³⁰

Pohraniční území se stalo v podstatě válečnou zónou. Na některých místech hranice spolu bojovaly různé šlechtické rody navzájem, proto by se mohlo zdát, že šlo pouze o vnitřní rodinné rozbroje.³¹ Na jiných úsecích se ovšem do napadání litevských usedlostí zapojili jak význační členové vládnoucího rodu, tj. možajský kníže Andrej Vasiljevič a o něco později následník trůnu Ivan Ivanovič, tak Ivanem III. do pohraničních usedlostí dosazení naměstnici. Ve městě Moreva měl

²⁶ Ivan Michajlovič Vorotynský († 1535), údělný kníže z rodu Vorotynských, v roce 1487 přešel pod svrchovanost moskevského panovníka Ivana III.

²⁷ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 1, s. 3.

²⁸ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 1, s. 5.

²⁹ Více k roli šlechtických rodů sídlících v pohraničí v této době viz Wolff, J., *Kniaziovie litewsko-ruscy od końca XIV wieku*, Warszawa 1895; Zimin, A. A., *Formirovanie bojarской aristokratii v Rossiji vo vtoroj polovine XV-pervoj treti XVI v.*, Moskva 1988; Krom, M. M., *Mež Rusju i Litvoj. Zapadnorusskije zemli v sistěme russko-litovskich otnošenij konce XV – pervoj treti XVI v.*, Moskva 1995.

³⁰ *Akty, odnosjaščijesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 50, s. 65.

³¹ K tomu se přiklání např. Koneczny, F., *Litwa a Moskwa w latach 1449-1492*, s. 212-213.

nyní své sídlo litevský vyhnanec Fjodor Bělský, který také v protilitevských akcích nezháhal. To, že se všichni tito lidé zapojili do pohraničních šarvátek, ukazuje na fakt, že tyto nepokoje byly účelové a odehrávaly se s vědomím Ivana III. Žádné z těchto akcí se ale až do smrti krále Kazimíra IV. v roce 1492 neúčastnili vojáci moskevského vládce. Tato ne úplně přehledná situace pak nabízel Ivanu III. různé možnosti interpretace. V korespondenci se svým spojencem Mengli Girejem prohlašoval, že „*mír mezi námi a králem není ... a naši lidé napadají královu zemi ze všech stran*“.³² Také uherskému panovníkovi sdělil, že „*jsme mír s polským králem neuzavřeli*“.³³ Naopak králi Kazimírovi se na jeho přímé otázky,³⁴ zdali o drancování litevského pohraničí ví, nesnažil vůbec odpovědět.

Účelem Ivanem III. podporovaných hraničních nepokojů, byl pokus o připojení těchto území k moskevskému státu. Zároveň si však veliký kníže patrně nebyl zcela jist reakcí polského panovníka, a proto se v těchto akcích sám přímo neangažoval. To mu dávalo možnost, aby vedl nadále diplomatickou korespondenci s Kazimírem IV. a v případě nepříznivého vývoje situace mohl například ukončit celou akci s vysvětlením, že vše bylo činěno bez jeho vědomí.

Brzy po první stížnosti polského vládce, poslal v lednu 1488 Ivan III. ke Kazimírovi IV. svého zástupce s listem, jenž obsahoval tytéž odpovědi, které předtím dal královu vyslanci.³⁵ Zdůraznil taktéž, že to jeho lidé jsou napadáni, a vyzval Kazimíra, aby zjednal nápravu, tj. uhradil škody a potrestal viníky. Dále si stěžoval na okrádání ruských kupců a nepřiměřené zvyšování cel na Litvě. Předcházejícími královskými stížnostmi se v listě v podstatě nezabýval. To polského krále silně rozladilo a v ústní odpovědi, kterou dal moskevskému vyslanci, sdělil, že „*veliký kníže k nám vzkazuje o svých škodách; a o škodách, které se dějí nám od něho z jeho země, na ty si nevzpomíná*“.³⁶

Nedlouho po tom se dostaly ke králi Kazimírovi zprávy o dalším pustošení pohraničí, kterého se nyní účastnili i lidé Ivana „*Molodého*“, který od roku 1485

³² *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 19, s. 67-68.

³³ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij s Rimskoju imperijeju*, s. 162.

³⁴ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 1, s. 3, dok. č. 4, s. 16, dok. č. 6, s. 20.

³⁵ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 2, s. 6-12.

³⁶ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 2, s. 12

sídlil v Tveru. Ve snaze najít rychlé řešení nastalé situace poslal polský panovník ještě v únoru roku 1488 opětovně své poselstvo do Moskvy. Tam byly velikému knížeti Ivanovi III. předneseny nové stížnosti na drancování litevských usedlostí. Konkrétně se týkaly města Chlepeň a okolí. List byl tentokrát ostřeji formulován. Král nejenže požadoval, aby moskevský panovník zjednal nápravu ohledně postižených území, ale sám si též činil nárok na oblast Velikých Luk,³⁷ která patřila pod Moskvu. Polský vládce na toto území dokonce poslal své lidi, aby zde vybrali daně, ale to jim bylo moskevskými naměstniky znemožněno. Zároveň však dal Kazimír najevo, že má zájem o mírové urovnání pohraničních sporů. O tom svědčí i to, že polský král by rád přijal, jak napsal, dřívější Ivanovu výzvu, „*aby od nás šlechtic a od tebe bojar setkali se nad společným dílem, o věcech, které se dějí na hranicích, poradili se a úpravy učinili na obě strany*“.³⁸

Moskevský vládce s odpovědí na královy stížnosti nijak nespíchal. V průběhu roku 1488 byli sice Ivanovi poslové dvakrát v Polsku, ale vždy se jednalo jen o záležitosti, které se netýkaly situace v pohraničí. V březnu žádal Ivan III. polského krále, aby povolil Anně Kobryňské,³⁹ manželce Fjodora Bělského, odjezd do Moskvy.⁴⁰ V červenci téhož roku se jednalo o povolení průjezdu moskevského vyslance přes litevské území k moldavskému knížeti.⁴¹ Zatímco první žádost ohledně manželky Fjodora Bělského zůstala bez odpovědi, průjezd poselstva do Moldavska byl tentokrát povolen. Moskevský panovník sice chtěl, aby jeho lidé mohli jezdit za Štefanem III. bez neustálých žádostí o povolení k průjezdu, ale získat od Kazimíra IV. déle platící listinu pro své vyslance se mu nezdařilo. Polský vládce si byl zřejmě dobře vědom toho, že nynější situace mu

³⁷ Velikije Luki je území rozkládající se kolem stejnojmenného města v této době přináležící pod Novgorod. Rokládá se mezi městy Ostrij a Toropiec, která patřila k litevskému státu. Ivan III. zde vládl z titulu velikého knížete novgorodského. Podle druhého sofijského letopisu vznesl Kazimír IV. v Moskvě prostřednictvím svého vyslance nároky na vlastnictví Velikých Luk už v roce 1482. in: *Sofijskaja vtoraja letopis*, s. 234.

³⁸ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 4, s. 15.

³⁹ Anna Kobryňská († 1519), dcera knížete Simeona Kobryňského, se v roce 1481 provdala za Fjodora Bělského. Ten však musel druhý den po svatbě utéci do Moskvy, neboť byl zapleten do spiknutí proti králi. Ivan III. poté často žádal Kazimíra IV. a jeho syna a nástupce litevského velkoknížete Alexandra, aby mohla odjet do Moskvy za svým manželem. K tomu však nikdy nedošlo a A. Kobryňská se roku 1502 provdala za Wacława Kostewicze.

⁴⁰ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 3, s. 13.

⁴¹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 5, s. 18-19.

poskytuje možnost alespoň částečně monitorovat moskevsko-moldavské vztahy, a nehodlal se této možnosti unáhleně vzdát.

Ivan III. nechával pohraničním akcím volný průběh a zároveň se spoléhal na své spojence, že i oni upoutají pozornost polského panovníka. Hlavním spojencem Moskvy byl, jak už bylo řečeno, chán Mengli Girej. Spojení mezi ním a moskevským velkým knížetem však bylo narušeno Tatory z Velké hordy, kteří kočovali mezi Donem a Krymem.⁴² Ti nejenže komplikovali spojení mezi oběma partnery, ale zároveň vystupovali proti oběma panovníkům nepřátelsky, zvláště proti Mengli Girejovi. Krymský chán proto nemohl podniknout žádné tažení, které by směřovalo proti Kazimírovi IV. Zůstalo pouze u toho, že moskevského vládce ubezpečil: „*S Kazimírem králem jsem se neusmířil*“.⁴³ Potěšující bylo pro Ivana III. alespoň to, že se mu v této době podařilo navázat prostřednictvím Krymu kontakty s dalším polským nepřítelem, osmanskou říší.⁴⁴ Turecký sultán prostřednictvím Mengli Gireje velickému knížeti vzkázal, že vzhledem k přátelství mezi Ivanem a krymským chánem i on „*chce s ním být v přátelství a bratrství*“.⁴⁵

Ani druhý Ivanův spojenec uherský král se ve věci války proti Kazimíru IV. zatím aktivně neangažoval. V červenci roku 1488 napsal moskevský panovník uherskému králi Matyáši, že již zaútočil na jejich společného nepřítele krále Kazimíra, a proto ať ani on „*nežije s polským králem v míru, ale napadne ho*“.⁴⁶ Ani toto sdělení ovšem Matyáše Korvína nepřimělo k nějaké rychlé akci proti polskému králi. Uherský panovník se i přes svou nečinnost ve věci vojenského tažení stavěl v korespondenci s Ivanem III. do velmi bojovné pozice a sděluje velickému knížeti: „*až budeš připraven na našeho společného nepřítele zaútočit se všemi silami a válčit s ním, tak nám brzy přikaz a my opustíme jiné záležitosti*“.⁴⁷ Radost tak mohl mít Ivan III. snad jen z toho, že i Mengli Girej, jak následně sdělil

⁴² Na tuto situaci si Ivan III. stěžuje v korespondenci s Mengli Girejem. *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 27, s. 101.

⁴³ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 19, s. 63.

⁴⁴ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 19, s. 65.

⁴⁵ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 20, s. 74.

⁴⁶ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij s Rimskoju imperijeju*, s. 162-163.

⁴⁷ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij s Rimskoju imperijeju*, s. 173.

do Moskvy, jednal s Matyášem Korvínem o uzavření protijagellonsky zaměřeného spojení.⁴⁸

Vzhledem k tomu, že král Kazimír v litevském pohraničí nijak aktivně nezasáhl, mohl moskevský vládce pokračovat ve své politice vyvolávání nepokojů, o kterých, jak tvrdil, nic nevěděl,⁴⁹ přestože vojenská pomoc jeho spojenců byla nulová. S příchodem léta roku 1488 nabralo drancování opět na intenzitě, a to téměř po celé délce litevsko-moskevské hranice. Z Morevy, kde sídlil Fjodor Bělský, směřovaly útoky na litevský Toropiec. Lidé knížete Andreje Staršího napadali opět území Vjazmy a ani další usedlosti nebyly ušetřeny nájezdů. Kolem města Vorotynsk zuřily boje mezi příslušníky stejnojmenného šlechtického rodu.

Zatímco krize v pohraničí pokračovala, očekávané moskevské poselstvo, které by vysvětlilo tyto události, ke krakovskému dvoru stále nepřicházelo. Koncem roku se tedy polský král rozhodl vyslat opět své poselstvo k velikému knížeti, aby mu tlumočilo stížnosti ohledně neuctivého drancování. Vyslanci dorazili do Moskvy ke konci prosince roku 1488. Na úvod svého listu si Kazimír IV. stěžoval na nedostatečnou komunikaci ze strany velikého knížete a nesplněné sliby ohledně moskevských vyslanců: „*a ty jsi řekl, že k nám pošleš své vyslance; že by k nám nějakí přišli o tom nemáme žádnou vědomost*“.⁵⁰ Po této výtce následoval přehled škod, jež postihly různé kraje, města a usedlosti. Polský panovník, by se rád dozvěděl, jak se situace má, a vyzval proto Ivana III., aby se k tomu vyjádřil: „*je to s tvým vědomím, nebo to není s tvým vědomím? Je-li to s tvým vědomím, ty nám o tom odkaž; pakliže to není s tvým vědomím, potrestej viníky*“.⁵¹ Polské poselstvo se nedozvědělo, zda se to vše děje s Ivanovým vědomím. Zato si muselo od moskevského vládce vyslechnout, že král Kazimír si jen stěžuje, ale sám na jeho stížnosti neodpovídá: „*A našim knížatům i našim lidem kolik zlého se stalo od králových knížat a od jeho lidí, krádeže, drancování, nájezdy a veliké loupení a naše knížata byla pobita a kolik našich dobrých lidí bylo pobito a my jsme si na*

⁴⁸ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 20, s. 74.

⁴⁹ Jak sděluje Ivan III. polskému vyslanci, který u něho byl v červenci 1489: „*my nevíme, že by se nějaké křivdy od nás králi dělily*“.*Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 8, s. 37.

⁵⁰ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 6, s. 19.

⁵¹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 6, s. 20.

*to králi ne jedenkrát skrze své vyslance stěžovali a jeho vyslancům jsme to sdělovali, a žádná náprava nenastala“.*⁵²

Ačkoli moskevský vládce nechával pohraničnímu dění volný průběh a na výzvy polského krále o vysvětlení v podstatě nereagoval, nechtěl přesto úplně přerušit diplomatické kontakty s Kazimírem IV. V březnu roku 1489 proto vyslal k polskému panovníkovi dlouho slibované poselstvo. Ovšem sdělení, které sebou moskevský vyslanec přivezl, neobsahovalo žádné vstřícné gesto vůči králi. Kazimír si naopak musel vyslechnout velmi dlouhý výčet Ivanových stížností týkajících se kupeckých záležitostí. Moskva si stěžovala hlavně na okrádání svých kupců, nebezpečnost cest a také na vybírání mýtného, které dříve nebyvalo tak vysoké a nebylo požadováno na tolika místech. Hlavním bodem celého tohoto výčtu bylo oloupení moskevsko-turecké kupecké karavany při přechodu Dněpru na Tavani litevskými oddíly.⁵³ To že celé akci byl přítomen i králův vyslanec, jenž se vracel do Polska pravděpodobně z Krymu, aniž by nějak zasáhl, vzbuzovalo v Moskvě oprávněný dojem, že se nejednalo jen o nedopatření. K záležitostem týkajícím se dění na hranicích se vyslanci nevyjádřili. Kazimír IV., zřejmě silně rozladěn, slíbil vyslat k Ivanovi III. poselstvo s odpovědí.⁵⁴

Na krakovský dvůr přicházely z pohraničí stále nové a nové stížnosti na drancování a nájezdy ze strany Moskvy. Polský král se i přes dosavadní zkušenosti pokusil ještě jednou nalézt diplomatické řešení nastalé situace, a proto k Ivanovi III. vyslal další poselstvo. To dorazilo k velikému knížeti v červenci roku 1489. Hned na začátku listu král vytkl moskevskému vládci, že vůbec neodpovídá na jeho stížnosti, i přesto, že slibuje vysvětlení: „*A kolikrát s tím posílám k tobě své vyslance a ty nám odkazuješ: pošlu své vyslance k tobě, aby ti odpověděli; a nyní o tom žádné odpovědi nebyly“*, napsal Ivanovi III.⁵⁵ Sám se však v celém listě k záležitostem tížícím moskevského panovníka též nevyjádřil. Opět však zdůraznil svůj nárok na Velikije Luki a nově též na oblast sousedního Ržova. Tón celého listu byl velmi ostrý. Ani Ivan III. však nehodlal

⁵² *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 6, s. 20.

⁵³ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 7, s. 23, 26.

⁵⁴ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 7, s. 33.

⁵⁵ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 8, s. 34-35.

dělat nějaké ústupky a sdělil královi vyslanci: „*Řekl jsi, že se od nás králi dějí křivdy, o tom my nevíme, že by se od nás králi nějaké děly; a země a vody, královy votčiny my žádné nedržíme, a z Boží vůle držíme země i vody svou votčinu; a toho neslyšíme nikde, že by naši lidé začali královým lidem neprávo činit*“. Naopak prohlásil: „*To nám se od krále veliké křivdy dějí, naše města, země a vody král drží, a od jeho knížat a od jeho lidí se našim lidem mnoho zlého stalo a i nyní se děje*“. Moskevský vládce však neupřesnil, na které země, jež drží král Kazimír, si dělá nárok. Nároky, jež si litevský panovník činil na Velikije Luki a Ržov, Ivan III. rázně odmítl: „*nevíme, jakým právem král naše země, votčinu naši, nazývá svými zeměmi*“, a požadoval aby, „*král do našich zemí do Velikých Luk a Ržova ani do jiných měst v naší Novgorodské votčině nevstupoval*“.⁵⁶

Během roku 1489 došlo ke zlepšení zahraničně politické situace polsko-litevského státu. Již v březnu totiž bylo uzavřeno polsko-turecké příměří s platností na dva roky. Nyní se tedy zdálo, že Kazimír IV. bude mít více času věnovat se i litevským záležitostem. Proto byl také jeho list, jenž byl v červenci doručen do Moskvy, stylizován v tak ostrém duchu.⁵⁷ V první řadě se však Kazimír rozhodl vypořádat s opakujícími se tatarskými nájezdy. Ty mu přišly v daný okamžik nebezpečnější než nepokoje na litevsko-moskevské hranici. Zdá se, že po zkušenosti z roku 1487, očekával opět velký úspěch. Již tehdy byly totiž po krátkém období klidu Polsko i Litva vystaveny novému tatarskému nájezdu. Tataři, kteří se při své loupežné výpravě dostali až na území Podolí, patřícího k Polsku, byli na zpáteční cestě dostiženi vojskem vedeným královým synem Janem Olbrachtem a poraženi u Kopestrzyna. Polské vojsko se totiž právě tou dobou pravděpodobně připravovalo k tažení proti Turkům, ale po zprávách o tatarském útoku se obrátilo vstříc nájezdníkům. V otázce původu těchto nájezdníků není úplně jasno.⁵⁸ Pravděpodobně se však jednalo o Tatary, patřící k Velké hordě, jež v tuto dobu kočovala v oblasti u litevských hranic, mezi

⁵⁶ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 8, s. 37-38.

⁵⁷ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 8, s. 34-37.

⁵⁸ Názory na to, zda Tataři, kteří napadli Polsko a Litvu, pocházeli z Krymu, či Velké hordy se různí. Ke krymským Tatarům se kloní např. Pułaski, K., *Stosunki z Mendli-Girejem*, s. 29-31; Kolankowski, L., *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, s. 376 či Biskup, M., Górski, K., *Kazimierz Jagiellończyk*, s. 136. Naopak to, že útočníci pocházeli z Velké hordy, si myslí Papée, F., *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich*, s. 218-233 a také Bogucka, M., *Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy*, s. 104. Ti předpokládají, že krymský chán byl sám příliš zaneprázdňen bojem s Velkou hordou, než aby měl čas ještě útočit na země krále Kazimíra.

Moskvou a Krymem.⁵⁹ Důvody k tomuto nájezdu jsou uváděny dva. Jednak mohl být jejich útok iniciován osmanskou říší, nebo k tomu Tatarů vedla určitá vyčerpanost území, kde nyní horda kočovala, a tedy nutnost zlepšit zásobovací situaci. V létě roku 1489 se polský král rozhodl vyslat proti Tatarům znovu vojsko v čele se svým synem Janem Olbrachtem. O této výpravě se však nedochovalo mnoho zpráv. F. Papée soudí se, že nebyla příliš úspěšná.⁶⁰

„*Achmatovovy děti*“,⁶¹ jak nazýval Ivan III. souhrnně tatarské náčelníky Velké hordy, neznepokojovali jen krále Kazimíra. Stejně, ba i větší potíže, činily jejich útoky i moskevskému spojenci Mengli Girejovi. Krymský chán byl jejich akcemi tak znepokojen, že nejen že nepodnikl žádné vojenské tažení proti Litvě, o což ho Ivan III. žádal,⁶² ale naopak chtěl po velikém knížeti moskevském, aby zpět na Krym poslal jeho bratra Nur Devleta.⁶³ Ten byl dříve jedním z jeho konkurentů v boji o vládu v chanátu a nyní žil na dvoře moskevského vládce. Mengli Girej doufal, že by mu bratr mohl pomoci v boji proti hordě.

Vztahy mezi Kazimírem IV. a Ivanem III. byly nyní na bodu mrazu. Nepokoje v pohraničí neustávaly a nájezdům a drancování padlo za obět už mnoho usedlostí. Samozřejmě ani litevští naměstníci a šlechta se jen trpně nebránili a také oni pořádali odvetné nájezdy na usedlosti patřící k moskevskému státu. Iniciativa však přesto zůstávala na straně Moskvy a zvláště některá věrchovská knížata těžce nesla nedostatečnou pomoc ze strany Kazimíra IV. To byl patrně i důvod, proč kníže Dmitrij Fjodorovič Vorotynský⁶⁴ na konci roku 1489 „*bil čelem*“ velikému knížeti moskevskému. Citelná byla nejen přímá osobní ztráta tohoto knížete, ale hlavně jeho zemí v čele s městy Sereňsk a Kozielsk. Reakce polského panovníka

⁵⁹ Tomu by nasvědčovalo i to, že ještě v září roku 1486 psal Mengli Girej Ivanovi III., že kvůli obavám z Velké hordy se zatím k válce proti Litvě nechystá. in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 13, s. 51.

⁶⁰ Papée, F., *Jan Olbracht*, Kraków 1999, s. 19.

⁶¹ Např. *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 27, s. 99.

⁶² V dubnu roku 1490 napsal Ivan III. Mengli Girejovi: „*aby jsi zaútočil na svého i na mého nepřitele, na královu zemi, ano králi, aby jsi nepřátelství činil, jak ti Bůh pomůže*“. in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 24, s. 88.

⁶³ Nur Devlet (též Nurdovlat), syn zakladatele krymského chanátu Hadži Gireje († 1466), bratr chána Mengli Gireje. Po otcově smrti jeden z uchazečů o vládu v chanátu. Po té co neuspěl v bojích o trůn, uprchl na dvůr Ivana III., kde žil až do své smrti v roce 1503. V roce 1505 byly jeho ostatky na prosbu Mengli Gireje poslány na Krym. *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 21, s. 75-76, dok. č. 22, s. 78.

⁶⁴ Kníže Dmitrij Fjodorovič Vorotynský, v roce 1489 přešel pod svrchovanost moskevského panovníka Ivana III. Poslední zprávy o něm jsou datovány k roku 1496.

na toto sdělení, s nímž přicestoval moskevský posel, byla podle očekávání odmítavá. Kníže Vorotynský „*nám i velikému knížectví litevskému přísahal ... proto my ho z té přísahy nevyvážeme*“.⁶⁵

Posel, jenž doručil tuto zprávu na dvůr krále Kazimíra, byl též pověřen zjistit, zda za „*Kazimírem za králem polským stojí pruská země, Gdaňsk, Chojnice, Toruň a jiná města*“.⁶⁶ Co bylo příčinou této zajímavé instrukce moskevského poselstva? Zdá se, že se k Ivanovi III. dostaly informace o napjatém vztahu mezi Kazimírem IV. a pruskými stavy. V únoru 1489 zemřel warmiňský biskup Mikołaj Tungen.⁶⁷ O několik dní později byl jako jeho nástupce zvolen kapitulou Lukasz Watzenrode.⁶⁸ To krále velmi rozhněvalo, neboť chtěl dosadit na uvolněný biskupský stolec svého syna Fryderyka.⁶⁹ V následném sporu se na stranu kapituly a nového biskupa Watzenrodeho přidaly i pruské stavy, kterým již delší dobu byly trnem v oku královy finanční požadavky. Právě tato tři města, o něž se jmenovitě zajímal moskevský panovník, byla nejvýznamnějšími v té části Pruska, která patřila k Polsku. Spor obsazení warmiňské diecéze skončil až po králově smrti v roce 1493, kdy nový polský král Jan Olbracht uznal Watzenrodeho jako právoplatného biskupa.⁷⁰ Nevíme, co všechno se o nastalé situaci podařilo moskevskému poslu zjistit, jistě však byly tyto informace pro Ivana III. velice cenné.

V únoru roku 1490 moskevský panovník opět vyslal svého posla k polskému králi. Ani tentokrát však nešlo o to, že by snad chtěl podat nějaké vysvětlení k záležitostem odehrávajícím se v pohraničí. Naopak se jednalo o věc veskrze praktickou. Ivan III. opětovně žádal krále Kazimíra o volný průjezd moskevského poselstva přes Litvu k moldavskému knížeti. Polský panovník, který v této chvíli

⁶⁵ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 9, s. 40.

⁶⁶ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 9, s. 40.

⁶⁷ Mikołaj Tungen († 1489), v roce 1467 zvolen kapitulou biskupem warmiňským a o rok později proti vůli krále Kazimíra IV. potvrzen papežem. Byl ve stálé opozici proti polskému panovníkovi.

⁶⁸ Lukasz Watzenrode (* 1447, † 1512), 19. února 1489 zvolen kapitulou warmiňským biskupem, 18. května téhož roku potvrzen ve své funkci papežem Inocencem VIII. K jeho osobě více viz Górski, K., *Lukasz Watzenrode życie i działalność polityczna (1447-1512)*, Wrocław 1973.

⁶⁹ Fryderyk Jagellonský (* 1468, † 1503), syn polského krále Kazimíra IV. a Alžběty Habsburské. Roku 1488 se stal biskupem krakovským. Jeho otec se ho neúspěšně snažil prosadit též na biskupský stolec ve Warmii. V roce 1493 byl jmenován arcibiskupem hnězděnským a taktéž mu byl papežem Alexandrem VI. udělen titul kardinála.

⁷⁰ Více ke sporům mezi Kazimírem IV. a pruskými stavy v této době viz Papée, F., *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich*, s. 282-309; Bogucka, M., *Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy*, s. 122-135.

nebyl ve zvláště dobrých vztazích ani s Moldavskem, však dal jasně najevo svou nespokojenost s počínáním Ivana III. a tentokrát povolení odmítl vydat.⁷¹

⁷¹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 10, s. 40-41.

III. Nepokoje ve stínu války o uherský trůn

1490 - 1492

6. dubna roku 1490 zemřel ve Vídni uherský král Matyáš Korvín. Vzhledem k tomu, že král Matyáš po sobě nezanechal syna zrozeného z manželského lože, bylo zřejmé, že otázka nástupnictví na uherský trůn nebude mít jednoduché řešení. Zájemců o svatoštěpánskou korunu bylo hned několik. Za Habsburky se o ni ucházel římský král Maxmilián I. Jeho protikandidáty byli dva Jagellonci, český král Vladislav a jeho bratr polský králevic Jan Olbracht, jenž měl podporu svého otce krále Kazimíra IV. Posledním vážnějším kandidátem na trůn byl János Korvín¹ nemanželský syn zesnulého uherského panovníka.²

Největší podpoře uherské šlechty se těšil Vladislav Jagellonský, a to především proto, že měl pověst nepřilíš energického panovníka. Příznivě byla též přijímána představa vzniku personální unie s českým královstvím. Druhý jagellonský kandidát, králevic Jan Olbracht byl v Polsku a okolí znám ponejvíce jako úspěšný a schopný vojevůdce.³ Kromě svého otce byl podporován hlavně drobnější uherskou šlechtou z východní části Uher. V jeho neprospěch však působila právě jeho energičnost.⁴ Jeho příznivci ho 7. června 1490 prohlásili v Pešti uherským králem. Jan Olbracht dostal své pověsti a začátkem července vtáhl se svým žoldnéřským vojskem do Uher, aby si vydobyl královskou korunu. Ani další uchazeč o uherský trůn Maxmilián I. nebyl zcela bez šance, i když maďarská šlechta odmítala jeho nároky vyplývající ze šoproňské smlouvy.⁵ Nejmenší šance

¹ János Korvín (* 1473, † 1504) nelegitimní syn uherského krále Matyáše Korvína, hrabě Hunyady, od roku 1491 kníže slavonský.

² Podrobně k tématu bojů o nástupnictví v Uhrách po smrti Matyáše Korvína viz Baczkowski, K., *Walka o Węgry w latach 1490-1492. Z dziejów rywalizacji habsbursko-jagiellońskiej w basenie środkowego Dunaju*, Kraków 1995.

³ Toto renomé si vysloužil v bojích s Tatary v letech 1487 a 1489.

⁴ F. Papée uvádí, že v této době kolovala v uherském království o Janu Olbrachtovi fáma, že na polském shromáždění udeřil do obličeje velmože, který se choval neuctivě vůči svému otci. Tato historika mu u uherských pánů nijak nepřidala na popularitě. Papée, F., *Jan Olbracht*, s. 23.

⁵ V roce 1463 uzavřel císař Fridrich III. s Matyášem Korvínem v maďarské Šoproni mírovou smlouvu. Uznával v ní výměnou za vysokou finanční kompenzaci Matyáše jako uherského krále. Smlouva obsahovala také ustanovení, že pakliže by nový uherský panovník zemřel bez legitimních potomků, má se jeho nástupcem stát císař nebo některý z jeho synů.

tak měl János Korvín, který disponoval jen malou podporou šlechty. Též jeho vztahy s vdovou po králi Matyášovi Beatrix Neapolskou⁶ nebyly dobré, a nemohl tedy ani doufat, že by mu jeho nevlastní matka pomohla s financováním volební kampaně.

15. července 1490 byl volebním sněmem proklamován uherským králem Vladislav Jagellonský a v září téhož roku se konala korunovace ve Stoličném Bělehradě. Maxmiliánovi nezbylo než se pokusit získat vytouženou uherskou korunu vojensky. Již v říjnu vtrhla habsburská vojska do Uher. Postupovala zpočátku velmi rychle a v listopadu dobyla i Stoličný Bělehrad. Ten byl zároveň nemilosrdně vydrancován, což ovšem Maxmiliánovi na popularitě nepřidalo. Útok na Budín však musel být s příchodem zimy zastaven, a to nejen kvůli nepříznivým klimatickým podmínkám. Mimo počasí byl hlavním problémem římského krále nedostatek finančních zdrojů, jimiž by financoval svou žoldněřskou armádu, a také potřeba aktivně se zapojit do politického dění na západě Evropy.⁷ Vojáci druhého neúspěšného kandidáta na trůn Jana Olbrachta operovali celý podzim a zimu na východním Slovensku a v nejbližším okolí. Mezitím se král Vladislav tajně oženil s královnou vdovou Beatrix Neapolskou, čímž se značně zlepšily jeho finanční možnosti. Poté co se zastavil postup habsburského vojska, se proto rozhodl vytáhnout proti svému bratrovi. Oba sourozenci se setkali v únoru u Košic. Zde také došlo k jejich usmíření a 20. února 1491 byla podepsána mírová smlouva. V té se Jan Olbracht vzdal nároků na uherskou korunu, výměnou za to získal některá slezská knížectví a v případě Vladislavovy smrti se měl stát jeho nástupcem v uherském království.

Poté co se Vladislav Jagellonský dohodl se svým bratrem, obrátil svou pozornost proti Maxmiliánovým vojákům. Římský král byl zaneprázdněn děním ohledně obrany Bretaně před francouzskými vojsky a vzhledem k omezeným finančním možnostem si nemohl dovolit válku na dvou frontách. Král Vladislav tedy využil situace a na přelomu dubna a května zaútočil na habsburská vojska, která stále ještě ovládala velkou část západních Uher. Postup Vladislavových vojáků byl rychlý a koncem června už jeho lidé počali obléhat Stoličný Bělehrad.

⁶ Beatrix Neapolská (* 1457, † 1508), dcera neapolského krále Ferdinanda I., od roku 1476 manželka uherského panovníka Matyáše Korvína. Roku 1490 se tajně provdala za Vladislava II. Jagellonského. Více k její osobě viz Macek, J., *Tři ženy krále Vladislava*, Praha 1991, s. 39-130.

⁷ Francie se v této době chystala napadnout Bretaň. Maxmilián, jehož snoubenkou byla dědička bretaňského vévodství Anna, byl proto naléhavě žádán, aby své budoucí ženě náležitě pomohl.

Ten se jim podařilo obsadit o měsíc později 29. července 1491. V tuto chvíli již bylo zcela zřejmé, že boj o uherské království je rozhodnut. Vladislavovu situaci však zkomplikoval jeho bratr Jan Olbracht, který se opět počal titulovat uherským králem a znovu obnovil bojové akce na východním Slovensku. Při mírových jednáních mezi zástupci Vladislava a Maxmiliána, která se vedla od září v Prešpurku, proto mohli habsburští vyjednávači zaujmout tvrdší stanoviska, než jaká by odpovídala reálnému rozložení vojenských sil. Mír mezi Vladislavem a Habsburky byl uzavřen 7. listopadu 1491.⁸ Vladislav Jagellonský byl uznán za uherského krále. V případě, že by neměl žádné legální mužské potomky, měl být uherský trůn přiznán Maxmiliánovi nebo jeho synům. Samotný římský král mohl už nyní užívat titul uherského krále. Dále se Vladislav zavázal finančně Habsburky odškodnit. Na nároky Jana Olbrachta na uherskou korunu, jak byly dohodnuty v Košicích, nebyl brán žádný zřetel. Dá se říci, že vzhledem k mezinárodní situaci, ve které se Maxmilián I. nacházel, byla smlouva pro Habsburky vcelku výrazným úspěchem. Římský král v době, kdy bojoval o uherskou korunu patrně také doufal, že by mu mohl pomoci moskevský panovník Ivan III., s nímž Habsburkové nedávno navázali diplomatické vztahy. Očekával, že by veliký kníže mohl nějakou větší vojenskou akcí zaměřenou proti polsko-litevskému státu ochromit aktivitu Jagellonců v Uhrách. To se však nestalo.

Jakmile byl uzavřen mír v Prešpurku, rozhodl se Vladislav definitivně vypořádat se svým bratrem, jenž stále setrval na území východního Slovenska. Ten, přestože už neměl téměř žádnou podporu uherských šlechticů a zřejmě ani svého otce,⁹ se pokoušel od počátku června opět zasáhnout do bojů o království. Vladislav proti bratrovi vyslal vojsko v čele se Štěpánem Zápolským,¹⁰ které Jana Olbrachta 1. ledna 1492 porazilo v bitvě u Prešova. Polský králevic se po své porážce musel vzdát všech nároků na uherskou korunu, ale zároveň mu jako odškodnění zůstala už v košické smlouvě přiznaná držba hlohovského knížectví.

⁸ Firngaber, F., *Beiträge zur Geschichte Ungarns*, dok. č. 69, s. 469-490 a dok. č. 70, s. 490-492.

⁹ To, že polský král Jana Olbrachta po košické smlouvě v dalších bojích o uherskou korunu nepodporoval si myslí Papée, F., *Jan Olbracht*, s. 25. K. Baczkowski se domnívá, že i když se Kazimír IV. oficiálně od vojenských akcí polského králevice distancoval, přeci jen pobyt jeho vojáků v Uhrách tiše toleroval v naději, že v případě potřeby by mohli pomoci Vladislavovi v jeho boji s Maxmiliánem. Viz Baczkowski, K., *Walka o Węgry w latach 1490-1492*, s. 129-130.

¹⁰ Štěpán Zápolský († 1499), uherský palatin, spišský a trenčínský hrabě.

V letech 1486-1489 došlo k navázání diplomatických vztahů mezi Ivanem III. a Habsburky.¹¹ Iniciativa k jejich navázání vyšla od císaře Fridricha III. V této době navštívil císařský vyslanec Nikolaus Poppel¹² dvakrát Moskvu. První návštěva na dvoře velikého knížete však byla prezentována jen jako jeho soukromá cesta. Důvodů, proč se císař rozhodl kontaktovat vládce moskevského státu, mohlo být více. Mezinárodní postavení Fridricha III., nebylo nejlepší, neboť válka, kterou vedl s uherským králem Matyášem, se pro něho nevyvíjela nijak příznivě. Vše vyvrcholilo v roce 1485 ztrátou Vídně ve prospěch jeho uherského soka. Tato situace mohla být jedním z důvodů, proč by se císař rozhodl prozkoumat možnost, zda by jako případný spojenec nemohl být využit moskevský panovník. Je také možné, že se císař dozvěděl o kontaktech uherského království s Moskvou a také on projevil zájem dozvědět se více o této vzdálené východní zemi.¹³ Po návratu Poppela z první návštěvy u velikého knížete měl Fridrich III. patrně k dispozici i informace o zhoršujících se vztazích mezi Moskvou a Jagellonci. Obě návštěvy u Ivana III. měly hlavně informační charakter, ale zároveň zaujaly moskevského vládce natolik, že se rozhodl vyslat v roce 1489 k císaři s vracejícím se Poppelem i své vlastní poselstvo.

V červenci roku 1489 přijeli ruské poselstvo do Frankfurtu nad Mohanem, kde tou dobou zasedal říšský sněm za přítomnosti římského krále Maxmiliána I. Ten také posléze moskevské vyslance přijal na audienci. Byl to právě Maxmilián, jenž se chopil iniciativy v jednání s poselstvem velikého knížete. Moskevští vyslanci se sice posléze setkali i s císařem, ale ten přenechal hlavní slovo při jednání svému synovi. To by mohlo naznačovat, že pro Fridricha III. ztratily čerstvě navázané kontakty atraktivitu snad po zjištění, že Moskva je ve velmi dobrých vztazích s Uhrami. To vylučovalo možnost přesvědčit moskevského panovníka, aby mu pomohl v boji s Matyášem Korvínem. Zároveň ani on sám nepovažoval v dané chvíli Jagellonce za své protivníky a neprojevil proto zájem o nějakou formu spolupráce s Ivanem III., zaměřenou proti nim. Jeho syn Maxmilián zřejmě smýšlel jinak a považoval za vhodné pokračovat v čerstvě navázaných kontaktech

¹¹ K počátkům diplomatických vztahů mezi Habsburkami a Moskvou více viz Picková, D., *Habsburkové a Rurikovci na prahu novověku*, Praha 2002.

¹² Nikolaus Poppel († někdy v letech 1490-1494) pocházel z měšťanské rodiny z Vratislavi. Vstoupil do služeb císaře Fridricha III. a sloužil mu jako vyslanec. V letech 1486-1489 dvakrát navštívil Moskvu.

¹³ To, že se Habsburkové dozvěděli o kontaktech mezi králem Matyášem a Ivanem III. považuje za jisté K. V. Bazilevič, *Vněšňaja politika Russkogo centralizovannogo gosudarstva*, s. 228.

s Moskvou. Soudil patrně, že případné spojení zaměřené proti Jagelloncům by se mohlo v budoucnu hodit. Proto v roce 1490 společně s vracejícím se moskevským poselstvem vyslal i své zástupce, aby jednali s Ivanem III. o možnosti uzavření spojenecké smlouvy.

Poselstvo vyslané Maxmiliánem přijelo do Moskvy v polovině července 1490. Římský král kromě jiného nabídl Ivanovi III. spojení proti polskému králi. To zaujalo moskevského panovníka nejvíce, poněvadž dosavadní spojenci velikého knížete byli v boji proti Kazimírovi IV. velmi liknaví. Byla tu tedy šance, že Maxmilián jako nový partner Ivana III. si bude počínat aktivněji. Veliký kníže moskevský tedy „přijal lásku a uzavřel věčnou smlouvu se svým bratrem Maxmiliánem, králem římským“.¹⁴ Oba partneři si slíbili poskytnout vzájemnou pomoc, když to bude potřeba. Konkrétně Ivan III. byl povinován pomoci Maxmiliánovi v případných bojích o uherské království, kdyby jej pro sebe chtěli získat Jagellonci. Naproti tomu římský král měl pomoci moskevskému vládci ve chvíli „kdy začne dobývat své dědictví po předcích veliké knížectví kyjevské, které drží polský král Kazimír“.¹⁵ Smlouva byla sepsána v ruském jazyce a po doručení ji měl Maxmilián, aniž by v ní cokoliv změnil, potvrdit a přísahat na ni. Když říšské poselstvo opouštělo v srpnu Moskvu, pravděpodobně zde ještě nebylo známo, že uherský král Matyáš zemřel, a smlouva je tedy v danou chvíli velmi aktuální.

Vzhledem k tomu, že Maxmilián v době kdy moskevské poselstvo přijelo znovu do říše bojoval už delší dobu o vládu v uherském království, byl pro něho příchod Ivanových vyslanců potěšující zprávou. Přivezenou smlouvu proto v dubnu roku 1491 rychle potvrdil. Brzy na to římský král opět vyslal své vyslance k moskevskému dvoru. Ti však dorazili k Ivanovi III. až 20. listopadu, tedy nedlouho po tom, co byl podepsán přešpurský mír. Sdělení habsburského vyslance, že římský král v uherském království úspěšně bojuje proti Jagelloncům, tedy v danou chvíli vůbec neodpovídalo realitě.¹⁶ Maxmiliánův vyslanec dále moskevskému vládci nastínil, jak si římský král představuje možnou protijagellonskou koalici. Novým spojencem Maxmiliána a Ivana III. v tomto boji měl být řád německých rytířů, a to jak pruská, tak i jeho livonská větev, a dále také

¹⁴ Pamjatniki diplomatičeskich snošenij s Rimskoju imperijeju, s. 37.

¹⁵ Pamjatniki diplomatičeskich snošenij s Rimskoju imperijeju, s. 37.

¹⁶ Pamjatniki diplomatičeskich snošenij s Rimskoju imperijeju, s. 73.

některá pruská města, která připadla Polsku po roce 1466. Maxmilián proto žádal velikého knížete, aby urovnal své spory s livonským řádem a aby jej vzal pod svou ochranu.¹⁷

Zdá se, že zpráva o míru, který byl uzavřen mezi Maxmiliánem a Vladislavem II., se dostala do Moskvy velmi rychle, možná ještě v průběhu listopadu. Ivan III. tak mohl habsburskému vyslanci sdělit, že prozatím útok na Kazimíra IV. nechystá, neboť se doslechl o smíření římského krále s Vladislavem II. Zároveň však považuje jejich dohodu za stále platnou a kdyby snad došlo k novým bojům o uherské dědictví, rád svému spojenci pomůže.¹⁸ Ivan III. se celkem kladně postavil k otázce poskytnutí ochrany řádovým rytířům. Ovšem jeho představa, že by mu „*pruský a livonský magistr*“ prostřednictvím svých lidí „*bili čelem*“ a požádali ho tak o ochranu, čímž by se stali v podstatě jeho vazaly, nebyla totožná s Maximiliánovou.¹⁹

I přes určité zklamání z toho, že se římský král smířil s Vladislavem II., rozhodl se moskevský veliký kníže na jaře roku 1492 vyslat opět své poselstvo k Maxmiliánovi. To mělo přímo na místě zjistit, jaká je přesně situace. Následná jednání mezi Ivanovými vyslanci a Maxmiliánem však neměla žádné konkrétní vyústění. Pro římského krále, který byl nyní opět zcela zaujat děním v Bretani ztratilo spojenectví s moskevským panovníkem význam. Z tohoto důvodu došlo následně k přerušení vzájemných kontaktů mezi ním a Ivanem III.

Na počátku května roku 1490 vyrazilo z Moskvy poselstvo velikého knížete, jež směřovalo na polský dvůr. Bylo to po více jak roce, co se Ivan III. rozhodl opět napsat polskému králi něco jiného než jen žádost o průjezd svých vyslanců do Moldavska. Zdá se, že nebyl stále připraven na úplné přerušování diplomatických vztahů s Kazimírem IV., zvláště když jeho hlavní spojenci uherský král a krymský chán stále na Litvu ani na Polsko nezaútočili. A to i přesto, že moskevský panovník vyzýval Mengli Gireje, aby „*napadl svého i mého nepřítele, královu zemi, aby králi nepřátelství činil, jak jen mu Bůh pomůže*“.²⁰ Hlavním zahraničně politickým problémem pro chána zůstávali totiž Tataři z Velké hordy, kočující poblíž Krymu. To byl důvod proč se Mengli Girej zatím nehodlal připojit

¹⁷ Pamjatniki diplomatičeskich snošenij s Rimskoju imperijeju, s. 74-75.

¹⁸ Pamjatniki diplomatičeskich snošenij s Rimskoju imperijeju, s. 79-80.

¹⁹ Pamjatniki diplomatičeskich snošenij s Rimskoju imperijeju, s. 80-81.

²⁰ Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijeju, dok. č. 24, s. 88.

k napadání „*králových zemí*“, naopak sám nabádal moskevského vládce, aby mu pomohl v bojích s chány Velké hordy.²¹

Vyslanci velikého knížete moskevského, kteří přijeli ke králi Kazimírovi, však žádné dobré zprávy nenesli. Změnu přinášela jen úvodní oslovovací formule, kdy bylo poprvé speciálně vzpomenu na králova syna Fryderyka, o němž se v Moskvě dozvěděli, že se stal biskupem. Ivan III. proto nařídil svému vyslanci, že „*bude-li přítomen u krále jeho syn biskup, když Michajlo přijde ke králi, tak se Michajlo má poklonit od velikého knížete i biskupu, královu synu*“.²² Po uctivém oslovení však již přišel jen obvyklý výčet stížností, týkající se opět záležitostí ohledně kupců a vybírání mýtného. Králova odpověď byla jasná: „*Už mnohokrát si nám naši výběrčí mýtného ze Smolenska a Minska stěžovali, že kupci velikého knížete objíždějí jejich mýto novými cestami, kde dříve žádní kupci nejezdili, a naše mýta neplatí. A naši výběrčí mýtného toto hlídají a ty, kteří jezdí po nových cestách, trestají. Tak jako je obyčejem ve všech zemích, kupci mají jezdit po starých cestách a poplatky a mýtné platit jako dříve.*“²³ I přesto je zřejmé, že kupci pocházející ze zemí Ivana III., neměli na území polsko-litevského státu snadné podmínky a byli patrně záměrně šikanováni v odvetě za pohraniční drancování.

V téže době, dokonce o pár dnů dříve než moskevští vyslanci, se vypravilo na cestu i poselstvo polského krále. To dorazilo k velikému knížeti do Moskvy na konci června. Záležitosti, jež zatěžovaly Kazimíra IV., se týkaly opět výhradně pokračujících srážek v pohraničí. Věcí, která králi nejvíce vadila, bylo přecházení věrchovských knížat pod svrchovanost Moskvy. Kazimír znovu argumentoval tím, že knížata „*přisahala věrně sloužit naší zemi, velikému knížectví litevskému, trvale i se svými otčinami, tak jako jejich otcové nám přísahali, a dodrželi přísahu až do své smrti ... proto my jsme knížata z těchto smluv a přísah nepropustili a nepropustíme*“. Dále píše: „*Poddané naše přijímáš s jejich otčinami a s našimi městy a zeměmi? My od tebe tvoje poddané s jejich otčinami nepřijímáme, jak je to napsáno i ve smlouvě, kterou jsme podepsali s tvým otcem velikým knížetem*

²¹ Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej, dok. č. 27, s. 98.

²² Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim, dok. č. 11, s. 42.

²³ Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim, dok. č. 11, s. 46.

*Vasilijem Vasilijevičem.*²⁴ Je zcela patrné, že uzemní ztráty spojené s odchody některých knížat pod moskevskou svrchovanost, působily Kazimírovi nejvíce starostí. Nešlo jen o ztrátu území, ale i o citelné poškození prestiže litevského vládce v celém tomto regionu. To mohlo v důsledku způsobit hromadný přechod dalších šlechticů sídlících v pohraničí pod Moskvu, čemuž chtěl Kazimír zabránit. Polský vládce patrně nejvíce želel ztráty města Kozelsk, a vyzval proto Ivana III., aby do tohoto města „*nevstupoval*“. Taktéž si Kazimír stále činil nároky na území Velikých Luk a Ržova. Poté už následují jen stížnosti na útoky lidí sloužících knížatům Ivanovi Tverskému a Andrejovi Možajskému.

Moskevský vládce, jak sdělil ve své odpovědi královým vyslancům, opět „*neví*“, že by se Kazimírovi z jeho strany děly nějaké křivdy. Taktéž znovu zdůraznil právo na svobodu jednání pro věrchovská knížata, jež se mohou rozhodnout, kterému panovníkovi chtějí sloužit. Tak to bylo již za našich otců a zda „*tito naši poddaní, knížata Dmitrij a Ivan Vorotynští a kníže Ivan Bělský drží nějaká králova města a země, to my nevíme, ale zeptáme se jich a králi dáme vědět*“. Nejvíce však patrně Ivana III. zaujala otázka Kozelska, ke které se obšírně vyjádřil: „*Je králi známo, že ve starých smlouvách sepsaných našimi předky s velikými knížaty litevskými je zapsáno, že Kozelsk i s okolím je naše otčina. A i ve smlouvě, kterou podepsal král s naším otcem s velikým knížetem, je napsáno, že jemu otci našemu velikému knížeti Kozelsk přenecháváš dle starých práv, proto Kozelsk i s okolím je nyní naše otčina.*“²⁵ Moskevský vládce argumentuje v tomto sporu smlouvou podepsanou mezi Vasilijem II. a Kazimírem IV. Nelze ovšem mluvit o tom, že by smlouva z roku 1449 slova Ivana III. potvrzovala. V dohodě uzavřené mezi Kazimírem a Ivanovým otcem žádná zmínka o tomto městě uvedena není. Vyjmenováno je zde jako nejbližší město Sereňsk, to však má dle smlouvy náležet Litvě. Je tedy spíše pravděpodobné, že Kozelsk připadl v této době litevskému velkoknížectví.²⁶

Ohledně diplomatických kontaktů to bylo nadlouho vše. Jen v únoru roku 1491 vyslal Ivan III. posla, který se měl opět pokusit získat povolení k volnému průjezdu pro moldavské a moskevské vyslance. Od té doby, co Kazimír IV. přestal

²⁴ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 12, s. 47-48.

²⁵ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 12, s. 51.

²⁶ *Akty, odnosjaščiesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 50, s. 63.

povolovat tranzit vyslanců směřujících do nebo z Moskvy, se totiž komunikace mezi Ivanem III. a jeho partnery výrazně ztížila. Na to si také osobně stěžoval královým lidem: „*Naši hosté nemohou přes královu zemi projíždět*“.²⁷ Přesto však ani toto opatření nevedlo k přerušení moskevsko-moldavských kontaktů. Což je patrné z této žádosti velkého knížete Ivana, kde se praví: „*Poslal k nám Štefan, vojvoda vološský, své vyslance*“.²⁸ Jak se lidé Štefana III. k moskevskému panovníkovi dostali, nevíme. Je ale zřejmé, že možnosti měli v podstatě jen dvě, buď mohli riskovat cestu přes území polsko-litevského státu inkognito, anebo volit delší cestu přes krymský chanát. Ostatně i spojení mezi Moskvou a říší se uskutečňovalo v této době přes území Livonska a lodní dopravou po Baltském moři. Nevíme, jaké naděje si Ivan III. dělal na kladné vyřízení své žádosti. Ta byla, vzhledem k tomu, že v této době rozhodně nedošlo k nějakému zlepšení vzájemných vztahů obou zemí, velmi troufalá a dá se říci provokativní. Kazimírova odpověď v pramenech není zaznamenána, nezdá se však, že by i vzhledem k pokračujícím nepokojům na polsko-moldavské hranici, mohla být kladná.

Smrt Matyáše Korvína znamenala pro Ivana III. ztrátu jednoho z jeho hlavních spojenců, a tím i určité oslabení protijagellonské koalice, pečlivě budované Moskvou. Náhradou za uherského krále se však ještě v tomtéž roce stali pro moskevského panovníka Habsburkové. Rychlé uzavření spojenecké smlouvy a to, že se Maxmilián pustil do bojů o uherskou korunu, přinášelo Ivanu III. naději, že římský král opravdu účinně zaměstná pozornost Kazimíra IV. ve střední Evropě. Moskevský vládce si patrně i zcela upřímně přál vítězství Habsburka v boji s ostatními uchazeči o trůn, neboť jen to mu dávalo naději, že by uherské království zůstalo i nadále spojencem velkého knížete. On sám se přesto do bojů proti Kazimírovi IV. přímo nezapojil a spíše vyčkával, jak se nastávající situace vyvine.

Na krále Kazimíra stále ještě nezaútočil ani ten, od koho to Ivan III. nejvíce očekával, krymský chán. Tomu totiž stále největší starosti působila Velká horda kočující v blízkosti jeho země. Moskevský vládce, kterého Mengli Girej žádal o pomoc, proti „*tomuto našemu společnému nepříteli*“, vzkázal v říjnu 1490 na

²⁷ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 12, s. 50.

²⁸ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 13, s. 52.

Krym, že je už pozdě, neboť už nadchází zima.²⁹ Situace se pro chána Mengli Gireje zlepšila až s příchodem nového roku. Pomoc přišla pro krymského vládce od nečekaného „spojence“ krále Kazimíra. Horda totiž na přelomu let 1490-1491 podnikla opět nájezd na Litvu a Polsko, při němž pronikla skoro až k městu Lublin. Polákům se však podařilo rychle svolat vojsko, vracející se Tataři dostihnout a porazit u Zasławia nad Horyní. O tom, že tato porážka byla velmi citelná, svědčí mimo jiné i sdělení Mengli Gireje do Moskvy, „*Achmatovovy děti ... nemají sil, velmi nyní zesláblý, vojsko jejich porazil králův syn*“.³⁰ Informace, kterou krymský chán sdělil Ivanu III., není však zcela přesná v tom smyslu, že žádný ze synů Kazimíra IV. se bitvy nezúčastnil.³¹

Situace se pro Mengli Gireje zlepšila i přičiněním tureckého sultána, který svému vazalovi poslal vojenské posily pro boj s Velkou hordou.³² Také moskevský panovník vyslal své vojáky, aby bojovali proti „*Achmatovovým dětem*“.³³ Boje které probíhaly intenzivně po celé léto roku 1491, byly úspěšné. Oslabená velká horda odkočovala dále na východ do povodí řeky Volhy. Jak také radostně oznamuje krymský chán do Moskvy v listopadu téhož roku: „*Naši nepřátelé děti cara Achmata ... se zlou se potázaly a odtáhly pryč*“. A vzápětí dodává, že brzy zaútočí na krále Kazimíra.³⁴

Přesto se někdy v letech 1490-1491 opět obnovily diplomatické vztahy mezi krymským chánem a králem Kazimírem. Bohužel se však nedochovala korespondence obou panovníků. O znovunavázaných kontaktech mezi Krymem a Polskem se velmi rychle dozvěděl Ivan III. Ten se také prostřednictvím svého vyslance zajímal, proč byl chánův člověk u krále, „*u nepřítelů velikého knížete*“.³⁵ Zdá se, že porážka, kterou Velké hordě počátkem roku 1491 uštedřilo polské

²⁹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 27, s. 98.

³⁰ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 28, s. 105.

³¹ Polské vojsko vedli Lvovský kastelán Mikuláš z Chodca a łucký starosta Semjon Golšanský. Omyl byl zřejmě způsoben tím, že kralevic Jan Olbracht vedl proti Tatařům předchozí dvě výpravy v letech 1487 a 1489. V tuto chvíli se Jan Olbracht nacházel na území uherského království.

³² Jak sděluje krymský chán Ivanovi III. in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 29, s. 110-111.

³³ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 30, s. 115.

³⁴ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 32, s. 123.

³⁵ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 29, s. 114.

vojsko, přivedla krymského chána na myšlenku, že by s ním Kazimír IV. mohl přímo spolupracovat v boji proti Achmatovovým dětem. Alespoň v tomto smyslu odpověděl moskevskému vyslanci: *“tázal jsem se krále, zda by mi poslal pomoc proti hordě, a král mi odpověděl tak: nyní mezi sebou mé děti bojují, pomoci ti nemohu“*. Ihned také ubezpečil Ivana III., že *„přátelství s králem nemá“*.³⁶ I když král Kazimír nevyhověl požadavkům Mengli Gireje, zdá se, že vzájemné kontakty mezi oběma vládci se nepřerušili. O tom svědčí také list, který v červnu roku 1492 poslal na Krym nový litevský panovník Alexandr Jagellonský. V něm je uvedeno: *„psal si k našemu otci, Kazimírovi, králi polskému a velikému knížeti litevskému, o bratrství a přátelství, aby s tebou byl v lásce“*.³⁷

Aktivita bojů v moskevsko-litevském pohraničí v letech 1490-1491 i přes to, že Kazimír IV. byl zaneprázdněn děním v Uhrách, mírně poklesla. Důvodem byla také předčasná smrt následníka moskevského trůnu, tverského knížete Ivana Ivanoviče v březnu roku 1490. Nejhorší drancování se tak odehrávalo, jako už tradičně, na území horních toků řek Ugry a Oky. Zvláště aktivní byl zde kníže Dmitrij Fjodorovič Vorotynský, který napadal země svého bratra Semjona,³⁸ jenž jako poslední člen rodu stál ještě na litevské straně.³⁹

V listopadu roku 1491 navštívila moskevský dvůr poselstva hned několika panovníků. Kromě vyslance krymského chána, který přinesl zprávy o tom, že Velká horda odtáhla pryč, přijel za Ivanem III. i vyslanec krále Maxmiliána. Zároveň do Moskvy po více než roce opět přijelo poselstvo od krále Kazimíra. To zde tlumočilo velikému knížeti Ivanovi již „obvyklý“ výčet stížností. Počínajíc tím, že Ivan nemá přijímat do svých služeb litevská knížata a pokračujíc opětovným zdůrazněním nároků na území Velikých Luk a Ržova, až ke stížnostem na to, že lidé moskevského vládce napadají pohraniční usedlosti, konkrétně území kolem Vjazmy. Stručně řečeno *„mnoho křivd a škod se nám stalo z tvé země, od tebe a od tvých lidí, bez vysvětlení a nyní též nemalé škody nám i našim zemím opět se dějí od tvých úředníků a od tvých lidí“*.⁴⁰ Zcela na závěr onoho výčtu sdělil

³⁶ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 29, s. 114.

³⁷ Pułaski, K., *Stosunki z Mendli-Girejem*, dok. č. 23, s. 221.

³⁸ Kníže Semjon Fjodorovič Vorotynský, v roce 1492 přešel pod svrchovanost moskevského panovníka Ivana III. Poslední zprávy o něm jsou datovány k roku 1496.

³⁹ Stížnost na toto jednání obsahuje i list adresovaný Kazimírem IV. Ivanu III.: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 12, s. 48.

⁴⁰ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 14, s. 55.

polský král, že u Moskvy došlo k oloupení a vraždě dvou smolenských kupců. Odpověď moskevského panovníka byla jistě pro Kazimírovy vyslance překvapující. Veliký kníže sice zcela ignoroval všemožné stížnosti týkající se neutěšené situace v pohraničí, zato v záležitosti zabitých kupců projevil nebývalou ochotu: „*Sdělili jste nám od krále o smolenských kupcích, že je v naší zemi zloději k smrti ubili a zboží jejich vzali. Hledali jsme ve všech možných místech a nyní jsme je našli a potrestali ... a my nechceme, aby zboží těch mrtvých kupců chybělo jejich ženám a dětem nebo jejich rodinám. Proto ať král k nám pošle děti nebo někoho jiného z rodiny těch mrtvých a my přikážeme, aby jim bylo ztracené zboží zaplaceno, a dostane se jim tak spravedlnosti.*“ Dále jim bylo řečeno, že při bojích s Tatory vojáci moskevského vládce zajali i několik lidí patřících Kazimírovi, proto on je nyní v doprovodu vracejících se vyslanců propouští zpět ke králi.⁴¹

Právě nezvykle vstřícná reakce Ivana III. by nasvědčovala tomu, že v této době měl už moskevský panovník informace o uzavření míru mezi Vladislavem II. a Maxmiliánem. Tato událost ovšem znamenala nejen, že král Kazimír bude mít nyní možnost věnovat se litevským záležitostem, a tedy nebezpečí jeho přímého zásahu v pohraničí, ale i to, že Uhry byly jako spojenec Moskvy nadlouho ztraceny. Tím však přišlo vniveč i spojení s římským králem, neboť Ivanovi bylo jasné, že po porážce v Uhrách asi sotva lze od něho očekávat, že by zaútočil na Jagellonce někde jinde. K tomu všemu mohlo také hrozit, že Kazimír IV. se svým synem Vladislavem budou společně vyvíjet tlak na Moldavsko a připraví tak moskevského panovníka o jednoho z posledních spojenců. Nelze se proto velikému knížeti Ivanovi divit, že když posléze na počátku května roku 1492 vyslal nové poselstvo za Maxmiliánem, snažil se římského krále přesvědčit, aby pokračoval v boji proti Jagelloncům a ujišťoval ho přitom, že mu neopomene pomoci.⁴²

Jedinou nadějnější zprávou pro moskevského vládce v této době bylo to, že ustoupilo nebezpečí ze strany Velké hordy, a krymský chán proto sliboval, že už konečně napadne země krále Kazimíra. Pro Ivana III., známého svou opatrností, bylo však charakteristické, že nehodlal riskovat otevřenou válku proti polsko-

⁴¹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 14, s. 56.

⁴² *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij s Rimskoju imperijeju*, s. 90.

litevskému státu bez spojenců.⁴³ Z toho důvodu se patrně rozhodl zvolit vůči Kazimírovi IV. opatrný postoj a vyčkat, až Mengli Girej potvrdí svá slova o „nepřátelství ke králi“ i svými činy. V odpovědi odeslané v březnu roku 1492 Ivan III. krymského chána ujistil, že stojí za tím co je mezi nimi zapsáno: „*Příteli tvému jsem přítelem a nepříteli tvému jsem nepřítelem a na naše společné nepřátele, na krále a na Achmatovovy děti, jsem s tebou za jedno*“. A jelikož i chán stojí za tím „*co je mezi námi v listinách zapsané*“ a vzhledem k tomu, že „*nyňi milosrdný Bůh jak chtěl, tak i učinil, a ti naši nepřátelé, Achmatovovy děti, se od nás vzdálily*“, moskevský vládce proto vyzval Mengli Gireje, aby „*na svého a na mého nepřítele na královu zemi s vojskem zaútočil a nepřátelství mu činil, kolik mu Bůh dovolí*“.⁴⁴ I veliký kníže by rád zaútočil osobně na Kazimíra IV. Prozatím „*královu zemi lidé našeho panovníka ze všech stran napadají*“. Ivan taktéž sdělil chánovi podrobnosti o tom, co se na moskevsko-litevské hranici děje. „*Z Novgorodu, ze Pskova, z Tveru i u Moskevské země je králova země napadána. A knížata Vorotynští a Bělští, kteří sloužili králi, nyní jsou u velikého knížete i se svými zeměmi. A knížata Vorotynští a Odojevští, kteří zůstali u krále, jejich města přikázal veliký kníže obsadit a byly obsazeny*“.⁴⁵

Počátkem května přišli do Moskvy znovu polští vyslanci. List od krále Kazimíra také tentokrát obsahoval několik stížností vztahujících se k pohraničnímu dění, ale i z jejich malého počtu je vidět, že intenzita útoků na usedlosti patřící k litevskému státu, se výrazně snížila. Polský panovník neopomenul naznačit svou dobrou vůli, když zdůraznil, že i on by mohl přikázat svým lidem, aby podnikali odvetné nájezdy na Ivanovy země, ale „*my jsme se proto k tomu neuchýlili, protože máme na paměti smlouvu, kterou jsme podepsali s tvým otcem s velikým knížetem Vasilijem Vasilevičem*“.⁴⁶ Kazimír IV. nezapomněl poděkovat velikému knížeti za nedávné propuštění svých lidí, kteří byli Ivanovými vojáky zajati při srážkách s Velkou hordou. Tito lidé byli prý

⁴³ To je patrné i z toho co měl jeho vyslanec sdělit krymskému chánovi. Toho sice vyzýval, aby zaútočil na krále Kazimíra s tím však, že teprve až se krymský chán vydá na válečné tažení, má o tom moskevského panovníka písemně vyrozumět a on pak následně také napadne královu zemi. *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 34, s. 139-140.

⁴⁴ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 34, s. 136.

⁴⁵ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 34, s. 139-140.

⁴⁶ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 15, s. 58.

Tatary odvléčeni při jejich nedávném nájezdu na Litvu. Zároveň polský vládce požádal Ivana III., aby se zachoval stejně v případě, že by se mu podařilo osvobodit ještě nějaké další Kazimírovy poddané. To mu následně moskevský panovník, v odpovědi kterou dal polskému vyslanci, přislíbil. Veliký kníže se také vyjádřil k bojům, které vzplanuly mezi příslušníky rodu Odojevských, stojících na obou stranách hranice. Vyjádřil naději, že se tito šlechtici dohodnou ohledně sporu o velikost svých údelů mírovou cestou. Pakliže by se jim to nepodařilo, bylo by nejvhodnější, kdyby každý panovník vyslal svého zástupce, ti by se spolu setkali a pokusili by se urovnat tento spor. Ohledně dalších králových stížností přislíbil Ivan vyžádat si informace od svých lidí a informovat Kazimíra prostřednictvím vyslance, kterého k němu již brzo vypraví.

Celkové vyznění Ivanovy odpovědi bylo znovu velmi pozitivní a vyvolávalo naději, že by vbrzku mohlo dojít k smírnému vyřešení dlouhodobě napjaté situace na společné hranici. O to překvapivější je obsah listu, který zaslal moskevský vládce králi Kazimírovi, jen několik dní po odjezdu jeho vyslanců. Veliký kníže se opět vrátil ke své rétorice. Není mu známo, že by snad z jeho strany utrpěla litevská města a usedlosti nějaké škody a naopak je to jeho země, která je neustále drancovaná královými lidmi. Aby dal jasně najevo své stanovisko sdělil polskému vládci: „*My v ničem nápravu nezjednáme*“.⁴⁷ Dále požaduje, aby mu byly vráceny jeho země a města, která král drží. Na otázku, která to jsou, měl moskevský vyslanec uvést města Chlepeň, Rogačev a další. Na závěr připojil seznam současných i starších škod, které se staly jeho lidem.

Co bylo příčinou této nenadálé změny v chování moskevského vládce? Nevíme přesně, je možné, že se dozvěděl o počínajících útocích krymských Tatarů na Litvu, a rozhodl se proto ještě neukončovat tuto neoficiální válku. K. V. Bazilevič naopak soudí, že Ivan III. tímto ostrým listem jen naznačoval králi Kazimírovi, za jakých podmínek je ochoten k jednání o míru.⁴⁸ Vyslanec jedoucí za polským panovníkem však svůj list nedoručil. Během své cesty se dozvěděl, že Kazimír IV. mezitím 7. června zemřel. Vrátil se proto nazpět do Moskvy.

⁴⁷ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 16, s. 62.

⁴⁸ Bazilevič, K. V., *Vněšňaja politika Russkogo centralizovannogo gosudarstva*, s. 263.

IV. Litevsko-moskevská válka 1492 - 1494

Kazimír IV. zemřel v Grodně počátkem června roku 1492. Ještě před smrtí dal polský a litevský panovník jasně najevo svou vůli ohledně svých nástupců. V Polsku se měl ujmout vlády Jan Olbracht, zatímco na Litvě jeho mladší bratr Alexandr. Nový litevský panovník popsal o několik let později v dopise bratru Janu Olbrachtovi otcovo přání: *“Jeho milost král, otec náš, přikázal a poručil pánům z celého království polského, aby měli za pána tvoji milost, bratra našeho. Taktéž jeho milost přikázala a poručila pánům, radě velikého knížectví a celé zemi, aby mne, syna jeho milosti, měli za pána ve velikém knížectví litevském.”*¹ Kazimírovo přání došlo naplnění. Litva byla dědičnou monarchií, a tak nástupu Alexandra (1492-1506) na velkoknížecí trůn nestálo nic v cestě.² V Polsku byla situace o trochu složitější, neboť šlechta zde měla právo si nového panovníka zvolit. Volba však byla v podstatě jen formální, protože Jan Olbracht měl podporu velké části šlechtické obce. Několika málo oponentům Olbrachtovy volby, vedeným hnězdenským arcibiskupem Zbigniewem Oleśnickým,³ se nepodařilo najít možného protikandidáta, a zkomplikovat tak jeho cestu k trůnu. 27. srpna byl zvolen Jan Olbracht (1492-1501) polským králem.⁴

Polsko i Litva měly nyní každá svého vlastního panovníka a jejich personální unie se tím rozpadla. I když vztahy mezi bratry zůstaly velmi přátelské a těsné, přeci jen zánik unie obou zemí znamenal pro litevský stát oslabení jeho mezinárodního postavení. Toho si byl vědom i moskevský panovník, který se nyní rozhodl, že otevřeně vystoupí proti Litvě a jejímu novému vládci. Do bojů v pohraničí se proto nově zapojilo přímo vojsko Ivana III. Jak napsal kronikář,

¹ Velkokníže Alexandr polskému králi Janu Olbrachtovi, duben 1496, in: *Akty, odnosjaščijesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 135, s. 156. Popis posledních chvil Kazimíra IV., kdy sděluje šlechticům své přání ohledně svých nástupců je obsažen také v kronice Bychovca, in: *Spisok Bychovca*, s. 163-164.

² K vládě Alexandra Jagellonského viz Pietkiewicz, K., *Wielkie Księstwo litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań 1995; Papée, F., *Aleksander Jagiellończyk*, Kraków 1999; Błaszczuk, G., *Litwa na przełomie średniowiecza i nowożytności 1492-1569*, Poznań 2002, s. 13-46.

³ Zbigniew Oleśnický (* ok. 1430, † 1493), od roku 1473 biskup kujavsko-pomořanský, v roce 1481 byl jmenován arcibiskupem hnězdenským.

⁴ K vládě Jana Olbrachta v Polsku viz Papée, F., *Jan Olbracht*, Kraków 1999.

“veliký kníže moskevský ... počal proti němu [Alexandrovi, poznámka JK] bezohlednou válku a nemálo měst a zemí obsadil”.⁵ První útok začal již v létě 1492 a byl veden proti městům Lubuck a Mcensk. Obě města se podařilo dobýt. Další akce moskevských vojsk se odehrála na podzim a byla zaměřena na území Vjazmy, byla obsazena hraniční města Chlepeň a Rogačev. K tomu všemu právě v této době začala věrchovská a některá vjazemská knížata houfně přecházet na stranu Moskvy. Nejvýznamnější z nich byl Semjon Fjodorovič Vorotynský, dále mezi nimi byla knížata z rodu Bělských, Mezeckých a další.⁶ S tím byla pochopitelně spojena i ztráta území a významných pohraničních měst Mezecka a Sierpejska.

Litevští naměstníci a jednotlivá knížata z pohraničních oblastí nebyla sama schopna soustředěnému tlaku ze strany Moskvy úspěšně odolávat a vyzývala Alexandra, aby jim pomohl. Ten sice sliboval pomoc, “*se všemi našimi zeměmi, s Boží pomocí, bez meškání k vám přitáhnu, naproti našim nepřátelům, k obraně naší země a všech dobrých lidí*”,⁷ ta ale kromě několika nepočetných vojenských oddílů, poslaných smolenskému naměstniku Juriji Gleboviči,⁸ nikdy nedorazila. Ten se společně s knížetem Semjonem Možajským⁹ i přesto pokusil o protiakci. V zimě roku 1492 oba společně napadli země kníže Semjona Vorotynského a získali zpět města Sierpejsk a Mezeck. Litevský úspěch byl však jen krátkodobý. Již v lednu 1493 opětně zaútočila moskevská vojska pod vedením Fjodora Vasiljeviče Rjazaňského¹⁰ a rychle znovuobsadila země ztracené na konci předchozího roku. Litevci se pro svůj malý počet museli stáhnout zpět do Smolenska. Druhé moskevské vojsko zároveň zaútočilo na území Vjazmy a obsadilo je. Následně vojenské akce obou stran v podstatě ustaly.

Vojenské síly velkoknížete Alexandra nezasáhly do bojů s Moskvou, neboť byly vázány zvěstmi o připravovaném nájezdu krymských Tatarů.¹¹ Mengli Girej

⁵ *Spisok Bychovca*, s. 164.

⁶ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 19, s. 81.

⁷ Tak psal na počátku roku 1493 velkokníže Alexandr smolenskému naměstníkovi, in: *Akty, odnosjaščijesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 108, s. 125-126.

⁸ Kníže Jurij Glebovič († po roce 1520), smolenský naměstník.

⁹ Semjon Ivanovič Možajský († okolo roku 1505), kníže starodubský a gomelský. V roce 1500 přešel pod svrchovanost Moskvy.

¹⁰ Fjodor Vasiljevič († 1503), kníže rjazaňský.

¹¹ V září roku 1492 sděloval Alexandr své obavy z možného tatarského útoku svému bratru Janu Olbrachtovi a zároveň ho žádal, aby mu v případě potřeby proti Mengli Girejovi pomohl, in: *Akty, odnosjaščijesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 104, s. 122.

měl však v tuto chvíli jiné plány než přímý útok na Litvu. Krymský chán se v tuto chvíli rozhodl vybudovat si u ústí Dněpru do Černého moře v litevském pohraničí město Tiahin,¹² z něhož by pak mohl podnikat výpady. Jak také sdělil moskevskému vládci: *“V králově zemi je Tavani, město nad Dněprem a já jsem se nyní vydal se všemi svými lidmi postavit si toto město. A dále Bůh postavím ho a budu blízko nepřítele svého a pak chci nepříteli svému i tvému nepřátelství činit”*.¹³ Této činnosti věnoval veškerou svou energii a s úspěšnou výstavbou města spojoval velké plány. Mělo sloužit jako základna nejen pro Tatary, ale i pro vojska moskevského panovníka. *“V zimě ty můj bratře přijď”*, psal Mengli Girej Ivanovi III. *“dva budeme ve městě a na krále půjdeme, jakby se nám mohla Litva postavit? Vilno a Krakov chceš obsadit a nepřátelství chceš činit, inu dá Bůh bude tomu tak.”*¹⁴ Sám se chtěl spokojit s obsazením Kyjeva. Prozatím však krymský chán napadal jen litevské pohraničí a to jak z nově budovaného města Tiahin, tak z Bělgorodu obsazeného Turky. Mengli Girej také posílil svou pozici uzavřením spojení s moldavským knížetem Štefanem.¹⁵

Během léta se na Krymu i v Moskvě doslechli o Kazimírově smrti. Oba partneři se proto vzájemně ujišťovali, že jejich spojení dále trvá: *“Boží vůle se stala a tento náš nepřítel král Kazimír již není naživu; a děti, které po něm zůstaly, jsou také naši nepřátelé jako jejich otec”*, napsal veliký kníže Mengli Girejovi.¹⁶ Ivan III. byl však realista, a proto se nijak nenadchnul pro dalekosáhlé plány krymského chána, spojené s výstavbou města Tiahin, zvláště když Mengli Girej požadoval, aby mu na ně moskevský panovník finančně přispěl. Raději by totiž viděl nějaký tatarský nájezd na Litvu,¹⁷ který by už nyní přinesl určité konkrétní výsledky. *“A jak stavíš na Dněpru město, naši lidé nám říkali, že to město je*

¹² Též Tiahinia nebo Tavani, přesná poloha města není známa. Ruští badatelé jej většinou ztotožňují s městem Očakov.

¹³ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 35, s. 149.

¹⁴ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 35, s. 153.

¹⁵ Zprávy o uzavřeném spojení mezi Mengli Girejem a Štefanem III. jsou obsaženy in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 35, s. 151, dok. č. 37, s. 166, dok. č. 39, s. 172.

¹⁶ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 36, s. 157.

¹⁷ Moskevský panovník považoval za nevhodnější, kdyby Tataři zaútočili na Kyjev. K tomu měl krymského chána přesvědčit Ivanův vyslanec. *„Když car Mengli Girej pošle své vojsko na litevskou zemi, nebo sám půjde, ať jde na Kyjev.“* in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 36, s. 160.

daleko od litevské země, blízko ústí Dněpru; nyní tuto věc na krátko odlož a sám vsedni na koně a s vojskem se vydej na litevskou zemi”, vyzýval Mengli Gireje. A následně mu sdělil, že on osobně chce na Jagellonce zaútočit: *“Dáli Bůh nyní i já sám chci vsednout na koně a s vojskem na ně jít a nepřátelství své chci činit”*.¹⁸ Krymský chán však byl zcela zaujat stavbou Tiahině, *“chci nepřátelům bratra svého velikého knížete, ano i svým nepřátelům škodit z tohoto města”*, vzkázal do Moskvy. Ostatně litevské pohraničí se ještě nevzpamatovalo z nájezdu Velké hordy z let 1490-1491 a není tam toho mnoho k uloupení.¹⁹

Mengli Girej navzdory svému zjevnému nepřátelství nepřerušil diplomatické styky s Litvou. Naopak v listech, které posílal do Vilna, proklamoval své přání žít v míru.²⁰ Velkokníže Alexandr však podmiňoval vzájemné mírové soužití navrácením města Tiahin litevskému státu. Zároveň chánovi sliboval, že *“když budeš s námi žít v bratrství a přátelství a potvrdíš svá slova přísahou, tak my tobě neodepřeme časem opravit a dát do tvých rukou nějaké podobné město”*.²¹ Zdá se, že Alexandr prostřednictvím svého vyslance Ivana Glinského²² nabízel chánovi také finanční odškodnění, pokud ustoupí od svého záměru.²³ Tyto nabídky však sotva mohly Mengli Gireje přimět, aby přestal se stavbou pevnosti a město předal zpět do litevských rukou. Vzhledem ke svému slabému mezinárodnímu postavení se však litevský panovník zatím snažil Mengli Gireje zbytečně neprovokovat. Z toho důvodu také v dalším dopise z prosince 1492 slíbil krymskému chánovi, jenž si stěžoval na to, že byla přepadena jeho loď plující na Dněpru, prošetření celé záležitosti a potrestání viníků.²⁴

Moskevský vládce se snažil tyto kontakty mezi Krymem a Vilnem, o nichž byl velmi dobře informován také prostřednictvím svého stálého vyslance, jenž pobýval na chánově dvoře, co nejvíce narušit. Nabádal proto Mengli Gireje, aby nepřijímal

¹⁸ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 36, s. 158.

¹⁹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 37, s. 166.

²⁰ Pułaski, K., *Stosunki z Mendli-Girejem*, dok. č. 23, s. 221.

²¹ Pułaski, K., *Stosunki z Mendli-Girejem*, dok. č. 23, s. 223.

²² Kníže Ivan Borisovič Glinský († po roce 1498), naměstník černigovský v letech 1492-1496.

²³ Mengli Girej sdělil v říjnu roku 1492 do Moskvy, že k němu velkokníže Alexandr poslal jako svého vyslance Ivana Glinského, jenž mu mimo jiné nabízel i finanční kompenzaci, vrátí-li město Tiahin do litevských rukou. *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 37, s. 166.

²⁴ Pułaski, K., *Stosunki z Mendli-Girejem*, dok. č. 24, s. 223.

litevská poselstva a sám též k Alexandrovi nikoho neposílal.²⁵ Krymský chán se nechal přesvědčit a tak, jako to již několikrát učinil v minulosti, i nyní se rozhodl litevského vyslance zadržet.²⁶ Chtěl tak přinutit Alexandra, aby mu, jak slíbil, co nejrychleji vyplatil odškodnění za jeho přepadenou loď.²⁷ Zajetí Ivana Glinského netrvalo dlouho a v průběhu jara roku 1493 byl propuštěn. Tedy ještě dříve než stihl moskevský vládce vyzvat Mengli Gireje, aby tak nečinil.²⁸ Není jisté, zda došlo opravdu k vyplacení požadovaných kompenzací, spíše se zdá, že k jeho propuštění přispělo to, že také litevský velkokníže u sebe zadržoval v odvetu chánova vyslance.²⁹

Velkokníže Alexandr byl od svého nástupu na litevský trůn v obtížné situaci. Zvěsti o možných nájezdech krymských Tatarů a přímé vojenské napadení ze strany Moskvy to byly záležitosti, které bylo potřeba urychleně řešit. Alexandr, jenž byl prakticky bez spojenců, se rozhodl, že se pokusí vyjednávat, a to jak s Mengli Girejem, tak i s Ivanem III. Ještě v létě roku 1492 proto došlo k prvním neoficiálním kontaktům mezi Vilnem a Moskvou. Litevci doufali, že by k uzavření míru mezi oběma zeměmi mohlo přispět, kdyby také spříznění obou panovnických rodů. Trocký kastelán Jan Zabrzeziński³⁰ proto žádal moskevského vojvodu Ivana Patrikejeva,³¹ aby se zeptal svého vládce, „*zda by bylo jeho vůlí provdat svou dceru za našeho panovníka, velikého knížete Alexandra,*“ aby „*nastala mezi panovníky přízeň, aby mezi nimi byla láska a shoda, tak jako jejich otcové žili v lásce a ve shodě*“.³² Zároveň by si obě země podržely území, které jim patřilo před začátkem bojů. Prostřednictvím sňatku Alexandra s jednou z Ivanových dcer

²⁵ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 36, s. 159.

²⁶ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 38, s. 170.

²⁷ Pułaski, K., *Stosunki z Mendli-Girejem*, dok. č. 25, s. 224.

²⁸ V červnu v roce 1493 poslal Ivan III. k Mengli Girejovi vyslance s listem, v němž ho mimo jiné moskevský panovník vyzýval, aby Ivana Glinského nepropouštěl. Poselstvo však bylo následně vráceno zpět do Moskvy, neboť mezitím přišly zprávy z Krymu o tom, že byl Glinský propuštěn. in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 41, s. 185 a 187.

²⁹ V lednu roku 1493 psal krymský chán Ivanu III., že Alexandr drží jako rukojmí jeho posla Temeše. in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 39, s. 172.

³⁰ Kníže Jan Jurjevič Zabrzeziński († 1508), kastelán trocký, naměstník polocký.

³¹ Ivan Jurjevič Patrikejev (* 1419, † 1499), moskevský vojvoda a jeden z nejvýše postavených bojarů na dvoře velikého knížete. V roce 1480, v době kdy chán Achmat vytáhl proti Ivanovi III., byl pověřen obranou Moskvy.

³² *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 17, s. 71.

mělo tedy dojít k uzavření míru. Tento plán ovšem v podstatě zcela odhaloval slabost litevského velkoknížectví.

První poselstvo nového litevského panovníka zavítalo do Moskvy až v listopadu roku 1492. Úvodem svého listu Alexandr oznámil oficiálně Ivanovi III. své nastoupení na litevský velkoknížecí stolec. *“Otce našeho Kazimíra, krále polského a velikého knížete litevského, v životě již není, Bůh vzal jeho duši z tohoto světa tak, jak chtěl. A tak dle Boží vůle jsme usedli na stolci svého otce, v naší otčině, ve velikém knížectví litevském, jsme se stali vládce.”*³³ Následně si velkokníže Alexandr stěžoval na to, že jsou jeho země napadány lidmi moskevského panovníka. Jednalo se o útoky na města Chlepeň, Rogačev, Mcensk, Lubuck a Masalsk. Alexandr, stejně jako dříve jeho otec, se tázal Ivana, zda se toto vše děje s jeho vědomím či nikoliv, přestože bylo zcela zřejmé, že vojenské akce takového rozsahu se stěží mohou odehrávat bez rozkazu moskevského vládce. Odpověď Ivana III. byla velmi strohá. Zcela bez skrupulí oznámil litevskému vyslanci, že mu není známo, že by snad jeho lidé dělali cokoli špatného nebo že by držel nějaké litevské země. *“Chlepeň a Rogačev jsou naše země”*,³⁴ zdůraznil Ivan III., neboť město Chlepeň je zapsané ve smlouvách jako součást velikého knížectví moskevského a Rogačev patří ke knížectví tverskému. Ohledně Mcenska a Lubucka, právě naměstnici obou těchto měst jako první zaútočili na moskevské usedlosti a jeho lidé se jen bránili. Ivan III. se k litevským stížnostem stavěl tak jakoby vůbec “nevěděl”, že mezi oběma zeměmi probíhá válka, a to přesto, že na neoficiální úrovni se již v této době počalo vyjednávat o míru.

Litevský vyslanec Stanislav Glebovič³⁵ totiž zároveň přivezl list od velkoknížecí rady, adresovaný vojvodovi Ivanu Patrikejevu, jenž byl hlavním mírovým vyjednavatelem na straně Moskvy. V něm bylo opět zmíněno přání, aby k usmíření obou panovníků došlo prostřednictvím jejich dynastického spříznění. Svatba Alexandra a dcery Ivana III. je možná, ale *“nejdříve mezi panovníky musí být láska a shoda, a poté, dá-li Bůh, můžeme mluvit o svatbě”*, sdělil Stanislavu Gleboviči moskevský vojvoda. Neopomněl též zdůraznit, že také bojarská rada

³³ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 18, s. 72-73.

³⁴ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 18, s. 77.

³⁵ Kníže Stanislav Glebovič († 1513), dvorský maršálek v letech 1492-1502. Od roku 1501 až do své smrti byl polockým naměstníkem.

Ivana III. si velmi přeje, aby mezi oběma zeměmi zavládl mír. Zcela jasně však naznačil, že Litva se bude muset vzdát některých území: “*Panovník náš veliký kníže nedrží žádné země velikého knížectví litevského a z Boží vůle drží své země, které mu Bůh dal.*”³⁶ Na závěr sdělil, že Ivan III. je připraven vyjednávat, stačí tedy, aby do Moskvy přijelo oficiální velké poselstvo.

V lednu 1493 vyslal poprvé své vyslance k Alexandrovi i Ivan III. Moskevský vládce se v listu nově označil jako “*gosudar vseja Rusi*”,³⁷ a nepokrytě tím dal najevo své nároky na ruské země příslušející nyní k Litvě. Již dříve sice moskevský veliký kníže použil tohoto titulu v kontaktech s císařem či krymským chánem, ale poprvé se Ivan takto tituloval v diplomatických stycích s Jagellonci. Dosud Ivan III. v korespondenci s Kazimírem IV. používal pouze titul veliký kníže. Moskevský vládce předpokládal, že toto novum jistě na litevském dvoře vzbudí velký rozruch, neboť nezapomněl instruovat svého vyslance ohledně případných dotazů. Ten měl, pakliže by se Alexandr nebo někdo jiný dožadoval objasnění, sdělit jen, že “*můj panovník mi takto přikázal; pakliže chcete vědět více, pošlete někoho do Moskvy, tam se mu dostane vysvětlení.*”³⁸ V listu Ivan III. následně oznamoval litevskému vládci, že Semjon Fjodorovič Vorotynský spolu s několika dalšími knížaty³⁹ mu “*bili čelem*” a jsou tedy nyní v jeho službách. Knížata jsou nyní pod jeho ochranou a Alexandr by jejich území měl přestat napadat. Konkrétně se moskevskému vládci jednalo hlavně o napadení usedlostí knížete Semjona Vorotynského, k nimž došlo ještě před koncem roku 1492. Alexandr na to vše jen stručně odpověděl, že přechod knížat k Ivanovi III. neuznává.⁴⁰ Zároveň s listem od moskevského panovníka byl litevskému vládci doručen i další, a to právě od knížete Vorotynského. V něm Alexandrovi oficiálně oznámil, že přešel pod svrchovanost Moskvy. Jako důvod uvedl, že přestože jeho otci králi Kazimírovi vždy věrně sloužil, “*panovník náš za mou otčinou nestál a*

³⁶ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 18, s. 78-79.

³⁷ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 19, s. 80, 81.

³⁸ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 19, s. 82.

³⁹ Jednalo se o knížata Andreje Vasiljeviče Bělského, jeho bratra Vasilje Vasiljeviče, Michaila Romanoviče Mezeckého a Andreje Jurjeviče Vjazemského.

⁴⁰ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 19, s. 84.

nebránil ji” a ani Alexandr mu nyní nijak nepomohl, když ho napadali lidé moskevského vládce.⁴¹

I přes tento velmi ostrý list, který veliký kníže Ivan III. poslal do Vilna, pokračovalo neoficiální mírové vyjednávání, vedené opět Janem Zabrzezińským a nově novgorodským naměstníkem Jakovem Zacharinem.⁴² Zdá se, že litevský protiútok, ke kterému došlo na přelomu let 1492-1493, moskevského panovníka velmi rozhněval. Ivan III. si na tuto událost stěžoval na litevském dvoře a následně byla tato vojenská akce prezentována naměstníkem z Novgorodu jako překážka na cestě k usmíření. To se také trocký kastelán dozvěděl od Jakova Zacharina. Zabrzezińský se bránil tím, že „*náš panovník nenapadl cizí země, pouze bránil to co přináležejí k jeho otčině k velikému knížectví litevskému*“. Byl to právě moskevský vládce, kdo „*zaútočil na otčinu našeho panovníka, měst a zemí mnoho obsadil a jiné spálil ... a mnoho škod našemu panovníkovi způsobil*“. Litevská strana, jak následně Zabrzezińský zdůraznil, je tedy neprávem obviňována z toho, že si nepřeje mír. „*Mír musí být dodržován oběma stranami tak jako dříve, aby tyto rozpory mezi panovníky mohly dospět k dobrému konci*.“⁴³ Na tom bylo prozatím vyjednávání přerušeno.

Samostatnou epizodou diplomatických vztahů Moskvy na konci 15. století byla návštěva vyslanců mazovského knížete Konráda III.⁴⁴ v květnu roku 1493 na dvoře Ivana III. Veliký kníže považoval za svého nepřítele nejen litevského panovníka Alexandra, ale také jeho bratra polského krále Jana Olbrachta. To bylo jistě Konrádovi známo a právě to byl důvod, proč se rozhodl navázat diplomatické vztahy s Moskvou, a pokusit se tak získat mocného spojence proti králi. Mazovská knížata Konrád III. a jeho bratr Januš II.,⁴⁵ pocházející z rodu Piastovců, byla totiž ve stálé opozici jak ke králi Kazamírovi, tak i následně k jeho synovi. Jejich hlavním spojencem byl řád německých rytířů. Vyslanec, který přijel do Moskvy se měl Ivana III. pouze zeptat, zda by „*bylo jeho vůlí a přáním provdat svoji nejjasnější dceru za našeho panovníka, za knížete Konráda Mazovského*“. Následně si měl počkat na Ivanovu reakci. Teprve v případě kladné odpovědi měl

⁴¹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 19, s. 84.

⁴² Kníže Jakov Zacharevič Koškin-Zacharin († 1510), novgorodský naměstník.

⁴³ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 20, s. 87-88.

⁴⁴ Konrád III. († 1503), mazovský kníže, nejstarší ze synů varšavského knížete Boleslava IV.

⁴⁵ Januš II. (* 1455, † 1495), plocký kníže, mladší bratr Konráda III.

vyslanec informovat velkého knížete podrobněji o návrzích Konráda III. To také udělal, přestože se moskevský vládce k žádosti jeho pána nijak nevyslovil. Vyslanec mu sdělil, že pokud by Ivan III. dal mazovskému knížeti svou dceru za ženu, „*náš panovník chce být přítelem jeho přátel a nepřátelům jeho, Kazimírovým královským dětem, nepřítelem a chce mu proti nim pomáhat*“. Dále ho ještě informoval, že „*vládce náš kníže Konrád je s pruským magistrem jeden člověk a chtějí proti Kazimírovým dětem stát společně*“.⁴⁶

Velkého knížete možnost spojení s Konrádem III. zaujala, zvláště když mu nabízel také možné sblížení s řádem. Rozhodl se proto, že zároveň s vracejícím se mazovským vyslancem vyšle i své vlastní poselstvo. To mělo v první řadě sbírat informace o knížeti Konrádovi, neboť těch měl panovník zoufalý nedostatek, následkem čehož nedokázal v danou chvíli vůbec posoudit, jestli by pro něho bylo toto nové spojení nějak přínosné. Rozhodně se nyní také nehodlal vyslovit k možnosti sňatku své dcery s Konrádem III., když neměl žádné povědomí, „*jakým knížatům je roven, jak je jeho knížectví veliké a jak lidnaté a kolik má měst*“.⁴⁷ Moskevští vyslanci dostali za úkol zjistit, v jakých vztazích byl Konrád s králem Kazimírem, má-li vůbec dost sil, aby mohl bojovat proti Jagelloncům, jaká města patří k jeho zemi, jestli má kníže nějakého bratra či zda jeho země patří k Polsku nebo k Litvě. Také se měli informovat o vztazích řádu a to jak s Konrádem III., tak i se syny zemřelého Kazimíra IV. Samotného mazovského knížete se měli vyslanci Ivana III. otázat, jak by chtěl jejich panovníkovi konkrétně pomáhat v boji proti Jagelloncům. K otázce možného dynastického spojení obou vladařů, mohli při velkém Konrádově naléhání k odpovědi vyslovit určitý mlhavý příslib. V tom případě jim měl kníže ukázat města, která by případně jeho nevěsta dostala věnem, a samozřejmě se zavázat, že ji nebude nutit, aby přestoupila na katolickou víru.

Vyslanci velkého knížete měli ke Konrádovi cestovat přes Livonsko, kde by následně nastoupili v jednom ze zdejších přístavů na loď, jež by plula do řádového Pruska. Přičemž se měli vyhnout Rize a plout z nějakého menšího města, aby se o nich nedozvěděli lidé polského krále. Ivan III. dal svým vyslancům listy jak pro livonského *magistra provincialis*, tak pro pruského řádového velmistra. Žádal je v nich, aby poskytl jeho poselstvu veškerou potřebnou pomoc na cestě ke knížeti

⁴⁶ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 21, s. 91-92.

⁴⁷ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 21, s. 97.

Konrádovi. Dále dostali jeho vyslanci instrukce, že kdyby řádový velmistr projevil zájem o spojení s jejich panovníkem, Ivan rád vezme obě větve řádu pod svou ochranu, což také již psal králi Maxmiliánovi.⁴⁸ Vyslanci velikého knížete, kteří odcestovali do říše v květnu 1492, aby se zde setkali s římským králem, se ještě nevrátili zpět do Moskvy. Z toho důvodu v tuto chvíli nepovažoval Ivan III., který ještě neměl k dispozici úplně přesné informace o současných záměrech svého spojence, Maxmiliánův plán, který počítal se zapojením řádu do bojů proti Jagelloncům, za zcela neaktuální. Moskevské poselstvo pravděpodobně ke knížeti Konrádovi nedojelo a spojení mezi ním a Ivanem III. se navždy přerušilo. F. Papée se domnívá, že vyslanci velikého knížete zřejmě nebyli propuštěni přes území řádového Pruska.⁴⁹

Na přelomu června a července roku 1493 pobývalo v Moskvě nové litevské poselstvo. Velkokníže Alexandr si jeho prostřednictvím Ivanovi III. stěžoval, že neoprávněně přijímá jeho knížata do svých služeb a drancuje jeho zemi. Požadoval proto, aby moskevský panovník zanechal všech nepřátelských akcí, propustil zajatce a uhradil mu utrpěné ztráty. Tyto požadavky, které nebyly podepřeny konkrétní vojenskou akcí, či alespoň nějakou hrozbou, nemohly samozřejmě přimět moskevského vládce k tomu, aby změnil svůj postoj a vzdal se dobytého území. Ve své odpovědi proto odmítl litevské stížnosti jako neopodstatněné. Knížata z rodů Vorotynských a Bělských sloužila předkům Ivana III. a posléze přešla ke králi Kazimírovi proti vůli Vasilije II. Totéž platí o knížatech Mezeckých. Moskevský panovník tedy pouze přijal nazpět šlechtice z těchto rodů do svých služeb a vyjádřil údiv nad tím, že Alexandr nesouhlasí s jeho jednáním. Vypálení a obsazení litevských měst Mezeck, Masalsk a Vjazma, bylo pouze odvetou za napadení usedlostí těchto knížat. Moskevský vládce musel poskytnout ochranu svým lidem. Tato „nedorozumění“, jak sděluje veliký kníže, ovšem nic nemění na tom, že s Alexandrem „jsme si vždy přáli žít v dobrých vztazích“. Nyní chce litevský panovník „lásku a spojení“, což je také Ivanovým přáním.⁵⁰

Jak se již stalo zvykem, společně s Alexandrovým poselstvím, byl přivezen do Moskvy také list od jeho velkoknížecí rady, který byl adresován Ivanu Jurjeviči

⁴⁸ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 21, s. 100.

⁴⁹ Viz Papée, F., *Jan Olbracht*, s. 89.

⁵⁰ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 22, s. 107.

Patrikejevu. Litevští páni v jeho úvodu ujistili moskevského vojvodu, že přání míru mezi oběma zeměmi je vzájemné. Hlavním bodem obsahu však byla změna v titulatuře Ivana III. Litevská rada se podívovala nad tím, že „*váš panovník si ve svém listě k našemu panovníkovi napsal své jméno povýšeně, ne postaru, podle starého obyčeje*“.⁵¹ V případě, že by snad důvodem této změny bylo Alexandrovo mládí, měl litevský vyslanec zdůraznit, že moskevský vládce je sice starší než velkokníže, ale oba dva jsou stejně urození. Ivan Patrikejev sdělil ve své odpovědi, že „*náš panovník ve svém listu k vašemu panovníkovi si své jméno povýšeně nenapsal, ani nic nového nedodal, tak ho Bůh obdařil od jeho předků a od počátku je pravým urozeným vládcem celé Rusi*“.⁵² Následně však ujistil litevské pány, že rada velikého knížete si přeje klid zbraní, a nic proto nestojí v cestě jednání o míru. Ať tedy „*veliké poselstvo od vašeho panovníka k našemu panovníkovi určené k tomuto úkolu nemešká*“.⁵²

Tím, kdo nyní oddaloval zahájení mírových rozhovorů, byla Litva. Zatímco Moskva dávala jasně najevo, že je připravena začít co nejdříve jednat, velkokníže Alexandr stále otálel s vysláním slibovaného velkého poselstva. Boje v litevském pohraničí v podstatě ustaly a ani šance na přechod dalších knížat pod svrchovanost moskevského vládce nebyly v tuto chvíli velké. Země na litevsko-moskevské hranici byly již také značně zpustošené po několikaletých bojích. Alexandr se v březnu roku 1493 obrátil na svého bratra Jana Olbrachta se žádostí o pomoc ve válce s Ivanem III. Pravděpodobně doufal, že by se mu s případnou polskou vojenskou podporou mohlo podařit získat některá ztracená území nazpět. Ještě v létě však nedostal žádnou odpověď, a proto poslal svému staršímu bratru další list. Informoval ho o tom, že moskevský panovník je nyní ochoten začít jednat o míru a žádal Jana Olbrachta o radu.⁵³

V létě roku 1493 se vrátili do Moskvy vyslanci, které poslal Ivan III. k římskému králi. Veliký kníže se od nich dozvěděl, že Maxmiliánova pozornost je nyní soustředěna spíše na západní Evropu a nelze počítat s tím, že by vojensky

⁵¹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 22, s. 105. Tento list adresovaný Ivanu Jurjeviči Patrikejevu je taktéž otištěn v edici *Akty, odnosjaščijesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 110, s. 129. Zde jsou navíc uvedeny i pokyny, které od velkoknížecí rady obdržel litevský vyslanec.

⁵² *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 22, s. 107-108.

⁵³ List velkokníže Alexandra polskému králi Janu Olbrachtovi ze dne 17. srpna 1493, in: Kolankowski, L., *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, s. 410-411.

Jagellonce jakkoli zaměstnal. Ani další spojenec moskevského panovníka Moldavsko, nezpůsobil Litvě nějaké nesnáze. Štefan III. zaútočil pouze na Polsko; vojsko pod vedením jeho syna napadlo Podolí a dostalo se snad až ke Lvovu.⁵⁴ Na zemi velkoknížete Alexandra však nezaútočil. Ivan III. sice prohlašoval, že všichni Jagellonci jsou jeho nepřátelé, ale je zcela zřejmé, že za hlavního z nich považoval litevského vládce. Z toho důvodu by patrně více uvítal, kdyby případné moldavské útoky směřovaly na území Litvy spíše než proti Janu Olbrachtovi.

Veliký kníže moskevský se nejvíce spoléhal v boji proti Alexandrovi na Mengli Gireje. Krymský chán během celého roku ujišťoval ve svých listech velikého knížete o svých útocích na Litvu.⁵⁵ Ty ovšem měly povětšinou charakter lokálního drancování malého území blízko společné hranice a nezpůsobily Litvě mnoho starostí. Pouze na jaře se pokusil krymský chán o větší výpravu, která směřovala do okolí Kyjeva a Putivle. Ani ta nebyla příliš úspěšná. Naopak při následném odvetném útoku se Litevcům podařilo vypálit chánovo pracně budované město Tiahin. Moskevský panovník proto nebyl vůbec spokojen s vojenskou aktivitou svého spojence. Svému vyslanci na Krymu sdělil: „*Píše mi car, že jeho lidé bez přestání napadají litevskou zemi, a my jsme zde slyšeli, že velmi málo lidí přichází z jeho země na litevskou zemi a nic nezískali; a nyní poslal syna a s ním 500 lidí, ale 500 lidí co je to za válku proti litevské zemi?*“⁵⁶ Ivan III. alespoň informoval chána o svých úspěších v boji s Alexandrem a povzbuzoval ho, aby ani on nezaostával. Moskevský vládce se také stále snažil zamezit diplomatickému spojení mezi Litvou a Krymem. Přesvědčoval Mengli Gireje, aby zajal litevské posly, pakliže by k němu znovu přišli, a sám aby nikoho k Alexandrovi neposílal. To se mu podařilo, neboť ho jeho vyslanec z Krymu informoval o tom, že na jeho radu chán litevského posla zajal.⁵⁷ Následně ho přímo Mengli Girej ujistil, že je Alexandrovým nepřítelem, a proto k němu nikoho nehodlá posílat.⁵⁸ Naskýtala se ovšem otázka, proč také moskevský panovník nezajal příchozí litevské vyslance,

⁵⁴ O útocích Moldavanů na Podolí podává zprávu z Krymu Ivanovi III. moskevský vyslanec, in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 40, s. 181.

⁵⁵ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 41, s. 187-188, dok. č. 42, s. 193, dok. č. 43, s. 196.

⁵⁶ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 41, s. 191.

⁵⁷ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 42, s. 195.

⁵⁸ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 43, s. 197.

když k tomu neustále nabádal svého spojence. Veliký kníže připustil, že u něho byli Alexandrovi lidé, ale „*ty vyslance jsme nemohli nepropustit, neboť přijeli pod ochranou*“. Ivan III. však „*k němu své vyslance neposílal a ani nyní neposílá*“.⁵⁹ Mírová jednání mezi Litvou a Moskvou se pro velikého knížete vyvíjela vcelku příznivě a ten tak neměl žádný důvod je přerušit tím, že zajme litevské vyslance. Sám se ostatně k tak nestandardnímu kroku jako by bylo zadržení členů zahraničního poselstva, v kontaktech s křesťanskými zeměmi nikdy neuchýlil. To mu však nebránilo, aby k takovému činu nenabádal svého spojence chána Mengli Gireje.

Přes velkou snahu se nepodařilo Ivanovi III. zcela přerušit vzájemné kontakty Litvy a Krymu. Mengli Girej neustále sděloval do Vilna, že si přeje žít s Alexandrem v míru.⁶⁰ Nijak ho neznepokojovalo, že v tutéž dobu jeho lidé drancovali litevské pohraničí. To také krymskému chánu velkokníže vytýkal: „*Ty jsi k nám s naším poslem odkázal i svého posla jsi k nám poslal, že s námi chceš soužití a přízeň. A za tím svým poslem jsi do naší země válku vpustil ... tvoji lidé naší zemi napadají, naše lidi zabíjejí a mnohé další škody způsobují ... to je to znamení tvé přízně vůči nám?; své posly k nám posíláš a na naší zemi útočíš.*“⁶¹

Na konci léta se Alexandr rozhodl, že do Moskvy vyšle co nejdříve mírové poselstvo. Ještě před tím však pro ně požádal Ivana III. o ochranný glejt, jenž mu měl zaručovat volný příjezd i odjezd.⁶² Teprve v listopadu roku 1493 byl litevskému velkoknížeti doručen list od krále Jana Olbrachta, ve kterém mu jeho bratr radil, aby se s moskevským vládcem usmířil.⁶³ Polsko nemělo zájem zasahovat do vzdálené války na východě a jeho panovník nemohl pro svého bratra bez souhlasu stavů nic udělat. Litva mohla počítat s polskou spoluprací spíše v boji proti krymským Tatarům či Moldavsku, neboť ti ohrožovali obě tyto země.

V lednu roku 1494 dorazilo do Moskvy očekávané mírové poselstvo vyslané velkoknížetem Alexandrem. V jeho čele stáli trocký vojvoda Petr Montygerdovič⁶⁴

⁵⁹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 45, s. 204.

⁶⁰ Pułaski, K., *Stosunki z Mendli-Girejem*, dok. č. 25, s. 224.

⁶¹ Pułaski, K., *Stosunki z Mendli-Girejem*, dok. č. 26, s. 225.

⁶² *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 23, s. 108-111.

⁶³ *Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie II.*, dok. č. 122, s. 247-248.

⁶⁴ Kníže Petr Janovič Montygerdovič († po roce 1497), na přelomu let 1490-1491 byl jmenován trockým vojvodou a zemským maršálkem.

a žemaitický starosta Stanislav Kiežgajlo.⁶⁵ Samotné vyjednávání o podobě mírové smlouvy bylo velmi rychlé a trvalo jen něco kolem čtrnácti dnů. Litevci, kteří původně navrhovali, aby si oba státy podržely území, která vlastnily před začátkem války, byli rychle přinuceni k ústupkům. 5. února 1494 byla smlouva mezi Moskvou a Litvou slavnostně podepsána Ivanem III. a vyjednávači zastupujícími velkoknížete Alexandra.⁶⁶ „Z boží vůle a z naší lásky my Ivan, z Boží milosti vládce celé Rusi a veliký kníže vladimirský, moskevský, novgorodský, pskovský, tverský, jugorský, permský, bulharský a dalších zemí, jsme přijali lásku a uzavřeli věčnou smlouvu se svým bratrem a zetěm s Alexandrem, s velikým knížetem litevským, ruským a žemaitickým“, tak začíná text mírového dokumentu. Oba vládci se stávají od nynějška spojenci. Tento svazek je zaměřen proti všem možným nepřátelům včetně Tatarů. Pokud tedy bude Litva vystavena jejich nájezdu, stačí vzkázat do Moskvy a „my ti pomůžeme“.⁶⁷ Právě vyhlídka na pomoc v boji s tatarským nebezpečím byla v očích Litevců určitou kompenzací za nemalé územní ztráty. Moskevský panovník si podržel skoro vše, co se mu podařilo získat v předcházejících bojích. To jest celou Vjazmu a také velkou část území věrchovských knížat s městy Kozelsk, Sereňsk a Peremyšl. Litvě naopak zůstaly Mcensk, Sierpejsk, Masalsk, Lubuck a některá další menší města. Ivan se také vzdal nároků na Smolensk. Jako území svých zájmů naopak uvedl Rjazaň. Alexandrovi se nepodařilo prosadit, aby vzhledem k tomu, že Novgorod, Pskov a Tver přešly pod vládu moskevského panovníka, bylo Livonsko uznáno jako zájmová sféra litevského státu.⁶⁸ Naopak velkokníže se musel zavázat, že nedovolí Michalu Tverskému opustit území Litvy, popřípadě ho znovu nepřijme, pakliže by se mu podařilo odjet. Následovala ještě ustanovení o volném obchodu a zákazu přijímat do svých služeb knížata svého partnera. V případě nějakých hraničních nesrovnalostí či jiných nedorozumění měla být ustavena rozhodčí komise ze šlechticů obou stran. Platnost smlouvy nekončila smrtí jednoho z partnerů, případný nástupce jí byl dále vázán.

⁶⁵ Kníže Stanislav Janovič Kiežgajlo († 1527), žemaitický starosta od roku 1486. Posléze se stal v roce 1522 vilenským kastelánem.

⁶⁶ Text smlouvy je publikován v edici *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 24, s. 125-132.

⁶⁷ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 24, s. 125.

⁶⁸ *Akty, odnosjaščiesja k istorii zapadnoj Rossii I*, dok. č. 114, s. 135-136.

Poté co bylo dokončeno vyjednávání o podobě smlouvy, předali litevští vyslanci velikému knížeti list, ve kterém ho jejich vladař oficiálně požádal o ruku jeho dcery, „*abychom s tebou byli ve věčné přízni a v pokrevném svazku nyní a na věky*“.⁶⁹ Moskevský vládce vyslovil souhlas s Alexandrovým přáním a poprvé dovolil jeho lidem, aby spatřili svou budoucí panovnici. Litevský velkokníže se musel zaručit, že si jeho žena uchová pravoslavnou víru a nebude nucena konvertovat ke katolictví. Přesné znění dokumentu, který se týkal této záležitosti a jenž měl Alexandr potvrdit, předal jeho vyslancům. Další den byla Ivanova dcera Jelena⁷⁰ provdána *per procurationem* za litevského panovníka.

Následně v březnu téhož roku vyslal Ivan III. své velké poselstvo v čele se Semjonem Rjapolovským⁷¹ do Vilna. To zde bylo přítomno slavnostní přísaze litevského panovníka, který se tak zavázal dodržovat uzavřenou smlouvu.⁷² Tímto *de facto* také uznal Ivanův titul „*vládce vší Rusi*“ uvedený v záhlaví dokumentu. Celkově mírová smlouva nepřinášela Litvě mnoho výhod. Hranice moskevského státu se přiblížila ke Smolensku, který byl strategickým bodem na cestě do nitra země. V oblasti horní Oky se většina knížat dostala pod svrchovanost Moskvy. Hranice se zde velmi komplikovaně vlnila a přinášela tak do budoucna možnost dalších konfliktů. Citelně v tomto regionu také poklesla prestiž litevského státu. Tyto ztráty mohlo snad částečně vyvážit ustanovení, které zakazovalo přecházení knížat pod svrchovanost druhého panovníka, či závazek pomoci v bojích s Tatary.

⁶⁹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 24, s. 122-123.

⁷⁰ Jelena Ivanovna (* 1476, † 1513), nejstarší dcera velikého knížete moskevského Ivana III a Sofie Palaiologovny. Roku 1495 se provdala za litevského velkoknížete Alexandra Jagellonského.

⁷¹ Semjon Ivanovič Rjapolovský († 1499), moskevský vojvoda, bojar a dvořan Ivana III.

⁷² *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 25, s. 142.

V. Neklidný mír 1494 - 1500

Uzavření smlouvy mezi Moskvou a Litvou v roce 1494 ukončilo pohraniční válku těchto dvou zemí. Zároveň s mírovými rozhovory probíhalo na moskevském dvoře také vyjednávání o svatbě litevského panovníka Alexandra s Jelenou, dcerou velkého knížete Ivana III. Jednání ohledně sňatku taktéž dopadlo úspěšně. Moskevský vládce pouze požadoval, aby jeho dceři bylo umožněno na Litvě svobodně vyznávat pravoslavnou víru, což měl Alexandr stvrdit zvláštní listinou. Její přesnou znění přivezli vyslanci velkého knížete na vilenský dvůr, kde měla být slovo od slova přepsána a potvrzena jeho nastávajícím zetěm. Litevský panovník sice požadovanou listinu svému budoucímu tchánovi vystavil, ta ale navíc obsahovala větu o tom, že Jelena může, pakliže bude chtít, konvertovat k „římskému zákonu“. Moskevští vyslanci však neměli oprávnění takto pozměněný dokument přijmout.

Velkokníže Alexandr následně tuto listinu poslal se svými vyslanci k Ivanovi III. Ten ji ovšem rozhořčeně odmítl a sdělil jim, že *„jestliže váš panovník nám nedá listinu v požadovaném znění, my za něho svou dceru nemůžeme provdat ... nejsme to my, kdo ruší naše ujednání, veliký kníže Alexandr je ruší a nechce s námi být v příbuzenstvu“*.¹ Po tomto ostrém vystoupení moskevského vládce se velkokníže rozhodl ustoupit a vydat Ivanovi III. listinu dle jeho požadavků. Ta byla doručena do Moskvy v listopadu roku 1494. Alexandr dal ještě velikému knížeti na vědomí, že jeho prudká reakce nebyla na místě, neboť přece *„jsme to nechali na svobodném rozhodnutí kněžny, zda zvolí zákon římský či řecký“*.² Následně ale jeho vyslanci předali Ivanovi III. požadovaný dokument. *„My Alexandr, z Boží milosti veliký kníže litevský, ruský, žemaitský a dalších zemí, dali jsme nyní tento náš list svému bratru a tchánu Ivanovi, velikému knížeti vladimírskému, moskevskému, novgorodskému, pskovskému, tverskému, jugorskému, permskému, bulharskému a dalších zemí na to, že za nás provdal svoji*

¹ Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim, dok. č. 28, s. 149-150.

² Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim, dok. č. 30, s. 158.

*dceru Jelenu a my jeho dceru nebudeme nutit přijmout římský zákon a ona si podrží svůj řecký zákon.*³ Takové bylo znění listiny, o níž se tak dlouho vyjednávalo. Litevským vyslancům bylo poté sděleno, že svatbě již nestojí nic v cestě a na den Božího narození si mohou přijet pro jeho dceru. Ivan III. listinu přijal, navzdory tomu, že mu nepřiznávala titul vládce vsí Rusi. Ten byl naopak uveden v oné pozmeněné verzi. Zdá se tedy, že Alexandr, který nadále oslovoval moskevského panovníka pouze jako velikého knížete, a neuznával tedy jeho nový titul, byl možná zpočátku ochoten jej akceptovat, výměnou za budoucí možnost konverze jeho dcery na katolickou víru.

6. ledna roku 1495 přijelo do Moskvy slavnostní poselstvo, které mělo doprovodit nastávající manželku Jelenu k jejímu muži do Vilna. V jeho čele byli tentokrát vilenský kastelán Alexandr Golšanský⁴ a Jan Zabrzeziński, který tuto svatbu pomáhal vyjednávat. Ivan III. vzkázal litevskému vládci po jeho vyslancích, aby „*stál*“ na svém slibu, že nebude jeho dceru nutit ke katolictví. Zároveň ho varoval, že pokud by „*chtěla naše dcera přistoupit k římskému zákonu, my k tomu své dceři svolení nedáme*“ a jestliže s ním chce Alexandr žít v míru, tak jí to nedovolí.⁵ Také Jelena si vyslechla otcovo napomenutí, aby se pevně držela své pravoslavné víry. Následně 13. ledna opustila princezna i s početným doprovodem ruských bojarů v čele se Semjonem Rjapolovským Moskvu. Svatba se konala 15. února ve Vilně.

Uzavření míru mezi Ivanem III. a Alexandrem neznamenal pro Litvu celkové ukončení bojů na všech frontách. Moskevský panovník totiž nijak nespěchal s tím, aby svým spojencům oznámil, že se s litevským velkoknížetem usmířil. Semjon Rjapolovský, který jel na jaře roku 1494 do Vilna, dostal instrukce informovat vyslance krymského chána či Štefana III. o míru, jestliže budou přítomni na Alexandrově dvoře. Samostatná poselstva však Ivan III. zatím na dvůr žádného ze svých spojenců neposlal. Je možné, že byl rozhodnut počkat na zprávu o tom, že litevský vládce potvrdil dohodnutou smlouvu. To se sice stalo, ale vzhledem k tomu, že se objevily nové neshody ohledně znění listiny zaručující svobodu

³ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 30, s. 159.

⁴ Kníže Alexandr Jurjevič Golšanský († 1511), od roku 1493 vilenský kastelán, naměstník v Grodně v letech 1485-1504. Mladší bratr Ivana Golšanského popraveného v roce 1481 za spiknutí proti Kazimírovi IV.

⁵ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 31, s. 161-162, 165-166.

náboženského vyznání princezny Jeleny, rozhodl se patrně veliký kníže prozatím neinformovat své partnery o ukončení války s Litvou. Mohl tak předpokládat, že případné vojenské akce jeho spojenců, budou účinným argumentem k tomu, aby mu Alexandr vydal dokument požadovaného znění.

Krymští Tataři i Moldavané moskevského panovníka jistě nezklamali, neboť vyvinuli v roce 1494 zatím nejvíce aktivity vůči litevskému státu během celé této války. Mengli Girej v létě podnikl velký nájezd na Litvu. Tataři se dostali až na území Volyně. Zde pak u Wiśniowce následně došlo 23. srpna k bitvě se spojeným litevsko-polským vojskem, které bylo drtivě poraženo.⁶ Také kníže Štefan III. nezahálel a v druhé polovině roku vypálil město Braclav. Po vpádech na polské území to byl první útok Moldavanů během této války, který směřoval proti Litvě. Brzy po svatbě Alexandra s Jelenou, přijeli do Vilna moskevští poslové a požádali velkoknížete, aby dal svolení k průchodu přes svou zemi vyslancům jejich panovníka směřujícím k Mengli Girejovi a ke Štefanovi III.⁷ Litevský vládce se rozhodl svému tchánu vyhovět a zároveň ho informoval o útocích, jež proti němu vedli tito vládci. Naznačil také velikému knížeti, že nyní je to on, kdo je dle uzavřené dohody jeho spojencem. Moskevský panovník ubezpečil svého zetě, že se nezříká svých závazků vyplývajících z mírové smlouvy, kterou spolu nedávno uzavřeli: „*Na tom, co je ve smlouvě dohodnuto, stojím, příteli tvému jsem přítel a nepříteli jsem nepřítel*“.⁸ Ivan III. mu dále sdělil, že ještě za dob vlády Kazimíra IV. uzavřel s moldavským vládcem spojeneckou smlouvu a nyní ho ještě nestihl informovat, že mezi Moskvou a Litvou zavládl mír.

Teprve v květnu roku 1495 se odhodlal Ivan III. informovat Mengli Gireje o tom, že s Litvou uzavřel mír. „*Veliký kníže litevský Alexandr k nám poslal své vyslance, prosíc nás, abychom se s ním smířili a naši dceru abychom za něho provdali. A my jsme se s ním smířili a svou dceru jsme za něho provdali, toto ti dávám na vědomí můj bratře,*“ napsal moskevský panovník krymskému chánovi. Vzápětí po tomto překvapivém oznámení se veliký kníže snažil Mengli Gireje ujistit, že na jejich spojení to nic nemění, neboť „*co je mezi námi v listinách*

⁶ Popis bitvy je uveden v kronice Bernarda Wapowskiego. *Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochonic*, s. 20-21.

⁷ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 33, s. 174, dok. č. 34, s. 179-180.

⁸ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 36, s. 190.

*zapsáno, na tom i nyní stojím, příteli tvému jsem přítel a nepříteli nepřítel“.*⁹ Ivan III. nemohl dát chánovi vědět bezprostředně po té, co se usmířil s Alexandrem, protože cesta mezi oběma zeměmi byla obsazena Tatary z Velké hordy. Nyní však mohou moskevská i krymská poselstva cestovat přes Litvu. Obširněji se už veliký kníže k záležitostem ohledně Litvy nechtěl vyjadřovat. Svému vyslanci nařídil, aby na případné chánovy dotazy odvětil, že nic víc neví. Vzhledem k tomu, že Ivan III. žádal Alexandra o volný průchod svých vyslanců na Krym i do Moldavska současně, lze usuzovat, že také Štefan III. se teprve někdy kolem poloviny roku 1495 dozvěděl o moskevsko-litevském míru.

Mengli Girej byl Ivanovou zprávou nemile překvapen: „*Když jsme to uslyšeli, podivili jsme se*“,¹⁰ napsal do Moskvy. Není se co divit, neboť zatímco krymský chán v roce 1494 zesílil své útoky proti Litvě, moskevský vládce v té době již uzavřel „*s naším společným nepřítelem*“ mír, aniž by se s ním alespoň poradil. Mengli Girej právě toto vyčetl velikému knížeti a také mu připomněl, co vše vykonal za dobu jejich spojenectví, např. vypálení Kyjeva v roce 1482. Krymský panovník se cítil velmi poškozen a rozhodně ho nijak neuspokojilo ujištění Moskvy o dále trvajícím spolku, který byl nyní v podstatě zaměřen pouze proti Velké hordě. Viditelným důsledkem této jednostranné akce Ivana III. bylo uvolnění vzájemných diplomatických kontaktů.

V dubnu a květnu roku 1494 proběhlo v Levoči setkání jagellonských panovníků.¹¹ Zúčastnili se ho uherský a český král Vladislav, polský panovník Jan Olbracht, kardinál Fryderyk, kralevic Zikmund a také ansbašský markrabí Fridrich Hohenzollernský.¹² Zájmy litevského vládce Alexandra zde hájil Jan Olbracht. Ačkoli není přesně známo, o čem Jagellonci a jejich švagr jednali, přesto je několik témat jasně patrných. Hlavní záležitostí bylo zřejmě urovnání vztahů mezi polským a uherským králem, popřípadě snaha posílit vnitřní postavení Vladislava II. v Uhrách. Dalšími tématy mohl být vztah dynastie k římskému panovníkovi Maxmiliánovi I., válka proti osmanské říši, vztahy ke Štefanovi III. či

⁹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 47, s. 212-213.

¹⁰ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 48, s. 218.

¹¹ Více k tomuto sjezdu viz Finkel, L., *Zjazd Jagiellonów w Lewoczy r. 1494*, in: *Kwartalnik historyczny* XXVIII, 1914, s. 317-350.

¹² Fridrich Hohenzollernský (* 1460, † 1536), markrabí z Ansbachu, kníže z Bayreuthu. Byl synem braniborského markrabího Albrechta Achillese († 1486). V roce 1479 se stala jeho manželkou Žofie Jagellonská (* 1464, † 1512) dcera Kazimíra IV.

s tím částečně spojená otázka, jak zabezpečit nejmladšího z bratrů Zikmunda. Jednou z možností, nad kterou se uvažovalo a kterou prosazoval hlavně Jan Olbracht, bylo dosadit ho na trůn v Moldavsku, a tak do budoucna zajistit přátelštější vztahy této země k jagellonským državám. V tomto bodě však k dohodě nedošlo. I když výsledky tohoto rodinného sjezdu nebyly nijak oslnivé, přesto se jednalo o významný pokus jagellonských panovníků vést v určitých směrech společnou zahraniční politiku. Jejich hlubší spolupráce mohla být významným pozitivem také pro Litvu, která by se tak mohla vyvarovat toho, že by v případě nějakého příštího konfliktu s Moskvou zůstala zcela bez spojenců tak jako v právě skončené válce. Nehledě k tomu, že už případný společný politický tlak mohl potencionální litevské nepřátele odradit od jejich útočných akcí.

Velmi brzy po podpisu mírové smlouvy mezi Litvou a Moskvou se ukázalo, že ani nyní nebudou vzájemné vztahy těchto dvou zemí bezproblémové. Sňatek Alexandra s Jelenou nepřinesl velkoknížeti záruku přátelského soužití s Ivanem III., ale naopak se stal záminkou pro časté stížnosti na vilenském dvoře. Již vyjednávání o listině zaručující Jeleně svobodně vyznávat pravoslaví naznačilo, že shoda mezi oběma panovníky je velmi křehká. První spornou záležitostí se stal případ Anny Kobryňské, manželky Fjodora Bělského, jenž po nezdařeném spiknutí proti králi Kazimírovi uprchl do Moskvy. Ivan III. se po letech opět vrátil k této věci a ještě na počátku roku 1494 požádal litevského vládce, aby kněžnu propustil za jejím manželem.¹³ Alexandr se rozhodl nechat ji odjet. Po tomto rozhodnutí Anně Kobryňské napsal v srpnu přímo moskevský panovník a vyzval ji, aby co nejrychleji přijela za svým chotěm s tím, že k ní posílá lidi, kteří ji pomohou se stěhováním.¹⁴ Zdálo se, že celá záležitost tím bude vyřízena. Ovšem nebylo tomu tak, neboť kněžna se za svým manželem odmítla přestěhovat. Ivan III. nevěděl přesně, z jakého důvodu Anna Kobryňská nepřijela do Moskvy, a opětovně vyzval Alexandra, aby ji propustil. Litevský vládce poté velikému knížeti sdělil: „*My jí nebráníme, jestli chce, může ke svému muži jet a*

¹³ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 24, s. 133, dok. č. 25, s. 141.

¹⁴ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 27, s. 144-145.

*jestli nechce, my jí nemůžeme nutit*¹⁵ Moskevský vládce však přesto trval na jejím vydání, neboť

„v našem křesťanském zákoně, i když žena nechce k svému muži, přesto mu má být i proti své vůli vydána“.¹⁶ Požadoval proto její urychlené předání lidem Bělského, kteří si pro ni přijedou. Velkokníže Alexandr si ovšem stěžil mohl dovolit násilím poslat šlechtičnu za jejím chotěm. To následně také vzkázal do Moskvy. Tím byla celá záležitost uzavřena a kníže Fjodor Bělský již nikdy svou manželku nespatriil.

Když v lednu roku 1495 Ivan III. předával litevskému doprovodu jejich nastávající paní, vzkázal do Vilna svému zeti, aby nechal Jeleně postavit pravoslavný kostel přímo na hradě. Jeho vyslanci v čele s vojvodou Rjapolovským se také měli zmínit před Alexandrem o tom, že moskevský panovník je nespokojen s tím, že jej velkokníže neoslovuje tak, jak je zapsáno v mírové smlouvě, tedy nepoužívá titul vládce vsí Rusi. Zatímco k této otázce se litevský vládce nevyjádřil, ohledně nového ortodoxního chrámu sdělil do Moskvy, že na hradě jej nemůže postavit s ohledem na *„ustanovení předků“*. Dále velikého knížete informoval, že pravoslavný kostel, který zde máme *„je blízko a když tam její milost chce zajít, my jí v tom nebráníme“*.¹⁷ Tato odpověď ovšem Ivana III. vůbec neuspokojila a dále trval na tom, aby jeho zeť postavil své manželce ortodoxní chrám. Veliký kníže také prohlásil, že má informace od ruských bojarů, že *„naše dcera a velká kněžna musí do kostela chodit velmi daleko“*. Také dvořani, kteří dělají Jeleně společnost, nejsou pravoslavné víry a tedy *„ne všechno je tak, jak nám náš bratr a jeho rada slíbili“*.¹⁸ Moskevský vládce proto opětovně vyzval Alexandra, aby byl pamětlivý svých závazků a nenutil jeho dceru k *„římskému zákonu, aby se kvůli tomu láska a přátelství, které jsou mezi námi nenarušily“*.¹⁹ Už necelého půl roku po svatbě tak vztahy obou zemí zaznamenaly první vážnější trhliny.

V létě roku 1495 se litevský velkokníže pokusil získat od svého tchána pomoc

¹⁵ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 35, s. 188.

¹⁶ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 36, s. 193.

¹⁷ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 35, s. 187.

¹⁸ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 36, s. 191.

¹⁹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 36, s. 194.

v boji proti krymským Tatarům. Jeho posel proto Ivana III. informoval o tom, že se Mengli Girej zřejmě chystá napadnout Litvu. Požadoval proto, aby mu jak je v jejich smlouvě napsáno, poskytl pomoc proti tomuto nepříteli. Moskevský panovník projevil velký zájem a dotazoval se litevského posla na mnoho podrobností ohledně tatarského nebezpečí, například zda už krymský chán vytáhl do boje, kterým jde směrem, kdy a kde ho lze očekávat apod. Tyto informace samozřejmě Alexandrův posel neměl a nedokázal na položené otázky odpovědět. Následně se Ivan III. se stejnými dotazy obrátil přímo na velkoknížete. Zároveň ho ubezpečil o tom, že se snaží přesvědčit Mengli Gireje, aby s ním uzavřel mír. Litevský panovník velikému knížeti poděkoval s tím, že až se doslechne, že Tataři již vytáhli, pošle do Moskvy zprávu. Ačkoli se Ivan III. postavil k celé záležitosti velmi ochotně, bylo zřejmé, že od něho nelze žádnou pomoc očekávat. Neboť je patrné, že kdyby Mengli Girej opravdu zaútočil na Litvu, celý nájezd by skončil dříve, než by se tak přesné informace, jaké veliký kníže požadoval, dostaly do Moskvy. Ivan III. ostatně neměl žádný zájem narušovat v této době velmi křehké spojení s krymským chánem. Už z toho důvodu, že Mengli Girej byl nadále jeho jediným partnerem, s nímž mohl počítat v případě, kdyby se Velká horda pokusila napadnout země moskevského vladaře.

Na konci srpna roku 1495 poslal Ivan III. opět své vyslance na Litvu. „*My chceme tobě svému bratru a zeti, z Boží vůlí, projevovat své přátelství*“,²⁰ sdělil na úvod nového poselství moskevský panovník Alexandrovi. Poté už ale dal znovu najevo svou nespokojenost ohledně pravoslavného chrámu, jenž nechtěl velkokníže postavit jeho dceři. Argument, že by tato stavba byla proti ustanovením předků litevského vládce, nenašel v Moskvě pochopení. „*Nám do těch vašich ustanovení nic není*“,²¹ sdělil svému zeti. Svůj požadavek ohledně nového kostela ve svém listu vícekrát zopakoval a dal jasně najevo, že tato záležitost je pro něho prioritní. Druhou záležitostí, která se Ivana osobně dotýkala, bylo nesprávné titulování ze strany velkoknížete. Vytkl Alexandrovi, že se k této věci stále nijak nevyjádřil přesto, že ho již několikrát upomínal. „*Ty náš bratře rozpomeň se na*

²⁰ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 40, s. 205.

²¹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 40, s. 206.

*naši smlouvu a piš k nám své listy tak, jak je napsáno v naší smlouvě.*²² S tím byl spojen i nový požadavek velkého knížete, aby mu litevský panovník znovu vydal listinu, která zaručuje Jeleně svobodu náboženského vyznání. V té, co mu Alexandr poslal, totiž chybí právě titul „*gosudar vseja Rusi*“. Ivan III. ji přijal jen z toho důvodu, že nechtěl déle zdržovat dohodnutý sňatek své dcery. Ostatně ho udivilo, proč v listině požadované oslovení schází, když v původní verzi, která však obsahovala také zmínku o tom, že Jelena muže přestoupit ke katolictví, pakliže bude chtít, bylo. Moskevský vyslanec se proto otázal velkoknížete: „*Z jakého důvodu svému bratru nedáš takovou listinu, jakou jsi mu dával a kde je jméno našeho vládce napsané dle smlouvy?*“²³ Alexandr ve své odpovědi jen ubezpečil moskevského panovníka, že jeho dcera svobodně vyznává svou víru a on dodržuje své sliby.

V letech 1494-1495 byly diplomatické kontakty mezi Moskvou a Litvou velmi intenzivní. Po tomto Ivanově listu se však poněkud rozvolnily. Další zprávu poslal veliký kníže Alexandrovi až v lednu roku 1496. V ní si stěžoval, že turecký vyslanec, který k němu jel, byl v Kyjevě zadržen a poslán zpět. Důvodem, bylo podle litevského vládce to, aby „*si tito vyslanci naše země neprohliželi*“.²⁴ Zdá se, že Alexandr vrátil turecké poselstvo zpět také proto, aby dal svému tchánovi najevo nespokojenost s jeho chováním vůči Litvě. Dosud totiž vyslanci jedoucí od knížete Štefana či chána Mengli Gireje mohli do Moskvy svobodně cestovat přes litevské území. Vzhledem k tomu, že situace na moldavsko-litevské hranici byla stále velmi neklidná a krymští Tataři nadále podnikali nájezdy, mohl mít velkokníže pocit, že moskevský panovník nedělá dost proto, aby zavládlo mezi ním a těmito Ivanovými spojenci příměří. Neměl tedy žádný zájem na tom, aby napomáhal komunikaci mezi svým tchánem a Turky. Také musíme vzít v úvahu, že vztahy Vilna a Moskvy nebyly v tuto chvíli nijak zvláště vřelé. K tomu všemu se na společné hranici obou zemí začaly znovu odehrávat různé incidenty.

V březnu téhož roku dorazilo do Moskvy nové litevské poselstvo. To se snažilo přesvědčit velkého knížete o tom, že ačkoliv Alexandr nedal své ženě postavit

²² *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 40, s. 208.

²³ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 40, s. 210.

²⁴ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 41, s. 215.

nový kostel, přesto ji nijak neomezuje v její víře. Jeho zeť ho dále informoval, že na Litvě je dostatek pravoslavných chrámů, které může Jelena kdykoli navštívit. Ostatně „v našich listinách není nic napsáno o tom, že bychom měli stavět nové kostely“. Co se týká dvořanů, kteří jsou u litevské panovnice přítomni, „jsou u ní ti, kteří se k tomu nejvíce hodí, a věz, že to nepředstavuje žádnou překážku pro její pravoslavnou víru“.²⁵ Velkokníže dále naznačil, že nynější pohraniční incidenty by bylo vhodné řešit sestavením rozhodčí komise, tak jak to předpokládá smlouva z roku 1494.²⁶ K záležitosti ohledně tureckého vyslance se nijak nevyjádřil.

Během roku 1496 se vzájemné vztahy Moskvy a Litvy výrazně zhoršily. Incidentů na společné hranici stále přibývalo a neumožnění průjezdu tureckého vyslance situaci dále vyostřilo. Ivan III. na Alexandrovy stížnosti nijak neodpovídal. Litevský panovník proto poslal do Moskvy velmi ostrý list. V něm se dožadoval vysvětlení neuspokojivých pohraničních záležitostí a nápravy způsobených škod. Dále zdůraznil, že od roku 1494 jsou oba státy spojenci, on proto považuje kontakty moskevského vládce s Krymem a Moldavskem, jež jsou nepřáteli Litvy, za porušení dohody. „Věz, že my, s Boží pomocí můžeme být tobě a tvým dětem lepším přítelem“,²⁷ sdělil následně velkokníže svému tchánu. V březnu roku 1497 dorazilo na dvůr moskevského panovníka nové Alexandrovo poselstvo se stížnostmi.²⁸ Ivan III. nechtěl v tuto chvíli ještě více vyhrotit vztahy obou zemí a rozhodl se učinit několik vstřícných kroků. Slíbil litevskému vládcovi, že prověří jednání knížat žijících v pohraničí a popřípadě je potrestá. Také se rozhodl, na přímluvu svého zetě, propustit zajaté kupce pocházející z Lübecku. Jiné požadavky, jako byla stížnost na nové mýto vybírané ve Vjazmě, však odmítl jako neoprávněné.

Od roku 1494 pořádali krymští Tataři každoročně nájezdy na Litvu. Ta se jim nedokázala účinně bránit, a tak hlavně oblasti v okolí Kyjeva a Putivle byly velmi zpustošené. Patrně v roce 1496 došlo k obnovení diplomatických kontaktů mezi Mengli Girejem a Alexandrem. Jednání, které tyto dva panovníci spolu nepřímo

²⁵ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 42, s. 216.

²⁶ Viz litevsko-moskevská smlouva z roku 1494. in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 24, s. 127-128, s. 131.

²⁷ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 44, s. 226.

²⁸ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 45, s. 227-231.

vedli, měla stejný charakter jako dříve. Krymský chán opět psal litevskému vládci, že s ním chce žít v míru a přátelství a chce být jeho spojencem.²⁹ Jinak ovšem neučinil nic, aby k tomu došlo. Naopak tatarské nájezdy proti Litvě se stále opakovaly a k tomu se podařilo chánovi zajmout velkoknížecího vyslance, který směřoval do Velké hordy.³⁰ Zdá se, že Mengli Girej očekával výměnou za mír od Alexandra nějaké nabídky. Litevský panovník však z žádným zajímavým návrhem nepřišel a nebyl ani ochoten slíbit chánovi, že nebude v kontaktu s Velkou hordou. Z toho důvodu nedošlo k žádnému zlepšení ve vzájemných vztazích a kontakty litevského a krymského dvora se opět přerušily.

V roce 1493 došlo k navázání kontaktů mezi Dánskem a Moskvou. Oba vládci si velmi rychle porozuměli a ještě téhož roku uzavřeli spolu spojeneckou smlouvu zaměřenou proti Švédsku a Litvě. Dánský král Jan I. (1481-1513), který byl formálně také švédským panovníkem viděl v Moskvě ideálního partnera, jenž mu měl pomoci k tomu, aby se ujal ve Švédsku skutečné vlády. Tam byl momentálně u moci Sten Sture,³¹ který zastával funkci regenta.³² Zdá se, že Litva jako druhý stát, proti kterému bylo dánsko-moskevské spojení zaměřené, byla včleněna do smlouvy spíše návdavkem jako poděkování Jana I. za podporu proti Švédům. Král Jan totiž neměl žádný důvod k válce proti Alexandrovi a s těžší také mohl Litvu vojensky napadnout. Ivan III. se rozhodl, poté co uzavřel mír v roce 1494 s litevským vládcem, vést další výboje směrem do Finska, které bylo součástí švédského království. Posílen spojenectvím s Dány, zaútočil veliký kníže v létě roku 1495 na Vyborg. Válka mezi Moskvou a Švédskem následně trvala až do roku 1497. Sten Sture se v době bojů obrátil na Alexandra, jakožto na zetě Ivana III., aby mu pomohl jako prostředník dojednat s velikým knížetem alespoň krátké příměří.³³ To bylo dohodnuto v březnu roku 1497 s platností na šest let. Postavení Stena Stura v zemi se po vypuknutí války s Moskvou rychle zhoršovalo.

²⁹ Pułaski, K., *Stosunki z Mendli-Girejem*, dok. č. 29, s. 227.

³⁰ Jednalo se o knížete Vasilije Borisoviče Glinského. Informace o jeho zajetí jsou obsaženy v korespondenci Alexandra s Mengli Girejem. in: Pułaski, K., *Stosunki z Mendli-Girejem*, dok. č. 31, s. 230, dok. č. 34, s. 233.

³¹ Sten Sture Starší († 1503), v letech 1471-1497 a 1501-1503 zastával ve Švédsku funkci regenta.

³² K dějinám Švédska a severní Evropy v této době viz Forsten, G. V., *Borba iz-za gospodstva na Baltijskom more v XV i XVI stoletijach*, S. Petěrburg 1884; Małowist, M., *Handel zagraniczny Sztokholmu i polityka zewneźtrzna Szwejci w latach 1471-1503*, Warszawa 1935.

³³ Alexandr o tom píše do Moskvy počátkem roku 1497. Jeho tchán mu oznámil, že se Švédskem vede nyní prostřednictvím Novgorodu rozhovory a brzy s ním podepíše dohodu o příměří., in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 45, s. 228, 229.

Švédská korunní rada, která jednala s menšími přestávkami od roku 1493 s králem Janem o jeho nástupu na trůn, prohlásila v únoru 1497 regenta za sesazeného. Dánský panovník poté v létě zaútočil na Švédsko a do konce roku měl celou zemi pod kontrolou. Pozice Stena Stura však zůstala natolik silná, že se jej král nemohl úplně zbavit. Naopak bývalý regent získal od Jana I. do správy velkou část Finska s městy Åbo (Turku) a Vyborg. Právě útok Moskvy proti Švédsku byl jedním z hlavních faktorů, který měl vliv na posílení opozičních sil proti Stenu Sturovi, což následně pomohlo dánskému králi k tomu, aby se ujal vlády i v této zemi.

Kralevic Zikmund Jagellonský jako jediný ze synů Kazimíra IV. nespravoval žádné území. Počátkem roku 1496 proto požádal svého bratra Alexandra, aby mu dal do správy část Litvy, konkrétně se jednalo o kyjevské vojvodství. Zdá se, že tato myšlenka byla podporována hlavně nejstarším ze sourozenců, uherským králem Vladislavem II., na jehož dvoře v této době Zikmund žil. Velkokníže však byl jednoznačně proti, přičemž se také odvolával na mínění litevské šlechty: „*Pánové z naší rady a celá naše země nechtějí k tomuto dát svolení*“, sdělil Alexandr polskému králi Janu Olbrachtovi.³⁴ Litevský panovník dále žádal svého bratra, aby mu v případě, že by se Zikmund pokusil domoci silou svých nároků, poskytl pomoc. O tom, že by část země mohla být předána ve správu nejmladšímu Jagellonci, se doslechl také Ivan III. Napsal proto list své dceři Jeleně, v němž se vyslovil proti této možnosti a nabádal ji, aby se i ona takto proti.³⁵ Myšlenka, že by Zikmund získal úděl na Litvě, nebyla tedy uskutečněna. Následně se všichni tři Jagellonští panovníci dohodli, že každý z nich bude vyplácet svému nejmladšímu bratrovi určitou apanáž. Jan Olbracht ujišťoval Alexandra, že tato finanční zátěž nebude pravděpodobně trvat dlouho, neboť má informace od uherského vládce o špatném zdravotním stavu římského krále Maxmiliána I., který zřejmě do dvou let zemře. Tím, kdo by po něm převzal vládu v Rakousích, by mohl být kralevic Zikmund, neboť on má na to skrze svou matku největší nárok.³⁶

Jan Olbracht také již v této době apeloval na velkoknížete, aby Polsko a Litva více spolupracovaly v boji proti pohanům, aby „*nám a našim zemím a poddaným více neškodili*“.³⁷ O tom, jak přesně by měla tato spolupráce vypadat, se bratři

³⁴ *Akty, odnosjaščijesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 135, s. 156.

³⁵ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 43, s. 224-225.

³⁶ *Akty, odnosjaščijesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 135, s. 158.

³⁷ *Akty, odnosjaščijesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 135, s. 159.

radili v listopadu 1496 na společném sjezdu v Parczewie.³⁸ Zde bylo na příští rok dohodnuto společné tažení namířené proti Turkům, jehož cílem mělo být obsazení měst Kilie a Bělgorodu. Tím by se přerušilo přímé spojení mezi osmanskou říší a Krymem, následkem čehož by, podle plánů, došlo k oslabení pozice Mengli Gireje, který neustále podnikal nájezdy proti Litvě a Polsku.³⁹ Také Moldavsko by se tak dostalo do sféry vlivu polského království. Tomu hrozilo už po nástupu Vladislava II. na uherský trůn, že by se v důsledku jednotné politiky jagellonských vládců mohlo dostat do určité politické izolace. Rozdílnost zájmů Uher a Polska byla v tomto směru naštěstí pro Štefana III. příliš veliká, takže ji nedokázaly překonat ani bratrské svazky. V důsledku toho mohl moldavský kníže nadále udržovat kontakty s Moskvou a krymskými Tatary, a být tak jejich spojencem proti Polsku a Litvě. To měla tato nadcházející výprava změnit. Moldavsko mělo být pacifikováno a jeho novým vládcem se stát Zikmund Jagellonský. Obě země by tak získaly v tomto knížectví přátelského souseda, který by zároveň tvořil pevný val proti případným tureckým útokům. V případě úspěchu by tak Moskva přišla o své dva nejdůležitější spojence Krym a Moldavsko. To v době, kdy se vztahy mezi Alexandrem a Ivanem III. opět zhoršovaly, mohlo hrát významnou roli.

V červnu roku 1497 dorazil na dvůr moskevského panovníka litevský posel s žádostí o pomoc v boji proti pohanům. Stejně jako o dva roky dříve, měl i nyní veliký kníže množství dotazů. Dozvěděl se, že Turci táhnou proti Litvě a Polsku a že zřejmě budou mír podporu Tatarů. Alexandr a Jan Olbracht se již připravují k obraně, uherský král jim nemůže pomoci, neboť mezi ním a osmanskou říší je uzavřeno příměří. Přesto jim však přislíbil poslat 11 tisíc mužů jako posilu. K výpravě se má připojit také kníže Štefan. Kam přesně Turci táhnou Alexandr v tuto chvíli ještě nevěděl.⁴⁰ Moskevský vládce odpověděl litevskému panovníkovi až na konci července s tím, že mu rád pomůže, jen ať mu přesně sdělí, jak a kde má zasáhnout. Po zkušenostech z roku 1495 bylo zřejmé, že nějakou skutečnou pomoc nemůže velkokníže od svého tchána očekávat. Naskytá se tedy otázka, proč

³⁸ *Spisok Bychovca*, s. 164-165. Více k tomu také viz Papée, F., *Jan Olbracht*, s. 117-119.

³⁹ Již před tímto setkáním, v průběhu roku 1496, napsal Alexandr Janu Olbrachtovi, že dle jeho názoru lze tatarské nebezpečí účinně eliminovat pouze tak, že si Polsko a Litva zajistí držení Kilie a Bělgorodu., in: *Codex epistolaris saeculi dicimi quinti, III. 1392-1501*, dok., č. 421, s. 436.

⁴⁰ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 46, s. 232-233.

ho tedy tak podrobně o celém nadcházejícím tažení informoval. Zdá se, že Alexandr správně tušil, že se v Moskvě o chystané vojenské akci beztak brzy dozvedí. Chtěl tak svou žádostí o pomoc pravděpodobně jen rozptýlit možné podezření velikého knížete Ivana III. ohledně skutečných záměrů jagellonských vládců.

Na přelomu jara a léta roku 1497 se začalo scházet polské vojsko.⁴¹ Z převážné části ho tvořila zemská hotovost, ale také několik tisíc žoldnéřů a bylo zde i několik set řádových rytířů. Štefan III. zpočátku přislíbil, že se k polské výpravě připojí, ale až ve chvíli, kdy ta zaútočí na Kiliu. Brzy se však dozvěděl, že Jan Olbracht netáhne pouze proti Turkům, ale i proti němu. Moldavský kníže proto požádal o pomoc osmanskou říši, krymské Tatary i Uhry. Také svého spojence v Moskvě informoval o nebezpečí, které mu hrozí. V polovině srpna vstoupilo polské vojsko na moldavské území. Po určitém váhání se Jan Olbracht rozhodl oblehnout sídelní město Suceavu. K tomu došlo se začátkem podzimu. Polákům se však nedařilo město dobýt a jejich postavení se brzy stalo neudržitelným. Naštěstí se však na místě objevili vyjednavací, poslaní uherským králem, kteří zprostředkovali mezi Janem Olbrachtem a Štefanem III. uzavření příměří. Následně 19. října bylo ukončeno obléhání Suceavy a polské vojsko se vydalo nejkratší cestou nazpět do své země. Ovšem během návratu bylo 26. října překvapeno nepřáteli v bukovinských lesích poblíž Kožmína a utrpělo velké ztráty.⁴²

Litevské vojsko vyrazilo na tažení počátkem léta. Na konci července došlo nedaleko Zaslavia k bitvě mezi litevskými oddíly, vedenými knížetem Konstantinem Ostrožským,⁴³ a krymskými Tatary, vyslanými Mengli Girejem jako pomoc moldavskému panovníkovi. Ti ovšem neuspěli a byli poraženi.⁴⁴ Krymští Tataři už v první polovině roku 1497 podnikli na Litvu dva nájezdy. Při tom druhém, který byl veden proti Kyjevu, byl dokonce zabit kyjevský metropolita

⁴¹ Podrobný popis výpravy lze nalézt v kronikách viz *Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochoniec*, s. 22-33 a *Spisok Bychovca*, s. 165-166.

⁴² Více k tomuto tažení viz Borzemski, A., *Sily zbrojne w wołoskiej wojne Jana Olbrachta*, Lwow 1928; Górka, O., *Białogród i Kilja, a wyprawa r. 1497*, Warszawa 1932.

⁴³ Kníže Konstantin Ivanovič Ostrožský († 1533), od roku 1498 naměstník braclavský, v letech 1500-1507 byl po bitvě u Wiedroszy v moskevském zajetí.

⁴⁴ Tuto porážku vylíčil následně Mengli Girej Ivanovi III. ve svém listě jako důkaz toho, jak se snažil pomoci moldavskému vládcovi v boji s Jagellonci. *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 56, s. 256.

Makarius.⁴⁵ Po porážce u Zaslavia už k dalším nájezdům Tatarů v tomto roce nedošlo. Velkokníže Alexandr se pak s celým vojskem přesunul k městu Braclavi. Zde ovšem došlo k tomu, že litevská šlechta odmítla táhnout dále za hranice státu. Zároveň někdy v polovině září dostihl Alexandra moskevský vyslanec. Ten měl pro litevského panovníka list, v němž mu Ivan III. sděloval, že se doslechl o tom, že táhne proti Štefanovi. Připomněl mu, že moldavský vládce je už dlouho jeho spojencem a vyzval ho, aby se s ním usmířil: „*Pamatuj bratře na naši smlouvu, v níž je napsáno, příteli našemu máš být přítel a nepříteli nepřítel.*“⁴⁶ Alexandr svému tchánovi odpověděl, že jeho tažení nesměruje proti Štefanovi, i když by tomu tak být mohlo, vzhledem k tomu, že před časem vypálil litevské město Braclav. Přesto však „*naše tažení směřovalo proti pohanům, proti Tatarům, kteří zaútočili na naše pohraničí a veliké škody nám činili.*“⁴⁷

Intervence Ivana III. ve prospěch Moldavska a nespokojenost šlechticů způsobily, že se litevské tažení v Braclavy zastavilo. Alexandr proto poslal na pomoc svému bratru jen menší část vojska pod vedením zemského maršálka Stanislava Kiszky.⁴⁸ Ostatní se podíleli na opravách města, které bylo vypáleno v roce 1494. Litevci, kteří táhli Janu Olbrachtovi na pomoc, se však setkali s Poláky až na konci října, tedy po porážce v bukovinských lesích. I tak však, jak praví kronikář: „*Když král uviděl vojsko svého bratra, které mu přicházelo na pomoc, byl velmi rád, rozveselil se a srdečně se zaradoval.*“⁴⁹ Bylo to ve chvíli, kdy se polské vojsko chystalo překročit řeku Prut a Litevci jim při tom poskytli krytí proti neustálým výpadům vedených nepřáteli. Následně se král, který byl nemocen, vydal směrem na Lvov, čímž celá výprava skončila. Do dnešní doby se jako vzpomínka na toto tažení, dochovalo v Polsku rčení: Za krále Olbrachta vyhynula šlechta.

Vztahy mezi Alexandrem a jeho tchánem se od moldavské výpravy začaly razantně zhoršovat. Neklamným znamením toho byly také pokračující pohraniční srážky. Případnému zlepšení vzájemných vztahů nepomohlo ani krátké zadržení moskevsko-tatarského poselstva, které se přes Litvu vracelo zpět na dvůr velkého

⁴⁵ Makarius († 1497), kyjevský metropolita.

⁴⁶ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 48, s. 238.

⁴⁷ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 50, s. 243.

⁴⁸ Kníže Stanislav Petrovič Kiszka († 1514), zemský maršálek, lidzký naměstnik.

⁴⁹ *Spisok Bychovca*, s. 166.

knížete. Ivan III. se brzy dozvěděl, že část Alexandrova vojska přeci jen táhla na pomoc polskému králi vracejícímu se z Moldavska. Cítil se proto svým zetěm oklamán a dal mu to jasně na vědomí. „*Vzkázal jsi nám po našich vyslancích, že netáhneš proti vojvodovi Štefanovi a své vojsko jsi proti němu poslal.*“ K tomu všemu se moskevský vládce doslechl, že se snad chystá nová výprava proti jeho moldavskému spojenci. Varoval tedy litevského panovníka, aby se v případě, že s ním chce žít dále v míru, tohoto tažení neúčastnil. Za špatné vztahy, které má se Štefanem III. a Mengli Girejem, si může Alexandr sám, neboť „*oni s tebou chtějí žít v míru, ale ty s nimi v míru žít nechceš*“.⁵⁰ Ivan III. následně ubezpečil svého zetě, že kontakty které udržuje s těmito svými spojenci, nejsou v žádném případě zaměřeny proti němu. Odmítl tak rázně jeho předchozí stížnosti a připomněl mu, že naopak on ví o tom, že Litva udržuje kontakty s jeho nepřáteli, Velkou hordou a Švédskem. Následně mu dal najevo, že má informace o tom, že syny chána Achmata navádí, aby na něho a krymského vládce zaútočili. Dále mu sdělil, že ve Švédsku se nyní ujal vlády dánský král Jan, se kterým má velmi dobré vztahy, a proto se brzy dozví, co si velkokníže se Sten Sturem psali. Ivan III. dal také opět velmi důrazně najevo svou nespokojenost s tím, že mu Alexandr stále není ochoten přiznat titul vládce vší Rusi. Stěžoval si na to jak svému zeti, tak i dceři Jeleně. Způsob, jakým ho litevský panovník oslovuje v listinách ho neuspokojoval také proto, že zde nebyly vyjmenovány názvy zemí, kterým Ivan vládne. Instruoval proto svého vyslance, aby proti tomuto Alexandrovu „*opomíjení*“ protestoval. Ten měl uvést, že listy obsahující tento titul napsali moskevskému panovníkovi např. císař Fridrich III., římský král Maxmilián I., Matyáš Korvín či Jan I. Některé z nich s sebou dokonce přivezl a v případě potřeby je měl velkoknížeti ukázat.⁵¹

Sporů na společné hranici dále přibývalo. Také kupci, jako jedni z prvních, pocítili na svém majetku, že se vzájemné vztahy obou států nezadržitelně zhoršují. Alexandr i Ivan III. si navzájem stěžovali na bezpráví činěné lidmi z druhých zemí. Litevský vládce proto naléhal na svého tchána, aby byla svolána smírčí komise, jež by o těchto záležitostech jednala. Veliký kníže však oznámil

⁵⁰ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 53, s. 252-253.

⁵¹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 53, s. 257.

Alexandrovi, že „*my své bojary pošleme, až bude vhodná doba*“.⁵² Následně mu vzkázal, že komise může být svolána teprve ve chvíli, kdy litevský panovník přizná titul „*gosudar vseja Rusi*“.⁵³

Alexandr prozatím nehodlal Ivanovi III. ustupovat. V listu, který byl doručen do Moskvy v červenci roku 1498, ho proto oslovil opět jen jako tchána a bratra s tím, že vypsal i množství zemí, kterým veliký kníže vládl. Následně se ho snažil přesvědčit o tom, že chce žít v přátelských vztazích jak se Štefanem III., tak s Mengli Girejem. Uvedl, že krymský chán vždy přísahá, že bude dodržovat mír a poté dále útočí na litevské území. Nyní dokonce opět zajal vyslance, kterého k němu Alexandr poslal. Moldavskému vládci zazlíval, že pomáhá Turkům. Oba dva nám „*způsobili dříve i nyní mnoho škod a my jsme jim to trpěli kvůli tobě, našemu bratru*“.⁵⁴ Vzhledem k tomu, že Mengli Girej a Štefan III. nejsou ochotni zanechat činností směřujících proti Litvě, měl by mu moskevský panovník, dle smlouvy, pomoci proti nim. Na závěr svému tchánu vzkázal, aby přestal s vyvoláváním nepokojů v pohraničí, pakliže s ním chce dále žít v míru. Takto formulovaný list mohl ovšem sotva vést ke zklidnění už tak napjatých vztahů. Ivan III. se ve své odpovědi k těmto záležitostem nevyjádřil. Naopak sdělil litevskému vyslanci, že Alexandr vůbec neodpovídá na stížnosti, se kterými se na něho obrací. Konkrétně stále není spokojen s titulaturou, uváděnou v listinách, které mu jeho zeť posílá. Velkokníže také ještě nepostavil své ženě Jeleně pravoslavný kostel, moskevská poselstva mají problémy při průchodu přes litevské území a v poslední řadě se Ivanovi III. nelíbilo, že Litva udržuje diplomatické styky s Velkou hordou a Švédskem. Stále byl také velmi dotčen tím, že se velkoknížecí vojsko podílelo na výpravě proti Moldavsku a to přesto, že Alexandr do Moskvy vzkázal, že se nechystá proti Štefanovi táhnout. Toto vše je důkazem, že litevský panovník velmi významně porušuje smlouvu, kterou v roce 1494 uzavřel s Ivanem III.

Po tomto poselství se diplomatické kontakty mezi oběma vládci v podstatě přerušily. V květnu roku 1499 poslal veliký kníže pouze list své dceři, v němž se jí

⁵² *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 53, s. 251.

⁵³ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 56, s. 272-273.

⁵⁴ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 56, s. 266-267.

dotazoval zda je pravda, že ona i pravoslavní bojaři jsou na Litvě utlačováni ve víře. Jako ostatně po každé, ji také zapřísahal, aby zůstala u „*řeckého zákona*“.⁵⁵ Kolem poloviny roku si Alexandr s Ivanem III. vyměnili krátké zprávy, týkající se zdraví velkokněžny Jeleny. V této době začínalo být zřejmé, že vše směřuje k vypuknutí nové války mezi Litvou a Moskvou. Tu by snad mohlo odvrátit pouze splnění požadavků, které vůči Alexandrovi jeho tchán vznášel.

Po moldavské výpravě se opět zintenzivněly vztahy mezi Mengli Girejem a Ivanem III. Důvod byl nasnadě: vzrůstající spory mezi Litvou a Moskvou. Zároveň zde stále byla Velká horda, sice značně oslabená, ale přesto nebezpečná.⁵⁶ Oba partneři se proto vzájemně ujišťovali, že si v případě konfliktu s Achmatovými syny poskytnou vojenskou pomoc. Stále také probíhala jednání krymského chána s Alexandrem. Ta ovšem nedospěla k žádnému konkrétnímu výsledku, a to ani v době, kdy se do nich jako prostředník vložil moskevský vládce. Ten sice vzkázal svému spojenci Mengli Girejovi, že když se s velkoknížetem usmíří, tak to bude „*velmi dobře*“. Nezapomněl ovšem dodat, že jestliže k dohodě nedojde „*my jsme s tebou, se svým bratrem, na něho [Alexandra, poznámka JK] i nyní zajedno*“.⁵⁷ Litevský panovník neměl žádné iluze o vztazích mezi Moskvou a Krymem. Naopak podezřívával svého tchána, že podněcuje Mengli Gireje ke každoročně se opakujícím nájezdům proti jeho zemi. Na počátku roku 1499 psal Alexandr králi Janu Olbrachtovi o tom, že se doslechl, že se krymský vládce chystá buď sám nebo společně s Turky dobýt Kyjev. K tomu ho měl navádět veliký kníže Ivan III. Ten prý chánovi slíbil, že pokud se zmocní města a předá mu jej, zaplatí mu všechny náklady spojené s touto akcí.⁵⁸ V podezření, že se moskevský panovník spolčuje s Mengli Girejem proti Litvě ho utvrdilo získání listu, který Ivan poslal na Krym. V něm bylo mimo jiné uvedeno, že veliký kníže je s chánem „*na litevského a na Achmatovy děti zajedno*“.⁵⁹ Koncem tohoto roku byl doručen z Krymu Ivanovi III. list, v němž chán sděloval svému spojenci, za jakých podmínek je

⁵⁵ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 58, s. 274-275.

⁵⁶ Moskevský vyslanec informuje v srpnu roku 1498, že horda velmi zeslábla a mezi Tatary panuje hlad, in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 56, s. 255.

⁵⁷ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nagajskoju ordami i s Turcijej*, dok. č. 55, s. 250.

⁵⁸ *Codex epistolaris saeculi dicimi quinti, III. 1392-1501*, dok., č. 442, s. 459-461.

⁵⁹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 61, s. 286.

ochoten uzavřít s Litvou mír.⁶⁰ Moskevský vládce ho následně přeposlal do Vilna svému zeti. Hlavním požadavkem Mengli Gireje bylo odvádění každoročních poplatků z mnoha měst ležících na jihovýchodě litevského státu. To Alexandr rázně odmítl, takže ani tentokrát k mírové dohodě nedošlo.

Nevydařená výprava proti Moldavsku výrazně zhoršila mezinárodní postavení Polska a částečně také Litvy. To vedlo mimo jiné k tomu, že oba státy obnovily rozhovory o unii. Ty probíhaly už před tažením proti Štefanovi III., ale nevedly k žádné dohodě. Ovšem, když bylo nyní Polsko ohrožováno Turky a Moldavany, zatímco Litva pociťovala vzrůstající tlak ze strany Moskvy, obě země rychle našly společnou řeč. Výsledkem bylo uzavření tzv. krakovsko-vilenské unie. Příslušné dokumenty byly podepsány 6. května 1499 v Krakově⁶¹ a poté 24. července 1499 ve Vilně.⁶² Oba státy se zavázaly, že si vzájemně pomohou proti svým nepřátelům a nebudou vyhlášovat válku bez dohody se svým partnerem. V případě smrti litevského či polského panovníka si měla šlechtická reprezentace dané země zvolit nového vládce až po poradě s druhou stranou.

Jan Olbracht usiloval také o narovnání vztahů se svým bratrem Vladislavem II., které byly po nešťastné výpravě do Moldavska napjaté. Po nájezdu Turků na jižní Polsko v květnu roku 1498 byl mladší bratr uherského krále ochoten k ústupkům, a tak došlo brzy poté ke shodě obou zemí. Polsko-uherská dohoda byla uzavřena 13. července v Krakově.⁶³ Jan Olbracht se v ní prostřednictvím Vladislava usmířil s moldavským panovníkem. Zároveň si všichni tři vládci garantovali vzájemnou pomoc v případě napadení Turky. Štefanovi III. nebylo usmíření s Polskem a jeho prostřednictvím tedy i s Litvou proti mysli. Dlouhodobější pokračování válečného stavu by totiž posouvalo Moldavsko do závislosti na osmanské říši, čemuž se kníže chtěl samozřejmě vyhnout. Své stanovisko dal najevo na konci roku 1498, když Turci opět podnikli nájezd na jižní část Polska. Napadl totiž vracející se útočníky a způsobil jim velmi citelné ztráty. Poté došlo na přelomu jara a léta 1499 k podpisu mírové dohody mezi polským králem a Štefanem III.⁶⁴ Ta se v zásadě shodovala se zněním dokumentu uzavřeného v roce 1498. Z jagellonské strany byli účastníky

⁶⁰ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 62, s. 290-291.

⁶¹ *Akty unji Polski z Litwą 1385-1791*, dok. č. 73, s. 121-122, dok. č. 74, s. 123-124.

⁶² *Akty unji Polski z Litwą 1385-1791*, dok. č. 76, s. 126-130.

⁶³ *Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486-1516*, dok. č. 19, s. 49-55.

⁶⁴ *Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486-1516*, dok. č. 28, s. 81-89.

smlouvy Jan Olbracht, Alexandr a Zikmund. Moldavský vládce se stal rovnoprávným spojencem Polska a Litvy. Dokument obsahoval ujednání, jak má vypadat případná pomoc proti Turkům, kterou by polský král v případě potřeby Štefanovi poskytl.

V srpnu roku 1499 přijel po delší odmlce na moskevský dvůr Alexandrův vyslanec. V poselství, které bylo Ivanovi III. doručeno, dal velkokníže poprvé najevo ochotu přiznat svému tchánovi titul vládce vši Rusi. Požadoval však, aby mu moskevský vládce naproti tomu vystavil listinu, v níž by uznal nesporné litevské vlastnictví Kyjeva, pak teprve „*tě budu v našich listech titulovat tak, jak je to zapsáno v našich smlouvách*“.⁶⁵ Informoval také velikého knížete, že se Štefanem III. uzavřel věčný mír tak, jak si to Ivan III. již dlouho přál. Ten následně ve své odpovědi vyslovil nad touto zprávou radost. Je ovšem otázkou, nakolik byla upřímná, neboť usmíření moldavského vládce s Alexandrem v předvečer nového moskevsko-litevského konfliktu připravovalo v podstatě velikého knížete o jednoho z jeho hlavních spojenců. Nabídku ohledně titulatury, Ivan III. samozřejmě razantně odmítl. Důrazně zopakoval litevskému vyslanci opět všechny své stížnosti, týkající se stavby kostela, toho, že je jeho dcera nucena ke katolictví, či že se Alexandr spolčuje s jeho nepřáteli. Na závěr mu ohledně pohraničních incidentů sdělil, že „*my ... svým lidem nepřikazujeme, aby napadali lidi velikého knížete*“.⁶⁶

V napjaté situaci, která panovala mezi Moskvou a Litvou, se nyní moldavský vládce snažil vystupovat jako prostředník. Jeho počínání však nemělo úspěch. Oba panovníci sváděli vinu za současný stav na svého protivníka a zároveň žádali Štefana, aby se v blížícím se konfliktu postavil na jejich stranu. Ten se ovšem rozhodl zachovat si neutralitu. Moskevskému panovníkovi připomněl, že to byl ostatně on, kdo jej přemlouval, aby se s Alexandrem usmířil: „*Tehdy jsme s ním, podle tvé rady, uzavřeli mír.*“⁶⁷ Udivilo ho tedy, že nyní, nedlouho po tom, co mu takto radil, ho naopak žádá, aby s ním byl proti Litvě „*zajedno*“.

Po smrti kyjevského metropolity Makaria začal jeho nástupce agitovat na Litvě pro přijetí florentské unie. To se týkalo jak velkokněžny Jeleny, tak i

⁶⁵ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 61, s. 282.

⁶⁶ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 61, s. 287.

⁶⁷ *Akty, odnosjaščiesja k istorii zapadnoj Rossii I.*, dok. č. 161, s. 183.

pravoslavných knížat a bojarů.⁶⁸ O této činnosti se samozřejmě brzy dozvěděl moskevský panovník, pro něhož se to stalo vítanou záminkou, aby se mohl pasovat do role ochránce ortodoxie, a zasahovat tak do vnitřních záležitostí litevského státu. Ivan III. ihned začal svou dceru ještě důrazněji napomínat, aby pamatovala jeho příkazu a „držela se pevně řeckého zákona a muže svého, aby v tomto neposlouchala, ani kdyby ji mučili nebo by měla přijít o život“.⁶⁹ Zároveň ji žádal, aby mu sdělila, jaká je v tomto ohledu situace. Jelena se ovšem ukázala loajální ke svému muži a žádnou stížnost či informace svému otci neadresovala.⁷⁰

Začátkem roku 1500 kníže Semjon Ivanovič Bělský⁷¹ „bil čelem velikému knížeti Ivanovi Vasileviči, pravoslavnému křesťanskému vládci vši Rusi“.⁷² Jako důvod uvedl, že na Litvě byl vystaven tlaku, aby přestoupil k „římskému zákonu“. Moskevský panovník informoval Alexandra, že jej přijal do svých služeb a to přesto, že smlouva z roku 1494 toto zakazovala. Vzhledem k tomu, že byla ohrožena pravoslavná víra tohoto knížete, nemohl ovšem jednat jinak. Toto sdělení Ivana III. se v podstatě rovnalo vyhlášení války.

Situace v litevsko-moskevském pohraničí vypadala nyní podobně jako v době, kdy Alexandr nastupoval v roce 1492 na velkoknížecí stolec. Drancování, vypalování vesnic, útoky na menší města, boje mezi členy některých šlechtických rodů, jejichž usedlosti se nacházely v blízkosti hranice. Alexandr však ještě učinil zoufalý pokus, aby zachránil křehký mír. Poprvé totiž adresoval do Moskvy list, „našemu bratru a tchánu, Ivanovi, Boží milosti vládci vši Rusi a velikému knížeti“⁷³ a uznal tak po letech urgencí nový titul svého partnera. Důvodem, proč tak neučinil už dříve, bylo to, že Litva byla vystavena atakům ze strany moskevského panovníka. Nyní tedy žádá velkokníže svého tchána, aby přestal atakovat litevské území a vydal mu „toho zrádce“, který „neumí říkat pravdu,

⁶⁸ Více k náboženské politice na Litvě za panování velkoknížete Alexandra viz Pietkiewicz, K., *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, s. 152-172.

⁶⁹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 58, s. 275.

⁷⁰ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 62, s. 292.

⁷¹ Kníže Semjon Ivanovič Bělský († kolem 1507), mladší bratr Fjodora Ivanoviče Bělského, který utekl v roce 1481 do Moskvy.

⁷² *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 63, s. 295.

⁷³ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 64, s. 296.

protože je to zlý člověk“.⁷⁴ Následně mu sdělil, že on nikoho ve své zemi nenutí, aby konvertoval ke katolictví. Gesto, které Alexandr učinil, však už jen naplno odhalilo slabost litevského státu v předvečer nového válečného konfliktu s Moskvou. To také potvrdila odpověď, již dal veliký kníže Alexandrovu vyslanci. Sdělil mu totiž, že stížnosti, které adresoval do Vilna se týkaly nejen jeho titulatury, ale i množství dalších záležitostí, jež napraveny nebyly. Také útlak pravoslaví na Litvě je realitou, a proto musel Ivan III. přijmout další litevská knížata pod moskevskou svrchovanost.

To bylo v době, kdy už vypukl mezi těmito státy nový válečný konflikt. Mezinárodní postavení Litvy nebylo ovšem tak špatné, jak by se mohlo zdát. Po uzavření krakovsko-vilenské unie mohl Alexandr očekávat vojenskou pomoc od svého bratra Jana Olbrachta. Litevským spojencem byla také Velká horda. Zároveň se rozbíhala jednání s Livonskem, které se také cítilo ohroženo Moskvou a posléze, proto vstoupilo v roce 1501 do války po boku litevského státu. Příznivě nakloněn byl Alexandrovi samozřejmě i uherský a český král Vladislav, který se snažil následně pomoci svému bratrovi na diplomatické poli. Velkým úspěchem bylo pro velkoknížete také to, že došlo k usmíření s moldavským vládcem, což vedlo k tomu, že Štefan III. zaujal v nastalém konfliktu neutrální pozici. Moskva tím přišla o jednoho ze dvou hlavních spojenců. Litevci se tak nemuseli obávat toho, že jejich jižní území bude vystaveno nebezpečným nájezdům Moldavanů. Počátkem března roku 1500 Jan Olbracht uzavřel příměří s Turky, které bylo o rok později prodlouženo. To se samozřejmě vztahovalo také na Litvu. V nepřátelském postavení vůči litevskému státu tak setrval z moskevských spojenců pouze krymský chanát. V roce 1499 začal o míru s Mengli Girejem jednat kromě Alexandra i Jan Olbracht, ale ani společné úsilí obou bratrů nepřimělo chána, aby se s Jagellonci usmířil. Krymský panovník tak zůstal jediným spojencem Ivana III.

⁷⁴ Tím je myšlen kníže Semjon Ivanovič Bělský. *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 64, s. 297.

Závěr

Ve druhé polovině 15. století vyvrcholil proces sjednocování ruských zemí pod nadvládou Moskvy. Velikému knížeti Ivanovi III. se podařilo postupně připojit k moskevskému státu Veliký Novgorod a Tver. Zbylé dvě nezávislé ruské země Pskov a Rjazaň byly pevně pod jeho vlivem. Neúspěšná výprava chána Achmata proti Ivanovi III. v roce 1480 vedla k tomu, že se moskevský stát definitivně zbavil závislosti na Tatarech. Naproti tomu se Litva již od 13. století neustále rozrůstala a její panovníci ovládli do roku 1449 rozsáhlá území západní Rusi. Právě v tomto roce, kdy byla podepsána mírová smlouva mezi Kazimírem IV. a moskevským panovníkem Vasilijem II., dosáhla rozloha litevského státu svého maxima. Kazimír Jagellonský, který byl od roku 1447 také polským králem, se po podpisu této dohody věnoval východní politice už pouze sporadicky. To byl také jeden z důvodů, proč se mohl Ivan III., který nastoupil v roce 1462 na moskevský trůn, věnovat vcelku nerušeně připojování zbylých nezávislých ruských zemí k Moskvě. Prestiž Litvy ve východní Evropě mezitím začala v důsledku dlouhodobého zaneprázdnění krále Kazimíra polskými záležitostmi pomalu upadat.

Po připojení tverského knížectví k Moskvě v roce 1485 se Ivan III. rozhodl zaměřit svou pozornost na území Litvy. Jeho spojenci v boji proti Jagelloncům měly být Moldavsko, krymský chanát a uherské království. Moskevský panovník, známý svou opatrností, se ovšem ani v tuto chvíli neodvážil vystoupit proti Kazimírovi IV. otevřeně. Naopak svůj boj za připojení západních ruských zemí, které byly součástí litevského státu, započal nepřímou na konci roku 1486. Od této chvíle se moskevsko-litevské pohraničí stalo dějištěm nepřetržitých srážek a šarvátek. Ty mezi sebou vedli jak členové zde žijících šlechtických rodů, tak i naměstníci spravující jednotlivé oblasti v blízkosti hranice. Vojsko velikého knížete se však těchto akcí až do smrti krále Kazimíra přímo neúčastnilo. Přesto se zdá velmi pravděpodobné, že tyto pohraniční konflikty byly iniciované moskevským vládcem. Ivan III. se prozatím zřejmě necítil dostatečně silný, aby vystoupil proti Litvě přímo, a dal tedy přednost tomuto způsobu. To, že se sám v těchto pohraničních srážkách vojensky neangažoval, mu také dávalo možnost,

aby v případě neúspěchu celou akci ukončil s odůvodněním, že se jednalo pouze o nedorozumění. Zároveň se veliký kníže spoléhal na to, že jeho spojenci zaneprázdní Kazimíra IV. svými aktivitami natolik, že nebude mít čas jakkoli do dění na moskevsko-litevské hranici zasáhnout. I když Ivanovi partneři očekávání z různých příčin nenaplnili, polský král proti pohraničním nepokojům přímo nezakročil. Jeho pozornost v této době totiž poutala hlavně válka s Turky, proto se snažil vyřešit spory s Moskvou diplomatickou cestou.

V roce 1490, po smrti Matyáše Korvína, zaměstnávala střední Evropu hlavně otázka, kdo bude novým uherským panovníkem. V boji o svatoštěpánskou korunu se střetly především dvě dynastie, Jagellonci a Habsburkové. Zároveň se Habsburkové stali novými spojenci moskevského vládce. Ani Maxmilián I. nebyl v boji proti Jagelloncům tak aktivní, jak by si Ivan III. přál. Situace na hranici Litvy a Moskvy se proto v letech 1490-1492 nijak nezměnil. Naopak poté co se veliký kníže dozvěděl, že římský král prohrál boj o uherský trůn, naznačil nepřímo Kazimírovi IV. svou ochotu k jednání o sporných záležitostech. Ačkoli tedy koalice moskevského státu, Habsburků, Moldavska a krymských Tatarů vypadala na první pohled pro Litvu a Polsko hrozivě, nepodařilo se jí Jagellonce porazit. Žádný z partnerů Moskvy nebyl totiž ochoten se vzdát svých vlastních zájmů. Zatímco Maxmilián I. musel věnovat svou pozornost také záležitostem v západní Evropě, Štefan III. byl nucen brát zřetel na postavení Moldavska mezi jagellonskými zeměmi a osmanskou říší. Krymský chán byl ohrožován ze strany Velké hordy, a nemohl proto podnikat nájezdy na země krále Kazimíra.

Změnu přinesla až smrt Kazimíra IV. v roce 1492 a následný rozpad polsko-litevské unie. Zatímco do této doby neměl Ivan III. odvahu vystoupit otevřeně proti Litvě, nyní dospěl k názoru, že pozice nového velkokníže Alexandra je natolik slabá, že nebude s to odolat moskevskému útoku. Jeho předpoklad se ukázal jako správný. Válka probíhala vcelku hladce, k čemuž přispěl i krymský chán Mengli Girej, který začal v této době aktivně napadat litevské území. Alexandr se od počátku snažil nalézt diplomatické řešení konfliktu s Moskvou. Ivan III. se po obsazení Vjazmy a území kolem horního toku řeky Oky rozhodl jednat s litevským vládcem o míru. Ten byl uzavřen na počátku roku 1494. Smlouva přiznávala velikému knížeti držbu většiny území, která během právě skončeného konfliktu získal. Oba panovníci se stali spojenci a měli si pomáhat proti všem nepřátelům včetně Tatarů. Toto ustanovení mohlo být pro Alexandra

určitou kompenzací, nahrazující litevské územní ztráty. K upevnění dojednaného míru, měl dopomoci také sňatek velkoknížete s dcerou moskevského vládce Jelenou. S návrhem na dynastické spojení mezi Jagellonci a Rurikovci vystoupila litevská strana už v roce 1492. Dohoda o sňatku byla však uzavřena až během mírových rozhovorů.

Ačkoli byly záležitosti týkající se svatby Alexandra a Jeleny dohodnuty již počátkem roku 1494, k jejímu uskutečnění došlo až o rok později. Po celou tuto dobu se totiž vlekla jednání mezi panovníky o znění listiny, která měla zaručovat Jeleně svobodu náboženského vyznání. Obtíže, které se vyskytly kolem připravovaného sňatku, jasně ukázaly, že ani nyní nebude mírové soužití obou zemí snadné. Zatímco na Litvě si od příchodu dcery moskevského panovníka slibovali záruku dobrých vztahů s Ivanem III., Jelena se stala pro svého otce spíše vhodnou záminkou k zasahování do vnitřních záležitostí velkoknížectví. To také dokazuje list, který adresovala v roce 1503 do Moskvy: „*Od chvíle, kdy jsem přišla na Litvu, děje se stále něco zlého. Očekávali zde, že se mnou přijde z Moskvy všechno dobré, věčný mír, láska, přátelství, pomoc proti pohanům, ... a teď všichni vidí, že se mnou přišlo mnoho špatného, válka, boj, vypalování měst a usedlostí, prolévání křesťanské krve.*“¹

Zatímco Alexandr s Ivanem III. uzavřeli mír, spojenci velikého knížete Štefan III. a hlavně Mengli Girej se k tomu zatím neodhodlali. Tento stav měla zvrátit výprava, kterou litevský vládce a jeho bratr Jan Olbracht, panující v Polsku, naplánovali na rok 1497. Tažení směřující do Moldavska se však proměnilo v katastrofu a polské vojsko se vrátilo domů poraženo. Alexandr poslal vzhledem k nesouhlasu šlechty a diplomatickému zásahu Ivana III. svému bratru na pomoc jen menší oddíl, který se navíc setkal s Poláky až po porážce v bukovinských lesích. Mezinárodní postavení Polska i Litvy se po této nezdařené výpravě výrazně oslabilo. Oba státy se proto rozhodly pro těsnější spolupráci. Výsledkem bylo uzavření tzv. krakovsko-vilenské unie v roce 1499. Vztahy mezi Ivanem III. a jeho zetěm se naopak od roku 1497 začaly velmi rychle zhoršovat. Stav na litevsko-moskevské hranici začal připomínat dobu před nástupem Alexandra na velkoknížecí stolec. Ivan vznášel mnoho námitek na chování svého litevského partnera a brzy bylo zřejmé, že vše směřuje k novému konfliktu obou zemí. Ten se

¹ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim*, dok. č. 75, s. 373, 369-370.

následně rozhořel v roce 1500. V této druhé válce mezi Litvou a Moskvou se již zcela naplno odhalila vojenská slabost litevského státu. Ten přišel, po podepsání příměří v roce 1503, o území tvořící asi 30 procent jeho rozlohy. Jednalo se hlavně o černigovsko-starodubské a novgorodsko-severské knížectví a část kyjevského vojvodství.

Alexandr Jagellonský nedlouho poté v roce 1506 zemřel. Druhá prohraná válka jasně naznačila, že Litva není bez pomoci schopná se dlouhodobě ubránit tlaku Moskvy. Ukázalo se, že politická pasivita ve východní politice, kterou zaujal Kazimír IV., litevskému státu velmi uškodila. Poskytla Vasiliji II. v závěru jeho vlády a následně jeho nástupci Ivanovi III. dostatek času, aby z Moskvy vybudovali silný státní celek, který se stal Litvě více než rovnocenným soupeřem. Teprve na vlády Alexandra se však toto neblahé dědictví v následných bojích s Ivanem III. projevilo. Expanze Litvy na východ skončila a nyní se její panovníci museli snažit odolat nastupujícímu tlaku svého konkurenta o nadvládu nad západními ruskými zeměmi.

Veliký kníže Ivan III. zemřel roku 1505. V první polovině své vlády úspěšně sjednotil prostor severozápadní Rusi a s konečnou platností se zbavil závislosti na Tatarech. Na konci osmdesátých let pak nastoupil cestu opětovného získání západních ruských zemí, které byly v průběhu minulých staletí připojeny k litevskému státu. Své nároky na tyto země dal Ivan III. jasně najevo také tím, že nově přijal titul vládce vší Rusi. Vůči litevskému panovníkovi se takto poprvé prezentoval v roce 1493 v listě adresovaném velkoknížeti Alexandrovi. Moskva nyní ve vztazích s Litvou převzala na dlouho iniciativu, což potvrdila i vítězstvím v obou válkách.

Seznam použitých pramenů:

AKTA UNJI POLSKI Z LITWĄ 1385 – 1791, wyd. Kutrzeba, S., Semkowicz, W., Kraków 1932

AKTY, OTNOSJAŠČIJESJA K ISTORII ZAPADNOJ ROSSII, sobrannyje i izdannyyje Archeografičeskoju kommissijeju, I. 1340 – 1506, S. Petěrburg 1846

ARCHIWUM KSIĄŻĄT LUBARTOWICZÓW SANGUSZKÓW W SŁAWUCIE II., ed. Radziwiński, Z., Gorczak, B., Lwów 1888

CODEX EPISTOLARIS saeculi decimi quinti, II. 1382 – 1445, ed. Lewicki, A., Kraków 1891

CODEX EPISTOLARIS saeculi decimi quinti, III. 1392 – 1501, ed. Lewicki, A., Kraków 1894

GARBACIK, J., *Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1466 – 1516 (Kodeks zagrzebski)*, Wrocław 1966

GRAMOTY VELIKOGO NOVGORODA I PSKOVA, ed. Valk, S. N., Moskva – Leningrad 1949

KRONIKI BERNARDA WAPOWSKIEO Z RADOCHONIEC . . . (1480 – 1535), ed. Szujski, J., in: *Scriptores rerum Polonicarum II.*, Kraków 1874

PAMJATNIKI DIPLOMATIČESKICH SNOŠENIJ drevnej Rossii s děržavami inostrannymi. Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago

gosudarstva s Polsko-Litovskim, I. (1487 – 1533 god), ed. Karpov, G. F., (Sbornik Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obščestva XXXV), S. Petěrburg 1882

PAMJATNIKI DIPLOMATIČESKICH SNOŠENIJ drevněj Rossii s děržavami inostrannymi. Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Krymskoju i Nogojskoju ordami i s Turcijej, I. (1474 – 1505 god, epocha sverženija mongolskago iga v Rossii), ed. Karpov, G.F., (Sbornik Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obščestva XLI), S. Petěrburg 1884

PAMJATNIKI DIPLOMATIČESKICH SNOŠENIJ drevněj Rossii s děržavami inostrannymi. Pamjatniki diplomatičeskich snošenij s Rimskoju imperijeju, I. (1488 – 1594), S. Petěrburg 1851

PUŁASKI, K., *Stosunki z Mendli-Girejem chanem Tatarów perekopskich (1469 – 1515)*, Akta i listy, Kraków 1881

SOFIJSKAJA VTORAJA LETOPIS, (Polnoje sobranije russkich letopisej VI), ed. Byčkov, A. F., Sanktpetěrburg 1853

SPISOK BYCHOVCA, (Polnoje sobranije russkich letopisej XXXII), ed. Ulašik, N. N., Moskva 1975

DIE STAATSVERTRÄGE DES DEUTSCHEN ORDENS IN PREUßEN im 15. Jahrhundert, ed. Weise, E., *II (1438 – 1467)*, Marburg 1955; *III (1467 – 1497)*, Marburg 1966

VÁCLAV ŠAŠEK Z BÍŘKOVA, *Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa*, Praha 1974

Seznam použité literatury:

- ALEKSANDROV, D. N., *Feodalnaja razdroblenost Rusi*, Moskva 2001
- ALEKSEJEV, V. I., *Rol' cerkvi k sozdanii russkogo gosudarstva: period centralizacii: Ivan III. 1462-1505 gg.*, Sankt-Peterburg 2003
- AVER'JANOV, K. A., *Moskovskoje knjažestvo Ivana Kality, I - III.*, Moskva 1993 – 1994
- BACZKOWSKI, K., *Walka o Węgry w latach 1490 – 1492*, Kraków 1995
- BACZKOWSKI, K., *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471 – 1479*, Kraków 1980
- BAZILEVIČ, K.V., *Vněšňaja politika Russkogo centralizovannogo gosudarstva*, Moskva 1952
- BERNADSKIJ, V. N., *Novgorod i novgorodskaja zemlja v XV veke*, Moskva – Leningrad 1961
- BISKUP, M., *Die polnische Diplomatie in der zweiten Hälfte des 15. Und in den Anfängen des 16. Jahrhunderts*, in: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 26, 1978, s. 161-178
- BISKUP, M. – LABUDA, G., *Dzieje zakonu krzyżackiego w Prusach*, Gdańsk 1986
- BISKUP, M. – GÓRSKI, K., *Kazimierz Jagiellończyk*, Warszawa 1987
- BISKUP, M., *Trzynastoletnia wojna z zakonem krzyżackim 1454 – 1466*, Warszawa 1967
- BŁASZCZYK, G., *Burza koronacyjna. Dramatyczny fragment stosunków polsko-litewskich XV wieku*, Poznań 1998
- BŁASZCZYK, G., *Litwa na przełomie średniowiecza i nowożytności 1492 – 1569*, Poznań 2002
- BOČKAREV, V. N., *Dimitrij Donskoj i razgrom chana Mamaja w 1380 g.*, Gieroičeskoje prošloje russkogo naroda, Moskva 1946

- BOČKAREV, V. N., *Moskovskoje gosudarstvo XV-XVII vv.: Po skazanijam sovremennikov-inostrancev*, Sankt-Peterburg 1913
- BOGUĆKA, M., *Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy*, Warszawa 1981
- BORISOV, N. S., *Ivan III*, Moskva 2000
- BORISOV, N. S., *Ivan Kalita*, Moskva 1995
- BORISOV, N. S., *Politika moskovskich knjazej: konec XIII-pervaja polovina XIV veka*, Moskva 1999
- BORISOV, N. S., *Russkaja cerkov' v političeskoj bor'be XIV-XV vekov*, Moskva 1986
- BORISOV, N. S., *Russkaja feodal'naja derevnja XI-XVI vv.*, Moskva 1987
- BORZEMSKI, A., *Siły zbrojne w wołoskiej wojnie Jana Olbrachta*, Lwów 1928
- BYČKOVA, M. J., *Ruskoje gosudarstvo i Velikoje knjažestvo Litovskoje s konca XV v. do 1569 g.: opyt sravnitel'no-istoričeskogo i zvčenija političeskogo stroja*, Moskva 1996
- DERDEJ, P., *Koronowo 1410*, Warszawa 2004
- DĄBROWSKI, J., *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370-1382*, Kraków 1918
- DUCHIEWICZ, K., *Władysław, Witold, w. ks. litewski: W 500-letnią rocznicę śmierci 1430-1930*, Jarosław 1932
- FENNELL, J. L. I., *Ivan the Great of Moscow*, London – New York 1961
- FENNELL, J. L. I., *The crisis of Medieval Russia 1200 – 1304*, London – New York 1983
- FENNELL, J. L. I., *The Emergence of Moscow 1304 – 1395*, Los Angeles 1968
- FINKEL, L., *Zjazd Jagiellonów w Lewoczy r. 1494*, in: *Kwartalnik historyczny XXVIII*, 1914, s. 317-350
- FORSTEN, G. V., *Borba iz-za gospodstva na Baltijskom more v XV i XVI stoletijach*, S. Petěrburg 1884
- FROJANOV, I. J., *Kijevskaja Rus: Očerki social'no-političeskoj istorii*, Leningrad 1980
- FROJANOV, I. J., *Kijevskaja Rus*, Leningrad 1990

- GONCA, G. V., *Moldavija i osmanskaja agresija v poslednej četverti XV – pervoj treći XVI v.*, Kišiněv 1984
- GÓRKA, O., *Białogród i Kilja, a wyprawa r. 1497*, Warszawa 1932
- GÓRSKI, K., *Łukasz Watzenrode życie i działalność polityczna (1447 – 1512)*, Wrocław 1973
- GREKOV, B. D. – Jakubovskij, A. Ju., *Zolotaja Orda i jejo padénije*, Moskva a Leningrad 1950
- HALECKI, O., *Dzieje Unii Jagiellońskiej I.*, Kraków 1919
- HALECKI, O., *Geografia polityczna ziem ruskich Polski i Litwy, 1340-1569*, Warszawa 1917
- HALECKI, O., *Jadwiga Andegaweńska i kształtowanie się Europy Środkowowschodniej*, Kraków 2000
- HALECKI, O., *Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1915
- HISTORIA DYPLOMACJI POLSKIEJ I*, ed. Biskup, M., Warszawa 1980
- CHOROŠKEVIČ, I. A., *Rus' i Krym: ot sojuza k protivostojaniju: konec XV-načalo XVI vv.*, Moskva 2001
- CHOROŠKEVIČ, I. A., *Russkoje gosudarstvo v sistěme meždunarodnych otnošenij konca XV-načala XVI v.*, Moskva 1980
- JABŁONOWSKI, A., *Sprawy wołoskie za Jagiellonów*, Warszawa 1878
- JANIN, V. L., *Novgorodskaja feodal'naja votčina: Istoriko-genealogičeskoje issledovanije*, Moskva 1981
- JANIN, V. L., *Sredněvekovyj Novgorod*, Moskva 2004
- JAZVICKIJ, V. L., *Ivan III gosudar vseja Rusi*, Moskva 1957
- JEGOROV, V. L., *Istoričeskaja geografija Zolotoj Ordy v XIII-XIV. vv.*, Moskva 1985
- KAMIENIECKI, W., *Spółeczeństwo litewskie w XV wieku*, Warszawa 1947
- KARASJEV, A. – OSKIN, G., *Dimitrij Donskoj*, Moskva 1950
- KARGE, P., *Die ungarisch-russische Allianz von 1482 – 1490*, in: *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 7, 1891, č. I., s. 326-333.

- KARPOV, G. F., *Istorija borby moskovskogo gosudarstva s polsko-litovskim 1462 – 1508*, 2 díly, Moskva 1867
- KIRPIČNIKOV, A. N., *Kulikovskaja bitva*, Leningrad 1980
- KIRPIČNIKOV, A. N., *Vojennoje delo na Rusi v XIII-XV vv.*, Leningrad 1976
- KLUG, E., *Knjažestvo Tverskoje (1247 – 1485 gg.)*, Tver 1994
- KOCZERSKA, M., *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu 1423 – 1455*, Warszawa 2004
- KOCHANOWSKI, J. K., *Witold, wielki książę litewski: Studium historyczne*, Lwów 1900
- KOLANKOWSKI, L., *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, Warszawa 1930
- KOLANKOWSKI, L., *Obrona Rusi za Jagiellonów na przełomie XV i XVI wieku*, Lwów 1916
- KOLANKOWSKI, L., *Polska Jagiellonów. Dzieje polityczne*, Lwów 1936
- KONECZNY, F., *Dzieje Litwy i Rusi przed unją z Polską / W świetle źródeł przedstawił Feliks Koneczny*, Kraków 1924
- KONECZNY, F., *Dzieje Polski za Jagiellonów*, Kraków 1997 (2. wyd.)
- KONECZNY, F., *Dzieje Rosyi I. (do roku 1449)*, Warszawa 1917
- KONECZNY, F., *Jagiello i Witold*, Lwów 1893
- KONECZNY, F., *Litwa a Moskwa w latach 1449 – 1492*, Wilno 1929
- KOSMAN, M., *Wielki książę Witold*, Warszawa 1967
- KOTLJAR, N. F., *Drevneruskaja gosudarstvennost*, St. Peterburg 1998
- KRIČEVSKIJ, B. V., *Russkije mitropolity (cerkov i vlast' XIV. veka)*, 1996
- KRIVOŠEJEV, J. V., *Rus' i mongoly: issledovanije po istorii Severo-Vostočnoj Rusi XII-XIV vv.*, Sankt-Peterburg 1999
- KROM, M. M., *Mež Rusju i Litvoj. Zapadnorusskije zemli v sistěme russko-litovskich otnošenij konce XV – pervoj treti XVI v.*, Moskva 1995
- KRZYŻANIAKOWA, J. – OCHMAŃSKI, J., *Władysław II Jagiello*, Wrocław 1990
- KUCZYŃSKI, S. M., *Wielka wojna z zakonem krzyżackim w latach 1409 – 1411*, Warszawa 1987

KUTRZEBA, S., *Charakter prawny związku Litwy z Polską 1385-1569*.
Pamiętnik VI Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie, Lwów 1935

KWIATKOWSKI, S., *Ostatnie lata Władysława Warneńczyka*, Lwów 1883

LEŚNODORSKI, B., *Dominium warmińskie: 1243-1569*, Poznań 1949

LEWANDOWSKI, J., *Historia Estonii*, Wrocław 2002

LEWICKI, A., *Powstanie Świdrygiełły: Ustęp z dziejów Unii Litwy z Koroną*,
Kraków 1892

LIMONOV, J. A., *Vladimiro-suzdalskaja Rus*, Leningrad 1987

LOŠČIC, J. M., *Dmitrij Donskoj*, Moskva 1989

ŁOWMIAŃSKI, H., *Polityka Jagiellonów*, Poznań 1999

ŁOWMIAŃSKI, H., *Prusy – Litwa – Krzyżacy*, Warszawa 1989

ŁOWMIAŃSKI, H., *Studia nad dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego*,
Poznań 1983

ŁOWMIAŃSKI, H., *Studia nad początkami społeczeństwa i państwa
litewskiego I-II*, Wilno 1931-1932

ŁOWMIAŃSKI, H., *Witold, wielki książę litewski*, Wilno 1930

MACEK, J., *Tři ženy krále Vladislava*, Praha 1991

MACIEJEWSKA, W., *Jadwiga królowa polska*, Kraków 1934

MAŁOWIST, M., *Handel zagraniczny Sztokholmu i polityka zewnętrzna
Szwecji w latach 1471 – 1503*, in: Rozprawy historyczne towarzystwa
naukowego warszawskiego, tom XV, zeszyt č. 2, Warszawa 1935

MAŁOWIST, M., *Kaffa-kolonia genueńska na Krymie i problem wschodni w
latach 1453-1475*, Warszawa 1947

MELACHOV, M., *Kulikovskaja bitva*, "Vojennyj Viestnik", č. 16, 1948

NADOLSKI, A., *Grunwald 1410*, Warszawa 2003

OCHMAŃSKI, J., *Historia Litwy*, Wrocław 1990 (3. wyd.)

PAPÉE, F., *Aleksander Jagiellończyk*, Kraków 1999 (2. wyd.)

PAPÉE, F., *Jan Olbracht*, Kraków 1999 (2. wyd.)

PAPÉE, F., *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich. Ostatnie
dwunastolecie rządów Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1903

- PASZKIEWICZ, H., *Jagiellonowie a Moskwa t. I.: Litwa a Moskwa w XIII-XIV wieku*, Warszawa 1933
- PASZKIEWICZ, H., *O genezie i wartości Krewa*, Warszawa 1938
- PETROV, A. V., *Ot jazyčestva k svjatoj Rusi. Novgorodskije usobici*, St. Peterburg 2003
- PICKOVÁ, D., *Habsburkové a Rurikovci na prahu novověku*, Praha 2002
- PICKOVÁ, D., *Mezi Moskvou a Suceavou (Příspěvek k dějinám rusko-moldavských diplomatických vztahů na přelomu 15. a 16. století)*, in: *Pocta k 60. narozeninám doc. PhDr. Vladimíra Nálevky, CSc.*, (Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 2, Studia Historica IL), s. 29-39.
- PIETKIEWICZ, K., *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań 1995
- POTKOWSKI, E., *Warna 1444*, Warszawa 2004
- PREKOP, D., *Wojna zakonu krzyżackiego z Litwą w latach 1283 – 1325*, Toruń 2004
- PRESŇAKOV, A. J., *Obrazovannije velikorussskogo gosudarstva*, Moskva 1998
- PROCHASKA, A., *Dzieje Witolda, wielkiego księcia Litwy*, Wilno 1914
- PROCHASKA, A., *Król Władysław Jagiełło I-II*, Kraków 1908
- RUTKOWSKI, J., *Skarbowość polska za Aleksandra Jagiellończyka*, in: *Kwartalnik historyczny XXIII*, 1909
- RYBAKOV, B. A., *Kijevskaja Rus' i russkije kňażestva XII. –XIII. vv.*, Moskva 1982
- SAFARGALIJEV, M. G., *Raspad Zolotoj Ordy*, Saransk 1960
- SKRYNNIKOV, R. G., *Kulikovskaja bitva. Problemy izučeniija. Kulikovskaja bitva v istoriji i kulture našej Rodiny*, Moskva 1985
- SPIERALSKI, Z., *Awantury Moldawskie*, Warszawa 1967
- STACHOŃ, B., *Polityka Polski wobec Turcji i akcji antytureckiej w wieku XV do utraty Kili i Białogrodu (1484)*, Lwów 1930
- ŠVEC, L., *Dějiny pobaltských zemí*, Praha 2001

- TICHOMIROV, M. N., *Drevnjaja Moskva XII-XV vv.: Srednevekovaja Rossija na meždunarodnych putjach XIV-XV vv.*, Moskva 1992
- WOLFF, J., *Kniaziovie litewsko-ruscy od końca XIV wieku*, Warszawa 1895
- ZAJĄCZKOWSKI, S. F., *Dzieje Litwy pogańskiej do r. 1386*, Lwów 1930
- ZAJĄCZKOWSKI, S. F., *Dzieje zakonu krzyżackiego*, Łódź 1946
- ZIMIN, A. A., *Formirovanie bojarskoj aristokratii v Rossiji vo vtoroj polovine XV-pervoj treti XVI v.*, Moskva 1988
- ZIMIN, A. A., *Rossija na poroge novogo vremeni*, Moskva 1952
- ZIMIN, A. A., *Rossija na rubeże XV-XVI stoletij*, Moskva 1982
- ZIMIN, A. A., *Vitjaz' na rasput'je: feodal'naja vojna v Rossii XV v.*, Moskva 1991

Lithuania, Poland and Moscovy at the end of the 15th century

Summary

At the end of the 15th century the hitherto cordial relations between Lithuania-Poland and Muscovy that had prevailed in previous decades took on a strongly confrontational nature. It is this initial phase of clashes between these two states that I have selected as the theme of my work. In this thesis I have attempted to both outline the mutual relationships of the rulers of these states before, after and mainly during this conflict, as well as their approaches to it. The conflict is placed within the wider regional context, as it was the attitudes of neighbouring states in both eastern and central Europe that had an impact on the outcome of the first Lithuanian-Muscovite War.

The work is written in chronological order and split into 5 chapters. The introductory chapter (*Lithuania, Poland and the State of Muscovy over the centuries*) is dedicated to the development of the Lithuanian state and the Russian lands from the 12th century to the year 1485. The main focus of attention here are the events that influenced affairs within the two countries and the relationship between them. The next four chapters are the heart of the work. Chapters two and three (*the Start of Border Clashes 1486-1490* and *Unrest in the Shadow of the War for the Hungarian Throne 1490-1492*) describes the mutual relations between Lithuania and Moscow in this period of persistent border conflicts. The fourth chapter (*the War between Lithuania and Muscovy 1492-1494*) portrays developments from the date of Alexandr Jagellonský's appointment as ruler of Lithuania to the signing of the peace agreement between him and the Muscovite sovereign. The fifth and final chapter (*The Uneasy Peace*) deals with developments in relations between Lithuania and Muscovy in the period from the

end of the first military conflict to the eve of a new war between the two states in 1500.

Sources directly detailing the relationship at that time between Ivan III and the Jagellonians ruling Lithuania and Poland were maintained mainly by the Russian side. A series of documents on the foreign relations of the Muscovite and successor Russian state (*Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rossii s děržavami inostrannymi*) were issued in the course of the 19th century in Russia. Volume 35 is devoted to Moscow's relations with Poland and Lithuania in the period 1487-1533. This has thus become the main source of information from which I have attempted to shed light on the political events at the end of the 15th century between these two states.

